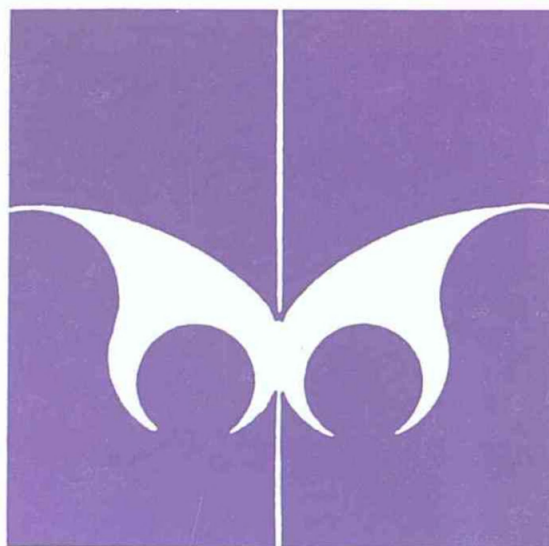
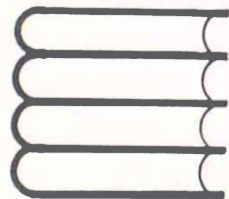

ISSN 0023-2424

 KNJIŽNICA

41, 4 Ljubljana 1997

Izdajatelj (published by): Zveza bibliotekarskih društev Slovenije
edniški svet (editorial board): Tatjana Cmok, Lučka Čehovin,
ajda Kotnik-Verčko, Franc Kuzmič, Tina Lušina, Mirko Nidorfer,
Andreja Pleničar, Rajko Slokar (predsednik-chairman),
Nataša Žnideršič

Glavna in odgovorna urednica (editor): Jelka Gazvoda

Uredniški odbor (assistant editors): Jelka Kastelic,
Silva Novljan, Nataša Petrov, Lidija Wagner

lov uredništva (address of administration): ZBDS, Narodna in
univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, Ljubljana, Slovenija

Tisk (printed by): biro m, Ljubljana

Naklada 1400 izvodov (printed in 1400 copies)

očinina (subscription rates) 1300 SIT za člane ZBDS (for members
of SLA) in 4500 SIT oz. 30 USD za nečlane (for non-members)

ijo subvencionirajo Ministrstvo za kulturo, Ministrstvo za znanost
in tehnologijo in Ministrstvo za šolstvo in šport

ISSN 0023-2424

Po mnenju Urada vlade za informiranje je KNJIŽNICA proizvod
informativnega značaja.

KNJIŽNICA

Glasilo Zveze bibliotekarskih
društev Slovenije

letnik **41**
številka **4**

Ljubljana, december 1997

UDK 01/02(497.4)(050)

KNJIŽNICA. Glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije 41(1997)4

LIBRARY. Journal of the Slovene Library Association 41(1997)4

KNJIŽNICA je začela izhajati leta 1957 kot glasilo Društva bibliotekarjev Slovenije. Po preimenovanju Društva v Zvezo bibliotekarskih društev Slovenije je leta 1984 postala glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije.

Uredniki KNJIŽNICE so bili doslej:

Maks Veselko	1957
dr. Branko Berčič	od 1958 do 1962
Maks Veselko	od 1963 do 1964
Jože Munda	od 1965 do 1969
Maks Veselko	od 1970 do 1971
Vlasta Pacheiner	od 1972 do 1973
dr. Bruno Hartman	od 1974 do 1979
Jože Sifrer	od 1980 do 1985

ČLANKI

ARTICLES

KNJIŽNIČNA STATISTIKA

mag. Melita Ambrožič, Narodna in univerzitetna
knjižnica, Ljubljana

UDK 02:311

Povzetek

Prispevek govori o namenu, začetkih in razvoju knjižnične statistike ter o prizadevanjih po mednarodni standardizaciji na tem področju. Predstavljena so mednarodna priporočila in ISO standard za knjižnično statistiko. Podan je pregled strokovnih prispevkov in statistične prakse v slovenskem knjižničarstvu. Prispevek opozori tudi na meje uporabnosti knjižnične statistike pri ugotavljanju uspešnosti knjižnic in predstavi mednarodni standard o kazalcih uspešnosti knjižnic.

UDC 02:311

Summary

The contribution deals with the purpose, beginnings and development of library statistics and the strivings for international standardization in this field. International recommendations are presented, as well as the ISO standard for library statistics. An overview is given of the theoretical contributions and statistical practice in Slovenian librarianship. Cautionary notice on the limitations of the applicability of library statistics in determining library performance is given and the international standard on library performance indicators is presented.

Uvod

Knjižnice so že od svojega nastanka dalje zbirale razne podatke o svojem delovanju, večinoma pa so slabo obvladale metode njihovega zbiranja, obdelave ter uporabe oz. predstavitve in so jih nemalokrat uporabljale celo napačno. Pri tem se niso spraševale, če zbirajo prave podatke, če so ti sploh zanesljivi in veljavni ter primerljivi med knjižnicami. V literaturi zasledimo celo opozorila o "statistični nepismenosti" knjižničarjev. Knjižničarji so se s statistiko oz. njeno uporabo začeli intenzivneje ukvarjati šele v zadnjih desetletjih, ko obstoj knjižnic ni več samoumeven, saj so se tudi javne oziroma t.i. neprofitne ustanove znašle znotraj neusmiljenega tržnega boja, kjer je treba dokazovati svojo vrednost in to na merljiv način.

Knjižnice za finančna sredstva tekmujejo hkrati z drugimi porabniki, zato je financiranje treba prepričati, da bo ravno vlaganje v knjižnično dejavnost prineslo družbi (ali matični ustanovi) večje koristi kot pa vlaganje v druge dejavnosti (ali druge dele ustanove). In ne nazadnje - knjižnice morajo preverjati svoje delovanje tudi zaradi odgovornosti do svojih uporabnikov, ki postajajo vedno bolj kritični in zahtevni in tudi od knjižnic, sicer tradicionalno nekomercialnih ustanov, pričakujejo ravno takšno učinkovitost, kot od ustanov, ki delujejo na komercialnih temeljih.

Statistični podatki o knjižnicah dajejo kvantitativni opis dejavnosti knjižnice. Npr. brez podatkov o knjižničnem fondu in njegovem prirastu nimamo osnove za realne plane fizičnega razvoja knjižnice, vendar pa ti podatki ne povedo ničesar o relevantnosti zbirke. Predpostavka, da pomenita večji fond in večji prirast gradiva tudi avtomatično boljše izpolnjevanje poslanstva knjižnice, je žal napačna. Rekli bi torej, da podatki, ki jih knjižnice tradicionalno zbirajo, opisujejo le t.i. inpute (npr. fond, kadri, sredstva) in delno tudi t.i. outpute (produkte, npr. število obdelanih enot gradiva), ne prinašajo pa informacij o uspešnosti doseganja zastavljenih ciljev ali o tem, kakšen vpliv imajo storitve knjižnic na njihovo okolje (uporabnike) in kako je le-to z njimi zadovoljno. To dejstvo je vodilo k iskanju ustrežnejših metod in meril za ugotavljanje uspešnosti¹ delovanja knjižnic (ang. library performance measurement).

Kljub temu so statistični podatki o knjižnicah pomembno orodje njihovega managementa, seveda pa se mora stroka zediniti o tem, kateri podatki so potrebni, na kakšen način se bodo zbirali in za kakšne namene se jih bo

¹ Termin bo uporabljen pogojno kot prevod angleškega izraza "library performance". Njegov obseg zajema uspešnost doseganja zastavljenih ciljev knjižnice in učinkovitost uporabe njenih resursov. Izraz "performance" je težko smiselno pravilno prevesti v slovenski jezik, nimamo pa o tem odločitve bibliotekarske terminološke komisije. Obstaja tudi predlog, da bi kot prevod uporabljali izraza "efektnost knjižnice".

uporabljalo. Poleg tega je za kakršnokoli resno statistično raziskovanje neobhodna standardizacija metod in definicij.

Prispevek se seveda ne bo mogel dotakniti vseh vidikov problematike knjižnične statistike, bo pa poskušal opozoriti na njen namen in pomen, nas seznaniti z njenim razvojem in prizadevanji po standardizaciji (na mednarodnem in nacionalnem nivoju) ter končno tudi z njeno omejeno vrednostjo pri ugotavljanju uspešnosti knjižnic. Namen prispevka je tudi, da vzpodbudi našo knjižničarsko stroko in dejavnost, da se začne ukvarjati tudi s to, do sedaj pri nas dokaj zapostavljeno tematiko - tako v teoriji kot v praksi.

1.0 Statistika

1.1 Opredelitev pojmov

Če bi želeli zapisati definicijo statistike, bi se znašli pred težavno nalogo, saj obstaja na desetine definicij, s katerimi se poskuša pojasniti in določiti, kaj statistika pravzaprav pomeni, kaj lahko z njeno pomočjo dobimo in pojasnimo. Zato se bomo izognili pretiranemu naštevanju definicij in kot statistiko razumeli zbiranje numeričnih podatkov, njihovo obdelavo in ustrezno predstavlanje (objavljanje), da bi določene (množične) pojave prikazali nazorneje.²

"Statistika ima kot sredstvo za izražanje velikosti in jakosti množičnih pojavov števila, zato moramo statistiko označiti kot vedo, ki količinsko proučuje množične pojave in s tem odkriva kvalitativne povezave med njimi. Po načinu dela pa rečemo, da je statistika metoda kvantitativnega raziskovanja masovnih pojavov. Orodje, s katerim dela statistika, so številke, predmet, ki ga s pomočjo številke meri glede njegovega obsega in sprememb, so pa masovni pojavi." (Sifrer, 1979, str. 5) Statistika je torej znanstvena metoda za opisovanje, primerjanje in analiziranje množičnih pojavov. Izraz "podatek" bomo razumeli kot informacijo, ki je izražena številsko ali opisno in ki omogoča določen pojav spoznati ali o njem sklepati, "statistični podatki" pa so sistematično zbrani podatki o enotah določene (statistične) populacije.

Vendar pa - termin "statistika" uporabljamo tudi za poimenovanje znanosti, ki razvija metode za zbiranje statističnih podatkov, njihovo analizo in pred-

2 Slovenski zakon o državni statistiki (1995) navaja v 1. členu, da je državna statistika neodvisna dejavnost izvajanja nacionalnega programa statističnih raziskovanj. Statistično raziskovanje pa opredeljuje v 23. členu kot zbiranje, obdelovanje, shranjevanje, analiziranje in izkazovanje podatkov o pomembnih množičnih pojavih v ekonomskega, demografskega in socialnega področja ter problematike varstva okolja in naravnih virov.

stavljanje; pa za statistične organizacije (urade, pisarne, ki opravljajo statistično delo) in tudi za same statistične podatke oz. njihove objave. Termin statistika je tudi oznaka za vrednost izračunano iz podatkov slučajnega vzorca (ki je najpogosteje vzorčna ocena) ali za funkcijo vzorčnih vrednosti (npr. T-statistika). (Statistični ...,1993, str. 53) V prispevku bo termin **knjižnična statistika** uporabljen v širšem smislu in sicer za znanstveno metodo, katere predmet je zbiranje, opisovanje, primerjanje, analiziranje in predstavljanje statističnih podatkov o knjižnicah. Izraz **statistika knjižnic** pa bo uporabljen kot spomenka izraza statistični podatki o knjižnicah.

1.2 Zgodovina statistične prakse

Enostavne oblike statistike zasledimo že na samem začetku civilizacije in sicer v obliki slik ali raznih simbolov na kožah, kamnitih in lesenih ploščah ter zidovih votlin, s katerimi so naši predniki beležili npr. število ljudi, živali ali predmetov (Encarta, 1997). Začetke statistike oz. statistične prakse zasledimo nekaj stoletij pred našim štetjem in so nastali zaradi praktičnih potreb vsakdanjega življenja (vojne, pobiranje davkov ipd.).

Prva preštevanja, za katera bi lahko rekli, da so imela statistično naravo, so znana iz obdobja 3.000 let pr.n.št. Babilonci so na majhne glinaste ploščice zapisovali podatke o pridelkih ter stvareh, ki so jih prodali ali zamenjali, Egipčani pa so proučevali svoje prebivalstvo in materialno bogastvo, preden so se lotili gradnje piramid. Dve biblijski knjigi kronike (stara zaveza) sta bili v glavnem statistični deli.³ Številčni zapisi o prebivalstvu in materialnem bogastvu so obstajali tudi na Kitajskem 2.000 let pr.n.št., Stari Grki pa so izvajali popise prebivalstva že leta 594 pr.n.št. in so jim služili kot osnova za pobiranje davkov. Statistika je služila tudi vladarjem starih držav, ki so želeli poznati ekonomsko moč svoje države in število njenega prebivalstva. Vladarji rimskega imperija so bili prvi, ki so zbirali obsežne podatke o prebivalstvu, ozemlju in bogastvu.⁴

V srednjem veku je bilo v Evropi narejenih nekaj obsežnih popisov,⁵ sicer pa je v tem obdobju statistična aktivnost zamrla predvsem zaradi fevdalne razcepljenosti Evrope. Z razvojem kapitalizma v 16. stoletju se je pojavila potreba po množičnih opazovanjih in s tem po oživljanju statistike in za 17.

3 Prva vsebuje dva ločena cenzusa oz. popisa Izraelitov, druga pa opisuje materialno bogastvo raznih židovskih plemen.

4 Najbolj znana statistična akcija v starem veku je bil t.i. census, ki so ga izvajali v Rimu - preštevanje prebivalstva in njegovega premoženja in sicer vsakih pet let.

5 Karoliška vladarja Pipin Mali in Karel Veliki sta naročila popise cerkvenega premoženja leta 758 oz. 762. Angleški kralj Viljem I. je naročil popis zemljišč, ki je bil končan leta 1086 in je poznan kot Domesday Book oz. prva angleška zemljiška knjiga.

stoletje bi že lahko rekli, da je začetek znanstvene statistike. Pojavilo se je več šol, vsaka pa je imela svoj način razlage statistike. Posledica tega je bila razdelitev statistike na deskriptivno in matematično. Deskriptivna statistika razvija metode statističnega opazovanja, matematična pa s pomočjo matematične analize in obdelave prihaja do splošnih zaključkov.

Popisovanje rojstev in smrti se je v Angliji začelo v začetku 16. stoletja, v 17. stoletju pa se je Kraljeva statistična služba Londona že ukvarjala s proučevanjem londonskega prebivalstva. Leta 1662 je bila narejena pomembna statistična analiza smrtnosti prebivalstva. Podobno študijo so naredili tudi v Nemčiji, kjer je Johann Peter Süßmilch sestavil znamenite tablice umrljivosti.

V 18. in 19. stoletju so začele posamezne države ustanavljati posebne službe, ki so se ukvarjale s statistiko. V Avstriji, kamor je spadalo današnje slovensko ozemlje, so začeli z rednimi popisi prebivalstva leta 1754. Prvi statistični urad je bil ustanovljen leta 1756 na Švedskem.⁶ Od začetka 19. stoletja dalje pa naj bi se začela doba moderne statistike (Šifrer, 1970, str. 8). Leta 1846 je bil namreč v Belgiji izveden prvi moderni popis prebivalstva po znanstvenih načelih, leta 1853 pa v Bruslju organiziran prvi mednarodni statistični kongres.

S hitrim razvojem znanosti v 19. stoletju in aplikacijo znanstvenih metod praktično na vse fenomene v naravoslovju in družboslovju so znanstveniki, da bi se izognili nejasnostim verbalnih opisov, poudarjali potrebo po spreminjanju informacij v obliko numeričnih vrednosti. In ko so matematiki začeli statistiko razvijati kot vejo uporabne matematike, je za vsakdanjega človeka postajala vedno manj dostopna in razumljiva. Mogoče je v tem tudi razlog, da se še nekaj desetletij nazaj statistika ni uporabljala množično, razen pri že stoletja uporabljanih statističnih pregledih števila rojenih in umrlih, obolelih od določene bolezni ipd.

V času druge svetovne vojne in po njej pa smo priča porasta oz. eksplozije znanstvenih spoznanj in tudi statističnega "booma". Statistična metodologija je v sodobnem življenju postala v precejšnji meri del splošne izobrazbe in si je težko predstavljati pripadnika katerekoli stroke (tudi bibliotekarske), ki ne bi poznal vsaj osnov statistike.

6 Na prostoru bivše Jugoslavije so bili do leta 1918 ustanovljeni trije samostojni statistični uradi in sicer v Srbiji leta 1864, v Hrvaški in Slavoniji leta 1875 ter v Bosni in Hercegovini leta 1882, ki so po ustanovitvi Jugoslavije delali dalje. V Sloveniji smo statistični odsek pri deželni vladi ustanovili leta 1919 (prej je za njeno statistično službo skrbel statistični urad na Dunaju). Do druge svetovne vojne je zbiranje statističnih podatkov v Jugoslaviji organizirala Splošna državna statistika. Leta 1944 je bil ustanovljen državni statistični urad v Beogradu, ki je vzpostavil za vso državo enotno upravno statistiko. Po republikah so bili leta 1945 ustanovljeni republiški statistični uradi, ki so 1953 postali samostojni upravni organi.

2.0 Knjižnična statistika

2.1 Začetki knjižnične statistike

Knjižnice, tudi tiste najstarejše, so vedno zbirale določene podatke o svojih knjižničnih zbirkah, imeti pa so morale tudi natančen pregled nad nabavo v preteklih letih, da bi lahko opravičevale svoje finančne potrebe za naslednja leta. (Library Statistics, 1975-, str. 63) "Podatki najstarejših knjižnic o številu njihovih rokopisov so prvi zametki knjižnične statistike. Drugih in bolj obširnih statističnih podatkov v srednjem veku še niso poznali in tudi ne potrebovali. Potrebe po statističnih podatkih, po točnem številu hranjenih knjig in po številu prirastka so se pojavile pač šele tedaj, ko so postale knjižnice javne ustanove z redno dotacijo, ki jo je bilo treba razdeliti po stvarnih potrebah za nakupe, za knjigoveza, za kurjavo, razsvetljava in za uradništvo, in o kateri je bilo treba ob koncu proračunskega leta podati obračun," je zapisal Pirjevec (1940, str. 19).

Na prvem mednarodnem kongresu statistikov v Bruslju leta 1853 so udeleženci opozorili, da je nujno spremljati tudi podatke o knjižnicah, saj le-ti govore o razvojni stopnji izobraževanja in intelektualnih potencialih (virih) določene dežele. Vsaka knjižnica naj bi zbirala numerične podatke o svoji knjižnični zbirki in njeni uporabi, jih primerjala z drugimi in razlagala. Sami knjižničarji in njihova društva so k problematiki knjižnične statistike pristopili mnogo kasneje, in sicer, ko jih je v to prisilil razvoj nacionalnih statističnih poročanj nasploh in razvoj raziskovalnega dela na področju knjižničarstva. V sredini 19. stoletja so najbolj razvite dežele že zbirale in publicirale določene podatke o knjižnicah.⁷ Na evropskem ozemlju je bila Italija prva država, ki je že leta 1863 vključila statistiko v knjižničarstvo, sledile so ji Anglija, Nemčija in Francija. Čeprav je bila statistika uvedena tudi na področje knjižničarstva, ji v prejšnjem stoletju še niso posvečali večje pozornosti oz. ni bila prepoznana kot sredstvo za razvoj stroke.

Po letu 1920 so se začela pojavljati vprašanja o primerljivosti statističnih podatkov o knjižnicah, tako znotraj posameznih držav kot med njimi. Pokazala se je potreba po standardizaciji na področju knjižnične statistike, tako na področju terminologije kot same metodologije zbiranja podatkov. Problem primerljivosti statističnih podatkov o knjižnicah na mednarodni ravni je bil deležen posebne pozornosti leta 1926 na srečanju mednarodne statistične zveze in mednarodnega inštituta za sodelovanje na področju intelektualne dejavnosti, vendar pa priporočila tega srečanja niso imela potrebnega odziva in je do sprejetja prvih standardov preteklo še nekaj desetletij.

⁷ V Združenih državah Amerike je Charles Bowen izvedel prvo sistematično zbiranje podatkov o javno financiranih knjižnicah že leta 1837.

2.2 Namen knjižnične statistike

Statistični podatki o knjižnici dajejo kvantitativni opis njene dejavnosti in so pomembno orodje managementa, planiranja, odločanja in predstavljanja knjižnice. Knjižnice zbirajo tiste podatke, ki so pomembni za njihove lastne potrebe ter potrebe okolja, v katerem delujejo (lokalni, državni in mednarodni okvir). Barton (1989) navaja, da bi lahko statistične podatke o knjižnicah razvrstili v pet skupin in sicer:

1. Merjenje aktivnosti knjižnice in delovne obremenjenosti - gre za podatke, ki povedo, kaj se v knjižnici dogaja in kaj delajo zaposleni, npr. aktivnosti pri obdelavi gradiva, kroženje fonda, zahtevki po informacijah, priliv, število obdelanih enot gradiva ipd.

2. Merjenje knjižničnega fonda oz. podatki, ki izražajo velikost in rast knjižnične zbirke, npr. katero gradivo knjižnica ima, kako velika je zbirka, kakšen je delež posameznih vrst gradiva ipd.

3. Merjenje uporabe knjižnice - gre za statistične podatke, ki kažejo aktivnost obiskovalcev, npr. kdo obiskuje knjižnico, koliko obiskovalcev vstopi v knjižnico, koliko jih uporablja študijske prostore ipd.

4. Merjenje prihodkov in odhodkov knjižnice (izdatki za plače, gradivo in tekoče poslovanje).

5. Merjenja uporabnikov - npr. njihove demografske značilnosti in kvantifikacija njihovega zadovoljstva s storitvami knjižnice.

Zbrane podatke uporablja knjižnica za svoje interne potrebe in tudi za potrebe svojega predstavljanja javnosti ter financirjem dejavnosti. Za interne potrebe bo s pomočjo statističnih podatkov:

1. Opisala svoje delo v kvantitativni obliki npr. v letnem poročilu. S primerjavo podatkov za daljše obdobje pa bo ugotavljala trende npr. ali izposoja narašča, kakšna je stopnja rasti zbirke itd.

2. Utemeljila bo svoje potrebe po finančnih sredstvih in analizirala svojo učinkovitost pri izrabi sredstev ter se primerjala s sorodnimi knjižnicami.

3. Kvantitativni podatki ji bodo služili pri planiranju prihodnjega obsega dela in zlasti pri razporejanju sredstev in kadrov glede na bodoče potrebe.

Knjižnica pa mora zbirati statistične podatke tudi za potrebe drugih ustanov npr. za statistične službe, ki objavljajo in primerjajo podatke na državni ali mednarodni ravni in tako predstavljajo stanje knjižničarstva v določeni

državi; za knjižnične svete; pa tudi za ustanove, ki odločajo o razporejanju finančnih sredstev na določeni območjih (občina, regija, država) in za svojo lokalno skupnost, od katere potrebuje podporo.

Podatki, ki jih knjižnice zbirajo, morajo biti konsistentni, popolni in primerljivi, sicer so neuporabni. Številni avtorji, med njimi tudi Allen, opozarjajo: "Nedvomno so knjižničarji veliki zbiratelji statističnih podatkov, vendar pa je zanje značilno, da slabo poznajo načine uporabe, obdelave in predstavitve zbranih podatkov. Veliko statističnih podatkov pa uporabljajo napačno - večina nezavedno, nekateri pa tudi namerno." (Allen, 1985, str. 211). Zato naj bi se pred njihovo uporabo vprašali:

1. Ali zbirajo prave podatke?
2. Ali so zbrani podatki sploh točni in primerljivi?
3. Ali po podatkih sprašujejo pravilno?
4. Ali znajo podatke pravilno obdelati in razlagati?

Christensen (1988) meni, da je glavni vzrok slabega poznavanja statistike v tem, da so knjižničarji po tradiciji humanistično izobraženi, njihova statistična izobrazba pa je pomanjkljiva ali pa je sploh ni. Le redki v času študija pridobijo vsaj osnovna znanja iz statistike in celo v redkih prispevkih s področja knjižničarstva, v katerih gre za uporabo statističnih metod, najdemo cel kup napak, ki kažejo na nepoznavanje statističnih metod, tehnik vzorčenja in testov. Avtor je prepričan, da je večina statističnih raziskav v knjižnicah slabe kvalitete in nepravilno uporabljenih. Zato predlaga izobraževanje knjižničarjev o uporabi statističnih metod, ki se mora začeti že v času študija in nadaljevati v obliki seminarjev tudi kasneje. Poudarja, da če štejem knjižničarstvo za znanost, moramo poznati in biti sposobni uporabljati metode znanstvenega raziskovanja.

Stephen in Hornbby (1995) knjižničarje opomnita, da je danes v vseh strokah nujna t.i. statistična pismenost in da si velikokrat samo domišljajo, da bi morali najprej dobro obvladati matematiko, preden bi lahko vzeli v roke priročnik o statističnih metodah. Knjižničarji morajo poznati npr. podatke o zbirki in še zlasti o uporabnikih in uporabi knjižnice, če želijo dobro spoznati svoje okolje in mu nuditi kar najboljše storitve. Vprašati bi se morali, kaj vedo o svojih uporabnikih - o njihovih socio- demografskih značilnostih (starosti, spolu, izobrazbi...); o tem, kako pogosto uporabljajo knjižnico in katere storitve ter tudi o neuporabnikih knjižnice - zakaj ne prihajajo v knjižnico in ali bi prihajali, če bi ta pri svojih storitvah kaj spremenila. Podatke lahko smiselno uporabljamo le, če razumemo njihovo naravo, način njihovega

zbiranja ter njihovo primernost ali neprimernost za oblikovanje zaključkov. Zato naj bi bilo poznavanje statistike tudi pri knjižničarjih nujno.

2.3 Standardizacija na področju knjižnične statistike

2.3.1 Začetki standardizacije na mednarodnem nivoju

Glavna pobudnika in gibalni sili pri prizadevanjih za standardizacijo knjižnične statistike na mednarodnem nivoju sta bila IFLA in Unesco. Že leta 1932 je IFLA ustanovila pododbor za knjižnično statistiko, ki je pripravil načrt zbiranja podatkov o knjižnicah (ne pa tudi navodila glede vrste podatkov, ki naj bi jih zbirali). Ker pa ni bilo ustanovljeno tudi ustrezno telo, ki bi izvajalo statistične raziskave, načrta niso uspeli uresničiti (Harris, 1991).

Unesco je svojo statistično službo vzpostavil leta 1950. V program dela je vključil tudi knjižnice in poudaril nujnost standardizacije zbiranja podatkov, da bi ti postali primerljivi na mednarodni ravni. Za leto 1950 je Unesco izvedel svoje prvo zbiranje podatkov o knjižnicah. Sodelujočim 60 državam je leta 1951 poslal kratek statistični vprašalnik, ki je zajemal nekaj osnovnih statističnih informacij o fondih, izposoji, obisku in članih knjižnice.

Na splošni konferenci Unesco leta 1951 so v resolucijo zapisali, da je nujno pripraviti standarde in merila, ki bi izboljšali mednarodno primerljivost statističnih podatkov na področju znanosti, izobraževanja in kulture. Leta 1953 so v Unescu izdali preliminarno poročilo "Availability and Comparability of Library Statistics", ki ga je obravnavala tudi IFLA na konferenci istega leta na Dunaju. Na osnovi pripomb je nato Unesco pripravil poročilo o standardizaciji knjižnične statistike in statistike knjižne produkcije. IFLA se je s problematiko ukvarjala na naslednjih dveh konferencah.

Drugo mednarodno statistiko knjižnic je Unesco zbiral leta 1955 in potem redno vsaki dve leti. Je pa opozarjal, da ne moremo pričakovati primerljivih podatkov, dokler se priporočila glede standardizacije knjižnične statistike ne uresničujejo v praksi. IFLA je na konferenci v Rimu 1965 priporočila Unescu, da naj vključi v svoj program pripravo standarda, ki bo določal način za zbiranje veljavnih in zanesljivih informacij o knjižnicah. Hkrati s programom za mednarodno standardizacijo statistike knjižne produkcije in produkcije periodičnih publikacij, ki je bil tema konference Unesca v Parizu leta 1964,

so v priporočila zapisali, da naj sekretariat prouči tudi možnost standardizacije knjižnične statistike.

Priporočila IFLA in Unesca so bila upoštevana v resoluciji odbora ISO/TC 46⁸, sprejeti na konferenci v Budimpešti leta 1964, ki je poudarila nujnost standardizacije terminologije na področju knjižničarstva in dokumentalistike ter sodelovanja pododbora ISO za knjižnično statistiko in IFLA pri pripravi osnutka standarda za knjižnično statistiko. Skupna konferenca IFLA⁹ in ISO/TC 46 je bila nato v Haagu leta 1966, sodelovali so tudi predstavniki Unesca in FID. Obravnavali so Unescovo gradivo "Statistics in Libraries; 1964" in ponovno definirali uporabljene termine, dodali nove termine in koncepte ter poskušali uvesti nova merila za merjenje (uspešnosti) delovanja knjižnic. Da pa bi bili statistični podatki o knjižnicah bolj primerljivi in mednarodnem merilu, so Unesco priporočili, naj zbrane podatke posameznih držav primerja z velikostjo njihovega prebivalstva, z vsemi izdatki za izobraževanje in raziskovanje ter z drugimi relevantnimi podatki. Poleg teh konceptualnih sprememb so se odločili še za drugačno obliko statističnega vprašalnika.¹⁰

Skupni statistični odbor ISO/TC 46 in IFLA je v naslednjih letih v delo vključil še predstavnike vzhodnoevropskih dežel in pripravil številne predloge glede mednarodne standardizacije knjižnične statistike, na splošni konferenci Unesca (1967) pa so sprejeli sklep o pripravi mednarodnih priporočil za standardizacijo knjižnične statistike.

V Unescovih vprašalnikih za zbiranje knjižnične statistike je v štirih desetletjih prišlo kar nekajkrat do sprememb. Kljub temu bi lahko rekli, da so bili do mednarodnih priporočil iz leta 1970 vprašalniki o delovanju knjižnic dokaj enostavni. Na začetku so spraševali po petih vrstah podatkov, nikoli pa ne več kot po devetih. Unesco je podatke za vse tipe knjižnic ves čas objavljal v eni tabeli.

8 ISO (International Organization for Standardization) je mednarodna nevladna organizacija, ustanovljena 1946. leta, ki skrbi za razvoj in koordinacijo na področju mednarodnih tehničnih standardov. Njeno delo poteka prek (trenutno) 213 tehničnih odborov. Za področje knjižničarstva je zadolžen tehnični odbor z oznako TC 46 (Information and Documentation), ki se ukvarja s standardizacijo na področju knjižnične, dokumentacijske in informacijske dejavnosti, arhivov, indeksiranja in izdelave abstraktov, informacijske znanosti in publiciranja.

9 IFLA sodeluje v delu ISO TC 46 kot pridruženi član, kar pomeni, da prejema od njih vsa gradiva in lahko daje svoje predloge oz. pripombe ali pa predlaga nove standarde.

10 UNESCO je priporočila upoštevati že pri izdelavi statističnega vprašalnika za leto 1966.

2.3.1.1 Pariška priporočila za mednarodno standardizacijo knjižnične statistike

Predlog priporočil je bil sprejet na splošni konferenci Unesca v Parizu leta 1970. Istega leta so bila priporočila sprejeta na konferenci IFLA, vendar pa so poudarili, da so v njih pomanjkljivosti, ki jih bo treba odpraviti. ISO je besedilo priporočil sprejel leta 1972. T.i. pariška priporočila sestavljajo splošna in posebna priporočila (Unesco. Recommendation..., 1970).

Med splošnimi priporočili bi omenili določilo, da naj se mednarodna statistika knjižnic zbira redno, in sicer vsaka 3 leta in zajema podatke za enoletno obdobje. Pri splošnih knjižnicah se ločeno zbirajo podatki o tistih, ki so javno financirane, in tistih, ki jih podpirajo privatni viri. Pri knjižnični zbirki je standard uvedel še zbiranje podatkov o gradivu na mikrooblikah ter opredelil enote za štetje zbirk, prirasta, izposoje in kopij gradiv, da bi bila zagotovljena konsistentnost med podatki različnih držav. Glede izdatkov je bilo določeno, da se zbirajo le podatki o stroških za zaposlene, za nabavo gradiva in o celotnih izdatkih knjižnice. Za zaposlene je bila sprejeta nova definicija, ki je omogočala večjo mednarodno primerljivost.

Med posebnimi priporočili so navedene definicije posameznih pojmov in navodila, kako poročati o statističnih podatkih. V prvem poglavju so definirani pojmi: knjižnica, upravna enota in enota knjižnice, zbirka, letni prirast, periodične publikacije, naslov, volumen, uporabnik knjižnice, član knjižnice, fiksni stroški, tekoči stroški (za zaposlene in nabavo) ter strokovno usposobljeno knjižnično osebje. Drugo poglavje je namenjeno klasifikaciji knjižnic in opisuje nacionalne knjižnice, knjižnice visokošolskih ustanov, druge pomembne nespecializirane knjižnice, šolske knjižnice, specialne knjižnice in javne knjižnice. Tretji del določa način štetja podatkov (števne enote) in način njihovega zbiranja. Zbirali naj bi podatke o: številu knjižnic glede na njihov tip, populaciji, kateri so le-te namenjene, knjižni zbirki (knjige, periodične publikacije, rokopisi, mikrooblike, mikrofilmi), letnem prirastu, nacionalni in mednarodni medknjižnični izposoji, kopijah gradiv, narejenih za potrebe medknjižnične izposoje ter o številu in vrsti knjižničnega osebja.

Sprejeta priporočila (oz. standard) so pomenila zaključek stoletnega truda tistih, ki so v mnogih deželah verjeli v smisel zbiranja zanesljivih podatkov o knjižnicah in v njihov pomen za izboljšanje delovanja knjižnic. Priporočila niso prinesla bistvenih sprememb in so bila bolj kot novost - logična sinteza izkušenj pri mednarodnem zbiranju statističnih podatkov o knjižnicah. Članice Unesca so jih bile dolžne upoštevati, kar naj bi izboljšalo kvantiteto

in kvaliteto nacionalnih podatkov ter njihovo mednarodno primerljivost. Dejstvo pa je, da jih mnoge članice niso bile (nekatero pa jih tudi še danes niso) sposobne uresničevati.¹¹

IFLA se je s problematiko knjižnične statistike v naslednjih letih intenzivno ukvarjala ter leta 1976 sprejela dogovor z Unescovim Uradom za statistiko o pripravi delovnega gradiva o reviziji Unescovega programa zbiranja podatkov. Osnutek gradiva je bil obravnavan na srečanju v Bruslju leta 1977, temu je sledilo kar nekaj sprememb v Unescovem vprašalniku za leto 1978. In čeprav so bile le-te dobro sprejete, se odstotek vrnjenih vprašalnikov ni povečal (poročale so v glavnem evropske države). Na srečanju v Københavnu (1979) je bil dan predlog, da se enotni vprašalnik preoblikuje v dva ali tri, glede na tip knjižnic, ter da se spremeni čas zbiranja podatkov - namesto razpošiljanja vseh vrst vprašalnikov na tri leta, naj bi vsako leto razpošiljali le eno vrsto vprašalnikov (zbirali podatke le za določen tip knjižnic). Predlog je bil leta 1981 v Leipzigu sprejet in za leto 1982 je Unesco že zbiral podatke samo za nacionalne in javne knjižnice, nato leta 1983 za visokošolske in šolske knjižnice ter 1984 za specialne knjižnice. Tak način zbiranja podatkov velja še danes.

2.3.1.2 Unescovi vprašalniki za zbiranje mednarodne statistike knjižnic

Statistične podatke o knjižnicah objavlja Unesco v letnem statističnem letopisu (Unesco Statistical Yearbook), ki pokriva tudi področja izobraževanja, znanosti in tehnologije, knjižne produkcije, časnikov in drugih periodičnih publikacij, gradiv s področja kulture, podatke o filmih in kinematografih, radijski in televizijski produkciji ter mednarodni trgovini s tiskanimi gradivi. Za knjižnice zbira podatke s pomočjo statističnih vprašalnikov, ki jih letno pošilja posameznim nacionalnim statističnim enotam, odgovornim za zbiranje statističnih podatkov o knjižnicah.

Kot smo že omenili, je po sprejetju pariških priporočil Unesco najprej pripravil enoten vprašalnik za vse tipe knjižnic, ki naj bi ga razpošiljal vsaka tri leta, zajemal pa bi enoletno poročevalsko obdobje. Ker pa so ugotovili, da hkratno zbiranje podatkov za vse vrste knjižnic povzroča preveč tehničnih težav tako pri zbiranju kot pri obdelavi, so se odločili izvirni vprašalnik razdeliti na tri dele, tako da vsak del zajema eno ali dve vrsti knjižnic in sicer: 1. del: Splošne, nacionalne in druge nespecializirane knjižnice nacionalnega pomena; 2. del: Visokošolske in šolske knjižnice ter 3. del: Specialne knjižnice. Vprašalniki za posamezne vrste knjižnic se razlikujejo glede na število in vrsto podatkov, po katerih sprašujejo.

¹¹ *Nimajo centralnih ustanov, odgovornih za zbiranje knjižnične statistike; sistemi zbiranja podatkov o knjižnicah so nerazviti; popisi se časovno ne ujemajo z obdobji mednarodnega poročanja; podatke zbirajo le za nekatere vrste knjižnic (ponavadi podatkov za šolske in specialne knjižnice ne zbirajo); dogaja se, da zbrani podatki po obsegu in vsebini ne ustrezajo mednarodnim priporočilom.*

2.3.2 Standardi na področju knjižnične statistike danes

2.3.2.1 Mednarodni in nacionalni standardi v knjižničarstvu

V knjižničarstvu, dokumentalistiki in informatiki se s standardizacijo ukvarjajo ustanove kot ISO, IEC, IFLA, FID in Unesco. Najbolj razvejana standardizacijska dejavnost poteka v okviru ISO, kjer deluje tudi poseben tehnični odbor (št. 46) za pripravo in sprejemanje standardov s področja knjižnic, informacijskih in dokumentacijskih centrov, indeksiranja, izdelave izvlečkov, arhiviranja, informacijskih znanosti in publiciranja. Za standardizacijo na področju statistike je zadolžen pododbor številka 8, v delu tehničnega odbora št. 46 in njegovih pododborov pa sodeluje tudi IFLA. Področja knjižničarstva pa se dotikajo še nekateri drugi tehnični odbori. Zanimivo je, da četudi poteka na področju Evropske unije regionalna standardizacija v okviru večih organizacij za standardizacijo, prepuščajo standardizacijo v knjižničarstvu mednarodnemu nivoju. Evropska unija je od ISO kot evropski standard dosedaj prevzela le standard za mednarodno knjižnično statistiko (EN ISO 2789).

Na nacionalnih ravneh delujejo nacionalni tehnični odbori, ki pa vedno pogosteje privzemajo mednarodne standarde. V Sloveniji smo za področje knjižničarstva, dokumentalistike in informatike po osamosvojitvi v prehodnem obdobju do konca leta 1995 uporabljali jugoslovanske standarde (JUS). Z ustanovitvijo Urada Republike Slovenije za standardizacijo in meroslovje (USM) ter znotraj njega tehničnih odborov za posamezna področja, smo dobili lastno ustanovo za pripravo slovenskih standardov ter za izvedbo postopka privzemanja mednarodnih, evropskih in tujih nacionalnih standardov. V primeru privzemanja tujih standardov jih tehnični odbori upoštevajo po vnaprej določenem vrstnem redu: najprej evropske, nato mednarodne in nazadnje tuje nacionalne standarde. "Ker evropskih standardov na področju knjižničarstva, dokumentalistike in informatike skoraj ni, je delo tehničnega odbora USM/TC IDO usmerjeno na privzemanje mednarodnih standardov, kar je v skladu s sodobnimi trendi v standardizaciji" (Žaucer, 1996, str. 190).

Za področje mednarodne knjižnične statistike je bil v Sloveniji z metodo razglasitve privzet mednarodni standard ISO 2789:1991, ki je dobil našo oznako SIST ISO 2789: 1996(en) in ima naslov: Informatika in dokumentacija - Mednarodna knjižnična statistika. Omenili pa bi, da je v okviru ISO v zaključni fazi sprejemanja predlog mednarodnega standarda ISO/DIS 11620 z naslovom "Information and documentation - Library performance indicators", katerega vsebina je zanimiva ravno pri razmišljanju o možnostih in omejitvah uporabe knjižnične statistike pri ugotavljanju uspešnosti knjižnic.

2.3.2.2 Standard ISO za mednarodno knjižnično statistiko

Kar dve desetletji po sprejemu pariških priporočil sta bili potrebni za pripravo in sprejem novega mednarodnega standarda za področje mednarodne knjižnične statistike. Namen standarda je zagotoviti knjižnicam ustrežna navodila za zbiranje statističnih podatkov za potrebe mednarodnega poročanja. Standard vsebuje najprej definicije in sicer za:

- knjižnice (knjižnica, upravna enota, enote knjižnice; nacionalna knjižnica; knjižnica visokošolske ustanove; specialna knjižnica; druga pomembna nespecializirana knjižnica; splošna knjižnica; šolska knjižnica; potujoča knjižnica)
- knjižnične zbirke (nabava gradiva; audiovizualni dokument; knjiga; kartografski dokument; dokument; elektronski dokument; grafični dokument; knjižnična zbirka; rokopis; mikrofilm; mikrooblika; drugi knjižnični dokumenti; fizična enota; tiskani glasbeni dokumenti; serijske publikacije: časniki, periodične publikacije; naslov; volumen; odpis)
- uporabo knjižnice (izposoja; medbibliotečna izposoja; člani knjižnice)
- izdatke knjižnice (investicije; tekoči izdatki) in
- osebje knjižnice (skupno število zaposlenih; strokovni delavci z izobrazbo s področja knjižničnih oz. informacijskih znanosti)

Definicijam sledi seznam podatkov, ki naj bi jih zbirali ter števne enote zanje. V primerjavi s pariškimi priporočili in na njih temelječem standardu ISO iz leta 1974 standard iz leta 1991 ne pomeni nekega posebnega napredka, saj ne priporoča štetja podatkov, kot so npr.: informacije oz. informacijske storitve, uporabniki na daljavo, uporaba knjižnice na daljavo, pa tudi prikazovanje knjižnične zbirke je še vedno takšno, kot je bilo, čeprav bi glede na različne nosilce informacij že lahko razmišljali tudi o drugačnem načinu prikazovanja podatkov o fondu.¹²

Države, ki so mednarodni standard sprejele tudi kot svoj nacionalni standard, ga pri načrtovanju in izvedbi statističnih popisov svojih knjižnic seveda upoštevajo, vendar pa ugotavljajo, da je preveč splošen, da bi lahko zadovoljivo služil potrebam njihove knjižnične statistike. Zato si za svoje potrebe izdelujejo natančnejša navodila, ki poleg standardiziranih definicij vsebujejo tudi navodila o enotah štetja za posamezne vrste podatkov. Zahteve standarda ISO 2789 so bile v Narodni in univerzitetni knjižnici upoštevane pri izdelavi vprašalnikov o delu slovenskih knjižnic in pri navodilih za njihovo izpolnjevanje. Omenili bi še, da je omenjeni standard že v postopku revidiranja v organih ISO.

¹² Zbirali bi lahko podatke o naslovihi posameznih vrst gradiva in sicer glede na vrsto nosilca, na katerem je zapis tega gradiva. Podatki o fizičnih kosih gradiva, še sploh, če seštevamo enote knjižnega in neknjižnega gradiva, namreč ne povedo prav veliko o kakovosti knjižnične zbirke.

2.4 Knjižnična statistika v sloveniji

2.4.1 Strokovna literatura o knjižnični statistiki

Strokovnih prispevkov o knjižnični statistiki najdemo v slovenski bibliografiji zelo malo, pa še med njimi gre največkrat za komentarje ob letnih pregledih dela knjižnic ali pa je problematika omenjena znotraj posameznih priročnikov za delo knjižničarjev.

Naš prvi priročnik s področja knjižničarstva je vseboval tudi poglavje o knjižnični statistiki. Na začetku poglavja Pirjevec ugotavlja: "Enotnih pravil za bibliotečno statistiko nimamo. Kolikor imamo različnih bibliotečnih tipov, toliko bomo verjetno imeli tudi bibliotečnih statističnih sistemov, in le v osnovah bomo mogli najti enotnost. Te enotnosti danes še ni. Celo za navidezno najbolj preprosto statistiko, kot je n. pr. štetje knjižne zaloge, še nimamo enotnih pravil. Nekatero knjižnice štejejo samo dela, druge samo zvezke, drugod zopet dela in zvezke posebej" (1940, str. 289-290). Priporoča zbiranje podatkov o finančnem stanju (dohodki in izdatki knjižnice), o prirastu ter o uporabi knjižnice. Predlaga izračunavanje indeksa uporabe knjižnice nasploh (razmerje med izposojenimi knjigami na dom in v čitalnico ter skupnim številom knjig) in po posameznih znanstvenih panogah ter opozarja, da nam statistika o uporabi knjižnice koristi le, če rezultate primerjamo s številkami prejšnjih mesecev in let ter s statističnimi podatki drugih knjižnic. Indeks mora biti knjižničarju v pomoč pri načrtovanju in ocenjevanju dela lastne knjižnice. Opozarja, da je treba reagirati takoj, ko indeks več ne raste. "Ako bi se bile društvene, učiteljske in šolske knjižnice ravnale po tem principu, bi danes ne imeli v Sloveniji toliko bibliotečnih mrličev" (Pirjevec, 1940, str. 292).¹³

Avtor opozarja, da je knjižnična statistika uporabna le, če temelji na resničnih številkah, statistično gradivo pa mora biti pregledno in smotrno urejeno, sicer ga tisti, katerim je namenjena (javnost, financerji), ne bodo razumeli. Pri tem pa se ne sme pozabiti, da ima knjižnična statistika kljub temu svoje meje. "Statistični podatki zajamejo le zunanje delo knjižnice in njene vidne uspehe. Prav nič pa nam ne povedo o vplivu knjig na bralce, o vplivu na njih duhovni in duševni razvoj" (Pirjevec, 1940, str. 296).

Pregelj (1950) v priročniku za delo ljudskih knjižnic kot njihovo najpomembnejšo nalogo navaja propagando in med propagandnimi sredstvi omenja tudi uporabo podatkov. V poglavju o statističnem delu v knjižnici navaja pomen statistike v knjižnici in spregovori o njeni uporabi, opisuje obrazce

13 *Knjižničarji naj bi izračunavali tudi razmerje med številom knjig in številom prebivalstva (gostota knjig na določenem ozemlju), število knjig na posameznega člana ali obiskovalca knjižnice, gostoto izposoje, razmerje med številom izposojenih enot in številom prebivalstva, gostoto bralcev, delež knjižne zaloge po znanstvenih področjih, delež izposojenih enot po znanstvenih področjih ipd.*

Statističnega urada LR Slovenije ter posebej poudarja, da morajo biti podatki resnični, ne pa izmišljeni.

Statistiki v knjižnici je posvetila pozornost tudi Šlajpahova v priročniku za knjižničarje ljudskih knjižnic, kjer jim svetuje, da naj redno vodijo statistične podatke o delu knjižnic, kajti brez verodostojnih, skrbnih in natančnih statističnih prikazov ni dobrega letnega poročila. Statističnih podatkov ne zbirajo le zaradi dolžnosti, ampak zaradi pravih analiz in sklepov, ki naj izboljšajo vodenje knjižnice, njeno nabavno politiko in delo z bralci. Pojavov pa naj knjižničarji ne prikazujejo le s števili, ampak dodajajo grafične prikaze, odstotke in povprečne vrednosti. Avtorica je svetovala, da naj ljudske knjižnice zbirajo vsaj podatke o knjižni zalogi, bralcih in izposojenih knjigah, podrobneje je navedla tudi načine štetja (števne enote) za posamezne kategorije in vrednosti, ki naj bi jih posamezni podatki ali razmerja dosegali (Šlajpah, 1961).

O statistiki in obrazcih v knjižnicah je pred dobrimi tridesetimi leti zapisala Grgičeva (1964, str. 113): "Ne moremo se ravno pohvaliti, da bi knjižničarji odslej z neko posebno vnemo gojili statistiko. Razlogov za to je več. Dejstvo, da šele po osvoboditvi prehaja knjižničarstvo iz nerazvitih oblik v moderne, razvite oblike, je gotovo eden izmed objektivnih vzrokov. Nismo razpolagali s kadri, ki bi se utegnili ukvarjati s tem. Eden izmed subjektivnih vzrokov pa je brzokone v tem, da marsikdo izmed nas ni spoznal dejanskih vrednosti statistike, jo zaradi tega malovaževal in se mu je vse to podrobno delo zdelo največkrat odveč in nepotrebno. Tak odnos do statistike je imel za nujno posledico seveda tudi to, da si potem še s tistimi bornimi rezultati, ki jih je vkraj odrinjena statistika dala, nismo znali pomagati in jih še zdaleč nismo uporabljali ne pri analizah dela ne pri načrtovanju in ne pri utemeljevanju delovanja in obstoja knjižnice."

Knjižnicam je predlagala, naj statistične podatke uporabljajo za svojo afirmacijo in popularizacijo v družbi ter kot sestavni del poročil svojim financerjem oz. ustanoviteljem in še posebej pri prošnjah za finančna sredstva. Zato mora knjižnica ... "voditi skrbno strokovno sestavljeno statistiko zato, da družbi verodostojno dokaže potrebo svojega obstoja in delovanja.... V rokah pravega cloveka je dobra in natančno izdelana statistika lahko izreden material za vsakovrstne študije, zato ji moramo tudi v knjižničarstvu priboriti tisto mesto, ki ji v današnjem času po pravici gre" (Grgič, 1964, str. 116-117).¹⁴ Prispevek nas opomni, da so bila mnenja o potrebi statistike v knjižnicah že od nekdanj zelo deljena. Eni gledajo na statistiko kot na dodatno obremenitev bibliotekarja, drugi pa kot na potrebno zlo. Čeprav omogoča le primerjavo

14 *Grgičeva knjižničarjem priporoča, da naj naj podatke prikazujejo nazorno, tudi z grafikoni. "Medtem, ko običajni ljudje za suhoparne številke ne kažejo zanimanja, osupne marsikdo, ko izve, da je ta ali ona knjižnica izposodila npr. dva in pol kilometra knjig v enem letu." (Grgič, 1964, str. 117)*

kvantitativnih značilnosti knjižnic in ne govori o kvaliteti dela knjižnice, pa je po mnenju avtorice možno zajeti v statistiki določene aspekte, ki so bistveni za razvoj knjižnice.

V Priročniku za poslovanje specialnih knjižnic v poglavju o vodenju knjižnične statistike Šlajpahova (1969, str. 112-113) navaja, da morajo specialne knjižnice, ne glede na to, da vsaka tri leta pošiljajo nekatere podatke republiškem zavodu za statistiko, zaradi nadzora nad svojim delom vsako leto zase voditi statistiko o knjižni zalogi, o uporabnikih in izposojenih knjigah. Opozarja, da je statistika o delu knjižnice objektivna podoba delovanja knjižnice le, če jo knjižničar vodi vsak dan sproti. Našteje tudi podatke (in njihove številne enote), ki naj bi jih zbirali ter opozori na pomen zbiranja statističnih podatkov.¹⁵

Zbiranje statističnih podatkov v knjižnicah je omenila tudi Vrančičeva, ki je ugotavljala: "Žal pa so naše statistike zelo neenotne in nepopolne. Za statistiko, ki naj pokaže pravo podobo o uporabi gradiva neke knjižnice, ne zadostuje samo skupno število bralcev in skupno število izposojenih knjig" (Vrančič, 1969, str. 63). Navedla je nekaj vprašanj, na katera bi pravilno vodena statistika tudi lahko odgovorila npr. koliko bralcev je odšlo, ne da bi dobili zeleno gradivo, in zakaj ga niso dobili; koliko in kakšne informacije ter iz katerih virov je knjižnica posredovala; kdo je posredoval informacije; koliko je bilo obiskovalcev, ki niso dobili ustrezne informacije ipd. S takimi predlogi pa je že opozorila na vprašanje ugotavljanja uspešnosti dela knjižnic s pomočjo kazalcev kakovosti.

Še leta 1985 zasledimo ugotovitev (Korže-Strajnar, 1985, str. 64), da "V obstoječih priročnikih za vodenje statističnih evidenc ni pravih navodil, zadnji priročnik, ki je pri nas izšel pred 15 leti pa se tega vprašanja sploh ne dotika, tudi razna navodila v zadnjem desetletju so skromna in ne nudijo možnosti, da bi lahko knjižnice kvalitetneje obravnavale to področje dela." Koržetova je predlagala, da naj si knjižnice za potrebe raznih statističnih služb po svoji presoji izdelujejo pripomočke za dnevno vodenje evidenc o poslovanju, ker ni izdelanih skupnih kriterijev. Zato "tudi podatki, ki jih knjižnice pošiljajo Zavodu za statistiko in drugim službam od leta do leta nihajo in so za kakršne koli kvalitetnejše ocene stanja in poslovanja knjižnic neprimerni. Zelo olajšano bi bilo delo knjižnic in zagotovljena kvaliteta

15 "Vsi našeti podatki so izredno pomembno pomagalo vodji knjižnice pri delu, ko vsak mesec primerja delo knjižnice z istim mesecem v prejšnjem letu in s preteklim mesecem v tekočem letu ter skuša pri eventualnem padcu obiska odkrivati vzroke temu pojavu. Ti podatki so pomembni tudi za pravilno vodenje nabavne politike. S pomočjo istih podatkov bo vodja knjižnice lahko pravilno in učinkovito poročal v letnem poročilu samoupravnim organom ustanovitelja o uspehih pri delu pa tudi o ovirah, ki preprečujejo ugodnejši razvoj knjižnice. Pokazal bo gibanje knjižne zaloge in izposoje v več letih in ga podkrepil z indeksi. Letno poročilo knjižnica praviloma posreduje čim večjemu številu uporabnikov knjižnice in samoupravnim organom ustanovitelja, zato ga je treba skrbno pripraviti in podkrepiti z realnimi statističnimi podatki." (Priročnik..., 1969, str. 113-114)

podatkov, če bi se odločili za poenotenje vodenja podatkov vsaj po vrstah knjižnic..." (Korže-Strajnar, 1985, str. 64).

Koržetova je v priročniku o delovnih pripomočkih za organizacijo poslovanja knjižnic (1987) predlagala različne obrazce za zajemanje podatkov o delu knjižnic, da knjižnice ne bi več vsaka na svoj način zbirala podatke, kajti to povzroča "vrsto težav, zlasti pa ta neenotnost posledično močno vpliva na to, da so mnogi kazalci poslovanja, zlasti statistični, med knjižnicami neprimerljivi in zamegljujejo pravo podobo stanja knjižnic" (Korže-Strajnar, 1987, str. 5). Statistične evidence naj bi zajemale naslednja glavna področja:

1. Materialna osnova dela: Podatki o temeljnem knjižničnem gradivu, o tekočem prirastu gradiva, katalogih in lastnih podatkovnih zbirkah ter o odpisu.
2. Pretok gradiv: Podatki o izposoji gradiva na dom in o prezenčni izposoji ter podatki o domači in tuji medknjižnični izposoji.
3. Pretok informacij: Podatki o posredovanih informacijah (tekoče ustne in pismene informacije uporabnikom).
4. Sestava uporabnikov: Osnovni podatki o uporabnikih (osebni podatki, število, starostna in poklicna struktura ipd.).

Predlagani enotni obrazci za vodenje evidenc o delu (splošnoizobraževalnih) knjižnic so dejansko pomenili pomemben korak k poenotenemu zbiranju statističnih podatkov in osnovo za njihovo večjo primerljivost.

Priročnik Osnove knjižničarstva nameni vprašanju statističnih podatkov le dve strani, o knjižnični statistiki pa pove veliko manj kot Pirjevec pol stoletja prej. Izvemo, da je "...knjižničar dolžan svoje delo, ..., spremljati tudi statistično. Dobljeni podatki mu kažejo napredek, zastoj ali celo nazadovanje knjižnice, povedo mu, v kolikšni meri se približuje standardom za knjižnično poslovanje ali se odmika od njih, razen tega na njih gradi svoje razvojne in finančne načrte" (Osnove..., 1987, str. 139). Navedeno je, da republiška matična knjižnica vsako leto zahteva podatke o gradivu, uporabnikih in izposoji, preberemo pa lahko tudi nekaj navodil o zbiranju podatkov, ki pa niso niti popolna niti uporabna.

Ugotovimo lahko, da se s teoretičnimi vidiki in metodologijo knjižnične statistike pri nas ne ukvarja nihče. V nasprotju s pomanjkanjem slovenske strokovne literature o knjižnični statistiki, je na voljo kar precej del v tujih jezikih, še zlasti v angleščini in nobenega razloga ni, da se problematiki izogibamo. Slabo poznavanje statistične metodologije pri knjižničarjih je žal

lahko tudi znak, da sodobnih načel knjižničnega managementa večina naših knjižnic še ne pozna.

2.4.2 Zbiranje (statističnih) podatkov o slovenskih knjižnicah

Tudi knjižnice na slovenskem ozemlju so zbirale podatke o svojem delovanju (popis knjižnih zalog v narodnih čitalnicah najdemo npr. že v prejšnjem stoletju, leta 1869 ga je objavil Etbin H. Costa). Zbiranje podatkov pa je bilo vse do prvega statističnega vprašalnika, ki ga je po navodilih Unesca začel leta 1953 razpošiljati državni (jugoslovanski) zavod za statistiko republiškim zavodom, nesistematično in nepoenoteno.

Eden od vzrokov za nerazvito statistično prakso v našem knjižničarstvu je verjetno v tem, da pred drugo svetovno vojno na naših tleh formalno knjižničarskega poklica ni bilo, saj ga zakonodaja ni priznala in so bili maloštevilni delavci knjižnic le državni uradniki (Dvajset let..., 1968, str.7). Lahko pa v strokovni literaturi (Pirjevec, 1940) zasledimo, da naj bi pri zbiranjih (kolikor jih je pač bilo) statističnih podatkov knjižnice upoštevale navodila nemškega knjižničarskega društva iz leta 1901.¹⁶

Obsežen in natančen popis knjižnic javnih institucij na t.i. slovenskem kulturnem prostoru oz. v Dravski banovini med obema vojnoma je izdelala Melitta Pivec-Stelè, ki je zapisala: "V mladih državah, kakor je naša, je statistika že v splošnem pepelka, še v večji meri pa velja to za statistiko bibliotek...L. 1931 ustanovljeno Društvo jugoslovanskih bibliotekarjev je imelo že par mesecev po svoji ustanovitvi namen zaprositi, da se izvrši, na podlagi vprašalne pole, upravnim potom statistika vseh knjižnic Jugoslavije. Ker se radi raznih ovir ta misel dosedaj ni uresničila, podajam tukaj poskus take statistike vsaj za del naše države..." (Pivec-Stelè, 1932, str. 71). Statistične podatke je zbrala s pomočjo vprašalnika s 17 "točkami", ki ga je poslala 111 ustanovam.¹⁷ Obseg objavljenih podatkov o posameznih knjižnicah je bil zelo različen, za nekatere knjižnice najdemo celo podatke o imenih zapo-

16 Navodila društva nemških knjižničarjev iz leta 1901 naj bi bila glede štetja knjižne zaloge popolnoma jasna: vedno naj bi šteli le knjigoveške zvezke, torej vse kar ima en omot, ovoj kar je lahko vezava, mapa, škatla), ali kar je povezano v en omot, se šteje kot enota. Pri nevezanih dr bnih tiskih, ki nimajo skupnega ovoja, naj bi knjigoveško enoto predstavljalo deset kosov.

17 Sprasevala je po imenu knjižnice, datumu ustanovitve, zgodovini, vzdrževanju, f ndu, zgradbi in opremi, načinu postavitve fonda, katalogih, poslovanju, statistiki obiska in osehju. Izp Injene vprašalnike je prejemale od oktobra 1932 do februarja 1933.

slenih, o drugih le nekaj osnovnih podatkov. Bi pa težko govorili o njihovi primerljivosti.¹⁸

Na predlog Društva bibliotekarjev je leta 1949 Statistični urad LRS odobril obrazce LPS (št. 1: "Dnevna statistika ljudske knjižnice", št. 2: "Trimesečno poročilo o ljudski knjižnici" in št. 3: "Četrletno poročilo o ljudskih knjižnicah"). Obrazci so spraševali po številu vseh knjig ter novonabavljenih knjig, po številu izposojenih knjig po strokah ter po številu izposojevalcev po strukturi, po številu bralnih krožkov v knjižnicah in številu njihovih obiskovalcev.¹⁹

Podatke za področje kulture so od leta 1951 dalje zbirali Sveti za prosveto in kulturo, direkcije za informiranje, komiteji za radiodifuzijo in za kinematografijo ter jugoslovanski bibliografski inštitut. Zbiranje in obdelavo podatkov o knjižnicah leta 1952 prevzame takratni Zvezni zavod za statistiko. Od 1953 do 1961 se podatki o knjižnicah zbirajo letno, od leta 1961 dalje pa vsaka tri leta.

Zakon o knjižnicah (1961) je prvič zapisal, da matična knjižnica na svojem območju, med drugim "...vodi registracijo knjižnic in evidenco njihovega knjižničnega gradiva...", kar pomeni, da so matične knjižnice po zakonu morale spremljati stanje knjižnic svojega območja in o njih zbirati različne podatke. Podobno je kasneje tudi Zakon o knjižničarstvu (1982) v 32. členu določil, da matične knjižnice spremljajo, ocenjujejo in usmerjajo strokovno knjižničarsko delo tudi s pomočjo podatkov, ki jih prejemajo od knjižnic. Podatke so matični knjižnici dolžne posredovati. Seveda pa zakonsko ni bilo predpisano, katere podatke in na kakšen način naj jih zbirajo in predstavljajo. Lahko pa iz prakse, predvsem splošnih (oz. ljudskih) knjižnic, razberemo, da so naše knjižnice bolj ali manj sistematično zbirale podatke o svojem delovanju po sprejetju Zakona o knjižnicah. Posebnih navodil oz. priročnika o poenotenem zbiranju in uporabi knjižnične statistike niso imele, so pa pri poročanju upoštevale navodila in priporočila Unesca.²⁰

18 *Avtorica je za leto 1933 ugotovila naslednje stanje knjižnic (str. 147):*

76 znanstvenih in strokovnih knjižnic s	493.987 zvezki
52 šolskih knjižnic s	202.963 zvezki
398 ljudskih in društvenih knjižnic s	367.529 zvezki
skupaj 526 knjižnic z	1.064.479 zvezki

19 *S pomočjo dnevne statistike so knjižnice izdelovale vsake tri mesece "Trimesečno poročilo o ljudski knjižnici" in en izvod pošiljale svojemu Okrajnemu odboru Ljudske prosvete Slovenije. Le-ti so potem izdelovali "Četrletno poročilo o ljudskih knjižnicah" za svoje območje in en izvod poročila po koncu tromesečja pošiljali svojemu Oblastnemu odboru Ljudske prosvete Slovenije. Oblastni odbori so na enakih obrazcih zbrali podatke za vse okraje svoje oblasti in poročila pošiljali referentu za knjižnice pri Republiškem izvršnemu odboru Ljudske prosvete Slovenije.*

20 *V arhivu republiške matične službe lahko zasledimo vprašalnike za splošne knjižnice, s katerimi je služba zbirala podatke od poročevalskega leta 1963 dalje. Vprašalnik je bil sestavljen po vzoru vprašalnika republiškega zavoda za statistiko*

Urad RS za statistiko po poročevalskem letu 1992 ni več zbiral podatkov o delu slovenskih knjižnic. Na osnovi Zakona o državni statistiki (1995) oz. predloga nacionalnega programa statističnih raziskovanj (1997) naj bi bil poročevalska enota za področje knjižničarstva NUK. Od leta 1993 dalje naj bi zbiral podatke o posameznih vrstah knjižnic na vsaka tri leta. Ker pa ni urejeno financiranje (novih) poročevalskih enot, NUK za opravljanje te funkcije (še) nima službe za knjižnično statistiko.

Republiška matična služba letno zbira podatke za visokošolske in splošne knjižnice z lastnimi vprašalniki, ki upoštevajo mednarodni standard za knjižnično statistiko, sprašujejo pa po večjem številu podatkov, kot jih priporoča mednarodni standard. Vprašalnikom so priložena navodila z ustreznimi definicijami in navedbo enot štetja za posamezne spremenljivke. Za splošnoizobraževalne knjižnice izdaja matična služba letna poročila, ki ne prinašajo samo statističnih podatkov o knjižnicah ampak od leta 1990 dalje tudi primerjavo dosežkov knjižnic s priporočili standardov za posamezne kazalce in posamezne knjižnice. Tudi posamezne matične knjižnice zbirajo in na podoben način predstavljajo podatke o knjižnicah svoje mreže.²¹

O visokošolskih knjižnicah objavlja republiška matična služba le statistične podatke brez analize oziroma primerjav s standardi, v prihodnosti pa namerava posvetiti pozornost tudi zbiranju, objavljanju in analiziranju podatkov za specialne knjižnice. Statistično poročanje za šolske knjižnice je (zaenkrat) ohranil Urad RS za statistiko, ki je dosednji statistični vprašalnik v sodelovanju z republiško matično službo vsebinsko preoblikoval in ga uskladil z vprašalniki za druge vrste knjižnic. Podatki za šolske knjižnice bodo ponovno zbrani za poročevalsko leto 1996.

2.4.3 Standardizacija definicij za potrebe knjižnične statistike

Primerjave so možne le, če za merjenje oz. štetje istih pojavov uporabljamo iste pojme in iste metode oz. mere. V vsaki raziskavi, v kateri uporabljamo statistične podatke, je zato ravno določitev terminologije in standardizacija definicij primarnega pomena v procesu zbiranja podatkov, saj le na ta način lahko dosežemo določeno stopnjo primerljivosti na lokalni, državni in mednarodni ravni.

21 *Novljanova v prispevku o merjenju uspešnosti slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnic opozarja na pomen takšne uporabe knjižnične statistike: "Po letu 1990 prikazuje razvojna služba poleg celostne podobe razvoja slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnic tudi stopnje doseganja posameznih kazalcev za vsako knjižnico, zato da bi omogočila hitro primerjanje rezultatov med knjižnicami, hkrati pa so s tem knjižnice dobile močne argumente za nastopanje in uveljavljanje zahtev v svojem okolju."* (Novljan, 1997, str. 6)

V Sloveniji še nimamo enotnih standardiziranih definicij za potrebe knjižnične statistike, čeprav smo v statistični praksi najprej upoštevali priporočila Unesca, kasneje pa tudi določila drugih mednarodnih in nacionalnih standardov s področja knjižničarstva. Vzrok za tako stanje je, da je naša praksa na področju knjižnične statistike v primerjavi z nekaterimi, na tem področju razvitejšimi državami, še mlada, pa tudi v tem, da knjižničarstvo nima svoje statistične službe oz. enote, ki bi skrbela ne le za razvoj statističnih poročanj ampak tudi za razvoj statistične metodologije.²²

V republiški matični službi je bil na osnovi ISO standarda za knjižnico statistiko izdelan predlog terminologije in definicij za potrebe knjižnične statistike z navedbo števnih enot za posamezne vrste podatkov (Ambrozic, 1997). Predlog bo treba še dodelati in dodati definicije za tiste podatke, ki jih še ne zbiramo (t.j. zlasti za informacijske storitve, uporabo knjižnic na daljavo in izobraževanje uporabnikov). Poenotenje definicij in določitev števnih enot ter seveda njihovo dosledno upoštevanje bo pripomoglo k večji primerljivosti zbranih podatkov o slovenskih knjižnicah.

3.0 Dalje od knjižnične statistike: mednarodni standard ISO o kazalcih za merjenje uspešnosti knjižnic

3.1 Namen in struktura mednarodnega standarda

Knjižnične storitve je težko ocenjevati le s kvantitativnimi merami kot so npr. število enot gradiva, število izposoj, število referenčnih vprašanj in odgovorov nanje, število obiskovalcev prireditvev ipd., saj nič ne povedo o uspešnosti teh storitev oz. o stopnji doseganja ciljev knjižnice. Ta t.i. tradicionalna knjižnična statistika, kot jo naziva norveška avtorica Vokac (1990), je ustrezala nekdanjim standardom, ne pa tudi ugotavljanju doseganja programskih ciljev oz. poslanstva neke knjižnice. To pa seveda ne pomeni, da poznavanje statističnih metod v procesu ugotavljanja uspešnosti ni več potrebno!

Že v sedemdesetih letih so se začela intenzivna proučevanja možnosti merjenja uspešnosti knjižnic in oblikovanja različnih kazalcev uspešnosti. Zlasti v ZDA in Veliki Britaniji so nastajali priročniki s kazalci uspešnosti za različne tipe knjižnic, ki pa niso bili poenoteni in so razlike nastajale celo pri uporabi posameznih terminov. Dolga leta so zato potekali poskusi, da bi

22 *Ne pozabimo, da so v ZDA potekale priprave prvega priročnika (Library Statistics: A Handbook..., 1966) s standardiziranimi definicijami in terminologijo za knjižnično statistiko kar dvajset let, sam razvoj knjižnične statistike pa stoletje in pol.*

dosegli konsenz glede seznama najprimernejših kazalcev, načina njihove uporabe ter uvajanja v vsakodnevno prakso knjižnic. V aktivnosti na mednarodnem nivoju sta bila vključena tudi IFLA in Unesco. Slednji je podpiral razvoj kazalcev uspešnosti za splošne knjižnice (Keys..., 1990), IFLA Sekcija za univerzitetne in druge splošne znanstvene knjižnice pa je izdelala priročnik za merjenje uspešnosti akademskih knjižnic (Poll, 1996).

Pododbor ISO, ki je zadolžen za knjižnično statistiko, je na srečanju v Københavnu leta 1991 ustanovil delovno skupino, ki naj bi proučila možnost izdelave mednarodnega standarda o merjenju uspešnosti knjižnic. Skupina je na srečanju v Londonu maja 1992 matični organizaciji priporočila, da je mednarodni standard o kazalcih za merjenje uspešnosti knjižnic potreben, saj jih le-te nujno potrebujejo za svoj razvoj. Predlagala je, da naj ISO ustanovi skupino strokovnjakov iz vsaj petih dežel, ki bo izdelala osnutek standarda. Skupina je osnutek standarda z oznako ISO/DIS 11620 dala v postopek sprejemanja konec leta 1994.

Standard vključuje izbor kazalcev uspešnosti, ki naj bi bili primerni za vse vrste knjižnic oz. njihovo evalvacijo in upošteva, da delujejo v različnih okoljih, z različnimi skupinami uporabnikov in vsaka s svojimi posebnostmi (organizacijo, financiranjem, upravljanjem itd.). Njegov namen naj bi bil pospešiti uporabo kazalcev uspešnosti v knjižnicah ter dopolniti njihovo znanje o tem, kako se uporabljajo (še zlasti naj bi pospešil njihovo oblikovanje in uporabo v deželah v razvoju). Uporaba kazalcev naj bi bila sestavni del procesa planiranja in managementa knjižnic. Bili naj bi orodje za ocenjevanje kvalitete in uspešnosti posameznih storitev in drugih aktivnosti knjižnic ter za ocenjevanje učinkovitosti razporejanja knjižničnih resursov. Drugi namen uporabe kazalcev uspešnosti je možnost primerjalnih analiz uspešnosti knjižnic in informacijskih služb, ki imajo enake programske cilje in poslanstva.

Standard ISO/DIS 11620 ima dva dela. Prvi vsebuje kriterije za oblikovanje in uporabo kazalcev uspešnosti ter njihov seznam, drugi del pa opisuje posamezne kazalce. Poleg seznama kazalcev uspešnosti prinaša standard tudi navodila za njihovo uvajanje. Zagotavlja standardizirano terminologijo in natančne definicije posameznih kazalcev, njihove opise ter način zbiranja potrebnih podatkov in njihove analize. Delovna skupina se je odločila za izbor samo tistih kazalcev, ki so ali splošno razširjeni ali pa dobro dokumentirani v že obstoječi literaturi. Ni pa našla ustreznih kazalcev za ugotavljanje uspešnosti informacijskih storitev, izobraževanja uporabnikov in elektronskih servisov nasploh. Zato bo obstoječo verzijo standarda v prihodnosti treba dopolniti.

Standard ni nadomestilo za obstoječe priročnike, saj je njegov namen širši. Predstavlja skupno osnovo za vse vrste knjižnic v različnih državah. V prvi

vrsti je namenjen samoocenjevanju knjižnic (v določenem časovnem preseku ali pa v različnih časovnih obdobjih), lahko pa tudi primerjavi med knjižnicami.

3.2 Izbira in uporaba kazalcev uspešnosti

Standard priporoča, da naj se knjižnice odločijo, katere kazalce uspešnosti bodo izbrale kot najprimernejše za svoje razmere, šele po posvetu s svojimi matičnimi ustanovami in drugimi zainteresiranimi institucijami kot so npr. lokalni in državni organi ter uporabniki. Izbor kazalcev bo odvisen od velikosti, namena in ciljev knjižnice. Da pa bi lahko ugotovile, kateri kazalci so najbolj primerni za posamezno knjižnico, za zbiranje in analizo podatkov ter interpretacijo rezultatov in njihovo uporabo v procesu managementa, morajo knjižnice najprej ustrezno usposobiti oz. izobraziti svoje osebje.

Pri izbiranju kazalcev uspešnosti za posamezno knjižnico je treba biti pozoren na to, da bo kazalec res meril tisto, kar knjižnica želi meriti (veljavnost); da bo dal uporabne rezultate; da za uvajanje ne bo zahteval več naporov in sredstev, kot jih je knjižnica pripravljena (sposobna) vložiti; da bo znanje knjižničnega osebja o statističnih postopkih, ki so potrebni za izračune, zadostno in da bo knjižnica z uporabo kazalcev prišla do podatkov, ki jih od nje pričakuje tudi njeno okolje.

Pri razlagi rezultatov morajo knjižnice upoštevati, da je nemogoče dosegati optimalne rezultate hkrati pri vseh kazalcih in je treba uspešnost presojati v luči tega, kaj knjižnica želi doseči (oz. njenih programskih ciljev). Slabo zanesljivost rezultatov lahko povzročijo npr. napačno vzorčenje, posebnosti merskega procesa, neustrezen čas ali uporaba neustreznih sredstev v merskem postopku. Do določene mere lahko na vrednost posameznih kazalcev vpliva tudi usposobljenost uporabnikov za uporabo posameznih knjižničnih služb ali pa višina vloženih sredstev v razvoj posameznih služb; določen vpliv ima tudi stopnja usposobljenosti knjižničnega osebja ter način vodenja knjižnice. Pri primerjavi rezultatov posameznih kazalcev pa morajo biti knjižnice še posebej previdne, saj so možne določene primerjave le med knjižnicami z enakim poslanstvom in cilji, ki v določene službe vlagajo enako višino sredstev, ki imajo enake uporabnike in organizacijsko strukturo in ki imajo na enak način organizirane delovne postopke. Vsaka primerjava mora biti narejena izredno pazljivo in s popolnim zavedanjem o njeni omejeni vrednosti!

V seznamu priporočenih kazalcev uspešnosti knjižnic je najprej naveden naziv službe, storitve ali vidika aktivnosti, ki ga merimo (npr. zadovoljstvo uporabnikov, storitve knjižnice za uporabnike, nabava in obdelava gradiva, promocijska dejavnost, človeški viri in njihova uporaba), nato pa še naziv

ustreznega kazalca (ali več njih) za njihovo merjenje. V posebnem dodatku najdemo podrobne opise posameznih kazalcev, metode za njihove izračune, navodila za razlago rezultatov ter opozorila o dejavnikih, ki lahko vplivajo na rezultate.

Žal pri nas še nismo sistematično pristopili k problematiki izbora in uporabe kazalcev uspešnosti, čeprav so splošnoizobraževalne knjižnice v svojih prizadevanjih pri tem najdlje. Merjenje uspešnosti knjižnic seveda ni zgolj presoja o tem, katere številke bomo uporabili in kako bomo naredili izračune, ampak tudi o tem, če so rezultati dobri ali slabi, oziroma kaj nam povedo o kvaliteti določene storitve ali aktivnosti. Kvantifikacija vsakodnevnih opravil posameznih knjižnic seveda ni napačna, napačno je, če knjižnice delajo le to!

Zaključne misli

Podatke o gradivu in dejavnosti so knjižnice zbirale že od svojega nastanka dalje, vendar pa se o vrednosti, uporabnosti, veljavnosti in zanesljivosti zbranih podatkov niso spraševale vse dotlej, dokler niso postale javne ustanove, katerih obstoj je v veliki meri odvisen od ustrezne predstavitve dejavnosti svojemu okolju in financerjem. Kljub temu so se s knjižnično statistiko začeli knjižničarji intenzivneje ukvarjati šele v zadnjih desetletjih. Danes je knjižnična statistika pomembno orodje knjižničnega managementa in je zato tudi za knjižničarje postalo poznavanje statistične metodologije neobhodno. Mnogi avtorji opozarjajo, da so knjižničarji še vedno "statistično nepismeni" in da je nujno uvesti v vse izobraževalne programe na področju knjižničarstva vsaj osnove statistične metodologije in raziskovalnih metod.

Redki prispevki o knjižnični statistiki, ki jih najdemo v naši strokovni literaturi in težave, ki jih ima precej naših knjižnic že pri izpolnjevanju statističnih vprašalnikov (in še posebej pri uporabi podatkov) kažejo, da problematiki posvečamo premalo pozornosti. Prvi korak k izboljšanju stanja bi lahko bil dogovor o podatkih, ki jih morajo knjižnice nujno zbirati, o njihovih števni enotah ter definicijah, temu pa mora slediti sistematično izobraževanje knjižničarjev o zbiranju, obdelavi in razlagi podatkov o knjižnicah. Res je sicer, da ocenjevanje knjižničnih storitev samo s pomočjo kvantitativnih meril oz. "tradicionalne" knjižnične statistike ne zadošča potrebam knjižničnega managementa, kar pa ne pomeni, da teh statističnih metod pri tem ne bomo več uporabljali. Zato bo vsako odlašanje pri "statističnem opismenjevanju" knjižničarjev zaviralo uvajanje sodobnih metod knjižničnega managementa v naše knjižnice.

Literatura

- Allen, Geoffrey G.** "The management use of library statistics". *IFLA Journal* 11(1985)3 : 211-222
- Ambrožič, Melita.** *Definicije za potrebe zbiranja statističnih podatkov o delu knjižnic*. Ljubljana : NUK, 1997, 14 str. (Tipkopis.)
- Barton, Clark M.** "Statistics, management, and automation". V: *IFLA General Conference and Council Meeting, Paris, 1989*, 6 str.
- Christensen, John O.** "Use of statistics by librarians". *Journal of Library Administration*, 9(1988)2 : 85-90
- Costa, Etbin Henrik.** "Statistični pregled vseh slovenskih čitalnic". *Letopis Matice slovenske*. Ljubljana : Slovenska matica, 1869 : 282-296
- "Dvajset let Društva bibliotekarjev Slovenije". *Knjižnica*, 12(1968)1-4 : 1-14
- Encarta 97. Encyclopedia*. Microsoft, 1997.
- Grgič, Milka.** "Statistika in obrazci v knjižnicah". *Knjižnica* 8(1964)3-4 : 112-118
- Harris, Patricia R.** "The development of international standards: exploring the ISO/IFLA relationship". *IFLA Journal*, 17(1991)4 : 358-365
- ISO. Information and documentation - International library statistics. International Standard, ISO 2789, 1991.
- ISO. Information and documentation - Library performance indicators. Draft International Standard, ISO/DIS 11620, 1996.
- Keys to success: performance indicators for public libraries*. London : HMSO, 1990, VII+156 str.
- Korže-Strajnar, Ančka.** *Delovni postopki in obdelava podatkov v poslovanju knjižnic*. Ljubljana : /NUK/, 1985, 72 str.
- Korže-Strajnar, Ančka.** *Delovni pripomočki za organizacijo poslovanja knjižnic*. Ljubljana : NUK, 1987, 86 str.
- Library statistics: A handbook of concepts, definitions, and terminology*. Chicago : ALA, 1966, 160 str.
- "Library Statistics". *Encyclopedia of library and information science*, Vol. 16. New York : Marcel Dekker, 1975-, str. 63-74
- "Nacionalni program statističnih raziskovanj: tretja obravnava". *Poročevalec Državnega zbora RS*, 23(1997)22 : 7-94
- Novljan, Silva.** "Učinkovitost merjenja uspešnosti slovenskih splošnoizobraževalnih knjižnic". *Knjižnica* 41(1997)1 : 7-18
- Osnove knjižničarstva*. Ljubljana : PIS za kulturo, 1987.
- Pirjevec, Avgust.** *Knjižnice in knjižničarsko delo*. Celje : Družba Sv. Mohorja, 1940.
- Pivec-Stelè, Melitta.** "Naše knjižnice : poskus statistike". *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 1932 : 71-92

- Pivec-Stelè, Melitta.** "Naše knjižnice : poskus statistike. Dodatek". *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, 1933 :144-147
- Poll, Roswitha; Boekhorst, Peter te.** *Measuring quality : international guidelines for performance measurement in academic libraries*. München : Saur, 1996, 171 str.
- Pregelj, Bogo.** *Delo knjižničarja v ljudski knjižnici*. Ljubljana : Ljudska prosveta Slovenije, 1950, 68 str. /II. predelana in izpopolnjena izdaja. Prva izdaja je izšla kot brošura 1945 leta./
- Priročnik za poslovanje specialnih knjižnic*. Ljubljana : Centralna tehniška knjižnica, 1969, 215 str.
- UNESCO. Recommendation concerning the International Standardization of Library Statistics. - UNESCO : Paris, 13 November 1970, 9 str.
- Statistični terminološki slovar*. Ljubljana : Statistično društvo Slovenije; Društvo matematikov, fizikov in astronomov Slovenije, 1993, 100 str.
- Stephen, Peter; Hornby, Susan.** "The joys of statistics". *Library Review*, 44(1995)8 : 56-62
- Šifrer, Živko.** *Priročnik za statistiko*. Ljubljana : Zavod RS Slovenije za statistiko, 1970, 160 str.
- Šlajpah, Mara.** *Ljudske knjižnice*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1961, 245 str.
- Vokac, Libena.** "IFLA Section on Statistics 1983 to 1988". *IFLA Journal* 16(1990) : 343-356
- Vrančič, Radojka.** *Uporaba knjižničnega gradiva in informacijska služba v knjižnicah*. Ljubljana : /NUK/, 1969, 83 str.
- "Zakon o knjižnicah". *Ur.l. LRS*, 1961/26.
- "Zakon o knjižničarstvu". *Ur.l. SRS*, 1982/27.
- "Zakon o državni statistiki2". *Ur.l. RS*, 1995/45.
- Žaucer, Matjaž.** "Standardizacija v knjižničarstvu, dokumentalistiki in informatiki". V: *Vloga specialnih knjižnic pri pospeševanju družbenega in gospodarskega razvoja*. Ljubljana : Centralna tehniška knjižnica, 1996. str. 183-194

DOI - DIGITAL OBJECT IDENTIFIER. Revolucija v upravljanju in trgovanju z avtorsko pravno zaščitnimi informacijami na internetu v tretjem tisočletju

dr. Martin Žnideršič, Filozofska fakulteta Univerze v
Ljubljani, Oddelek za bibliotekarstvo

UDK 006(100):347.78:655.5:681.3

Povzetek

Hiter razvoj informacijske tehnologije v zadnjih letih je prinesel s sabo tudi problem varovanja avtorskih pravic pri uporabi avtorskih del na elektronskih medijih. Informacijski in pravni strokovnjaki so se s tem problemom že več let intenzivno ukvarjali in rezultat je novi sistem za označevanje avtorsko pravno zaščitnih del na Internetu - DOI (Digital Object Identifier), oznaka digitalnih avtorskih del vseh vrst. Sistem so razvili v ZDA. Ob predstavitvi sistema na knjižnem sejmu v Frankfurtu v oktobru 1997 je bilo z DOI označenih že okrog 250000 avtorskih del. Sistem je univerzalen in ponuja možnosti vključitve sedanjih standardnih oznak (ISBN, ISSN, SICI). Ker ostane oznaka DOI "prilepljena" na avtorsko delo za vedno, bo možna identifikacija nosilca avtorske pravice v vsakem trenutku. DOI predstavlja infrastrukturni sistem za trgovanje in uporabo avtorsko pravno zaščitnih del preko Interneta v tretjem tisočletju.

UDC 006(100):347.78:655.5:681.3

Summary

Rapid development of information technology in recent years has brought over also the problem of the protection of author's rights related to copyrighted works on electronic media. Information and law specialists were intensively working on this problem for several years and the result has been a new system of labelling copyrighted works on the Internet, called DOI (Digital Object Identifier). The system was developed in the United States. At the time of the presentation of DOI at the Bookfair in Frankfurt, 250.000 author works were labelled with DOI. The system is universal and enables the inclusion of the present standard identifiers (ISBN, ISSN, SICI). The fact that DOI identifier stays "glued on" forever, makes the identification of the carrier of copyright possible at any moment. The DOI system presents the infrastructure system for trading in and use of copyrighted works over the Internet in the third millenium.

ZNIDERŠIČ, Martin: DOI - Digital Object Identifier. A revolution in the management and trading of copyrighted information over the Internet in the third millenium. Knjižnica, Ljubljana, 41(1997)4, 33-39

Uvod

Na Frankfurtskem knjižnem sejmu 1997 so predstavili popolnoma izdelan nov sistem za označevanje avtorskih del v Internetu. Pripravila ga je skupina strokovnjakov pod vodstvom Združenja ameriških založnikov (Association of American Publishers, AAP). V skupini je sodeloval tudi dr. Robert Kahn, predsednik organizacije Corporation for National Research Initiatives (CNRI), ki je tudi eden od izumiteljev Interneta.

Problem varovanja avtorskih pravic v elektronskih medijih je v zadnjih letih - zlasti po neslutnem uspehu Interneta - predstavljal enega največjih problemov za hitrejšo dostopnost informacij. Priznani angleški strokovnjak za avtorsko pravo Charles Clark je problem že pred nekaj leti opredelil tako: "The answer to the machine is in the machine" ("odgovor na računalnik je v računalniku").

Razvoj informacijske tehnologije je zelo povečal možnosti za hiter dostop do informacij, razvoj Interneta pa je omogočil neoviran pretok informacij po vsem svetu. Informacije so tako danes postale dostopne vsakomur, ki je le več del z informacijsko tehnologijo. Tudi knjižnicam je ta razvoj prinesel nove naloge, saj jim omogoča hitro in zelo ciljno usmerjeno posredovanje informacij uporabnikom.

Razvoj pa je pripeljal do novih problemov glede varovanja avtorskih pravic. Te pravice imajo bodisi avtorji bodisi založbe, katerim jih avtorji v okviru veljavnih pravnih norm odstopajo v uporabo. Z razvojem informacijske tehnologije pa so se na področju varovanja avtorskih pravic pojavili novi problemi, ki jih doslej ni bilo mogoče reševati. Računalniška tehnologija namreč omogoča kršenje avtorskih pravic kar na nekaj ravneh.

Avtorske pravice

Predvsem moramo ugotoviti, da norme o varovanju avtorskih pravic spada v temeljne pridobitve civilizacije in človeških pravic. Vsako avtorsko delo je last avtorja in le on lahko z njim razpolaga. Ponavadi avtorji svoja avtorska dela prepuščajo v izkoriščanje založbam in z njimi sklepajo ustrezne založniške pogodbe. Za uporabo svojega avtorskega dela, ki so ga odstopili založbi, dobijo kot nadomestilo avtorski honorar.

Založba v procesu izdajanja knjige ali revije (tudi edicije v elektronski obliki) avtorskemu delu doda neko novo vrednost, ki izvira iz založbinega poznavanja izdajanja knjig ali revij. To je skrbno urejanje avtorjevega besedila, grafično oblikovanje, izbira primerne vrste papirja in primerne tiskarne, če

pri tem zanemarimo založbino vlaganje denarja v založniški projekt in tveganje, ki ga ima pri tem. Dejstvo je, da je izdana knjiga ali revija skupni projekt avtorja (ali avtorjev) in založbe in zato sta tudi oba upravičena do nadomestila, ko je ta izdelek prodan.

V pojmu "avtorska pravica" je vsebovan tudi pojem "moralnih avtorskih pravic", ki so podrobno opredeljene v členih 16 do 20 Zakona o avtorski in sorodnih pravicah (ZASP). Med moralnimi avtorskimi pravicami je tudi zelo pomembna pravica "spoštovanja dela" (čl. 19 ZASP), ki določa, da mora avtor dati soglasje h kakršnemukoli spreminjanju njegovega dela. Prav tako sodi med moralne avtorske pravice "pravica prve objave" (čl. 17 ZASP), to je pravica določiti, kako in kdaj bo avtorjevo delo prvič objavljeno. Drug pojem, ki je vsebovan v pojmu "avtorska pravica", so "materialne avtorske pravice" (čl. 22 do 33 in 104 ZASP). Med njimi posebej opozarjamo na "pravico reproduciranja" (čl. 23 ZASP) in "pravico distribuiranja" (čl. 24 ZASP). Prva pravica je pravica, "...da se delo fiksira na materialnem nosilcu ali drugem primerku..." z grafičnim ali drugačnim razmnoževanjem in tudi shranitvijo v elektronski obliki. Pravica distribuiranja pa je pravica, da se primerki dela dajo v promet s prodajo ali drugače in se s tem namenom ponudijo javnosti.

Ta kratek pregled nekaterih določil zakona o avtorski in sorodnih pravicah je bil potreben, da bodo lažje razumljivi problemi, ki so nastali z razvojem nove informacijske tehnologije in zlasti z množično uporabo Interneta.

Avtorske pravice in elektronsko publiciranje

Sistem avtorskopravne zaščite je bil prirejen tradicionalnim medijem in tako sta naravnani tudi obe mednarodni konvenciji. Diplomatska konferenca Bernske konvencije je decembra 1996 sprejela poseben dogovor, ki v bistvu omogoča aplikacijo določil te konvencije tudi na računalniške programe in originalne baze podatkov. Dogovor bo začel veljati, ko ga bo ratificiralo zadostno število držav. Tudi Slovenija kot podpisnica Bernske konvencije bi morala to kmalu storiti.

Ne glede na to pa bo moralo biti področje elektronskih avtorskih pravic posebej zakonsko normirano, saj se tukaj pojavljajo nekatere oblike pravic, ki jih doslej še nismo poznali.

Pri uporabi avtorskih del, ki so dostopna v mreži, je še mogoče kontrolirati *prvo uporabo*, to je dostop do baze in shranjevanje v računalniku pooblaščenega uporabnika. Ta način je že uveljavljen z licencami, ki jih uporabniki in knjižnice kupujejo pri ponudnikih (baze podatkov, revije, CD ROMi). Ko pa je informacija shranjena v računalniku, je mogoče z njo manipulirati na različne načine, ki predstavljajo kršitev avtorske pravice:

lahko jo natisnemo na tiskalniku in razmnožimo (npr. za ves razred); lahko jo dopolnujemo, skrajšujemo, kombiniramo z drugimi (morda prav tako avtorskoppravno zaščitenimi) besedili, lahko to informacijo kombiniramo z drugimi v nek nov zbornik itd. itd. Vsaka takšna raba besedila ali drugega avtorskega dela predstavlja jasno kršitev avtorjevih pravic.

Na drugi strani pa je želja uporabnikov po hitrem dostopu do najnovejših informacij vedno večja in tudi želja knjižničarjev in drugih posrednikov informacij, da jim ustrezajo, razumljiva. Prav tako pa je razumljiva zahteva avtorjev in založb, da so pri posredovanju in uporabi zaščitenih avtorskih del spoštovane njihove legitimne pravice.

Mednarodna oznaka elektronskih publikacij

Skupina strokovnjakov je na pobudo AAP pred dvema letoma, leta 1995, začela razmišljati o rešitvi tega problema. Prišli so do spoznanja, da je edini možni način ta, da vsako avtorsko delo dobi svojo identifikacijsko številko, ki mu bo ostala za vedno "prilepljena" - podobno kot ISBN. Koncept sistema je bil narejen do jeseni 1996 in v februarju 1997 so že predstavili prvi prototip novega sistema. Mednarodno združenje založnikov (IPA) in mednarodno združenje založnikov znanstvene, tehnične in medicinske literature (STM) so skupaj z AAP priporočili, da se prototip razvije do konca in naj, z vključevanjem vseh zainteresiranih mednarodnih organizacij, DOI postane mednarodni standard - International Standard Digital Identifier (ISDI).

Prednost novega sistema je v njegovi univerzalnosti. "Koncentrirali smo se na to, da razvijemo nekaj povsem novega. Predlagani sistem prihaja iz sveta Interneta in je tako preprost kot World Wide Web. Druga velika prednost sistema je, da je vanj mogoče popolnoma vključiti "svet" ISBN-ov in ISSN-ov. Tako lahko založbe končno svoje dokumente in avtorska dela ponudijo (po Internetu, op. avt.) tako, da lahko uporabnik ta dela identificira kot originalna, jih lokalizira in nato tudi kupi."

Podobno kot ISBN je DOI sestavljen iz nekaj skupin številke. Te številke so razdeljene na PREDPONO (PREFIX) in PRIPONO (SUFFIX).

Predpona sestoji iz številke direktorija, preko katerega je informacijo mogoče najti in registrske številke nosilca avtorske pravice ("Registrant"). Obe številki dodeljuje posebna agencija, ki bo po predvidevanjih v bodoče poslovala podobno kot nacionalne ISBN agencije. Trenutno deluje samo en direktorij, ki ima številko 10. V prihodnosti bodo direktoriji lahko po posameznih državah ali pa bodo funkcionirali po posameznih vrstah avtorskih del.

Pripone podeljuje nosilec avtorske pravice v poljubnem formatu. Lahko je to ISBN ali ISSN ali katera druga koda, kot so ISMN (International Standard Music Number), ISRC (International Standard Recording Code), SICI (Serial Item and Contribution Identifier in v bodoče tudi BICI (Book Item and Contribution Identifier), ki ga še razvijajo. Prednost sistema DOI je v tem, da so lahko vse te standardne številke vključene vanj.

Predpona in pripona sta ločeni s poševno črtico ("slash"), številka direktorija in številka registranta pa s piko.

Vzorčni DOI je lahko sestavljen takole:

PREDPONA		PRIPONA
številka direktorija	registrska št. nosilca avtorske pravice (= "Registrant")	IDENTIFIKACIJA OBJEKTA (ISBN) in / ali POLJUBNA KODA
10.	1785	38790

10.1785/38790

ali z uporabo ISBN

10.1785/0 471 58064 3

ali z uporabo ISSN

10.1785/0002-8231

Dodatno k tem šifram je mogoče znotraj posamezne knjige ali številke revije označiti posamezna avtorska dela, kot so članki, risbe, grafikoni, slike itd. tako, da osnovni šifri dodajo šifro za to posamezno avtorsko delo. Pri člankih je to SICI.

Taka je npr. številka članka v neki reviji (primer založbe John Wiley):

10.1002/0002-8231(199601)47:1:TDOMII2.0.TX;2-2

Tako zapletena šifra bi bila seveda praktično neuporabna, če bi jo morali izpisovati, kot npr. ISBN. Vendar uporabnik te šifre sploh ne potrebuje, saj se s pritiskom na ikono DOI avtomatsko vzpostavi zveza z zahtevano šifro.

Ko uporabnik klikne ikono DOI server direktorija (v našem primeru 10) sporoči uporabnikovemu računalniku URL, ki pripada temu DOI. Uporabnikov računalnik nato avtomatsko poišče v serverju založbe iskano avtorsko

delo in uporabnik ga dobi na monitor svojega računalnika. Vse to se zgodi v zelo kratkem času.

Ko bo obstajalo več direktorijev - to je agencij, bodo serverji vseh medsebojno povezani v mrežo, tako da bo uporabnik, tudi če bo kateri od serverjev v okvari dobil informacijo s posredovanjem drugega serverja.

Uporaba DOI

Kode DOI je mogoče uporabljati za najrazličnejša avtorska dela: knjige, članke, abstrakte, preglednice, ilustracije, datoteke, pa tudi za glasbene posnetke, video posnetke itd.

Trenutno je že več kot 250 000 elektronskih publikacij opremljenih z DOI identifikatorji. Nekaj uglednih založb je že pristopilo k sistemu: John Wiley, Academic Press, Elsevier, Houghton Mifflin in Springer Verlag.

Zanimanje na predstavitvi v Frankfurtu je preseгло vsa pričakovanja. Predstavniki Deutsche Bibliothek, British Library in tudi številni drugi interesenti so izjavili, da bodo pristopili k sistemu.

Prav zaradi univerzalnosti je mogoče pričakovati, da bo sistem DOI v nekaj letih postal splošno uporabljan pripomoček za uporabo avtorskih del preko Interneta, kot sta danes ISBN in ISSN v tiskanih medijih.

Tudi knjižnice bodo kmalu morale spoznati ta sistem in se ga naučiti uporabljati, saj bodo morale posamezna avtorska dela uporabnikom posredovati tudi z uporabo DOI. Sistem pa je ukrojen tudi po meri posameznikov, saj bo - s pomočjo kreditne kartice (in - kot zagotavljajo - varnega načina plačevanja z njo) mogoče takoj plačati in uporabiti zahtevano avtorsko delo.

Če pogledamo v prihodnost, bodo lastniki avtorskih pravic s tem sistemom lahko rešili še en velik problem. To je problem nekontrolirane rabe informacije potem, ko je v uporabnikovem računalniku. Sistem DOI je mogoče uporabiti kot nekakšen "vodni znak", to je neizbrisljivo oznako, s katero bo mogoče tudi iz fragmentov datotek ugotoviti, od kod izvirajo. Na ta način bo možen boj proti piratstvu, verjetno podobno kot se proti nelegalni rabi programov danes borijo njihovi proizvajalci.

Literatura

Trampuž M. /et. al./: "Zakon o avtorski in sorodnih pravicah s komentarjem". *Gospodarski vestnik*, Ljubljana 1997.

"Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del"; "Svetovna konvencija o avtorski pravici". V: *Predpisi o avtorski in sorodnih pravicah*. Maribor: Rotis in AAS, 1995 : 66 - 93

Žnideršič, M. "Vpliv elektronskih medijev na avtorske pravice, založništvo, knjigotrštvo in njihove odnose s knjižnicami (referat)". V: *Posvetovanje Knjižnične zbirke, izgradnja in upravljanje*. Knjižnica, (1995)3 : 81-100.

De Kemp, Arnoud. *Geniale Losung: Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel*. Frankfurt/Main, (1997)77 : 7

Več o sistemu DOI je mogoče izvedeti na Internetu: <http://www.doi.org>.

KOGNITIVNI PRISTOP K ISKANJU IN KOMUNIKACIJI INFORMACIJ

Saša Zupanič, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani,
Oddelek za bibliotekarstvo

UDK 025.4.036:159.95.000.1

Povzetek

Kognitivni pristop (stališče/vidik) v iskanju in komunikaciji informacij ter v bibliotekarski in informacijski vedi nasploh se je začel uveljavljati v sedemdesetih letih. Danes je prisoten v študijah, kot so študije literature in objektivnega znanja, študije uporabnikov, študije informacijskih posrednikov in študije sistemov za iskanje informacij.

Močan vpliv ima kognitivno stališče v več znanstvenih disciplinah, ki so danes združene pod okriljem krovne znanosti, imenovane kognitivna znanost. Pod vplivom kognitivnega stališča v marsikateri znanstveni disciplini prihaja do razkola in do nove paradigme, običajno imenovane kognitivna paradigma.

Definicija Kuhnovega pojma paradigma nam za bibliotekarsko in informacijsko vedo pove, da se le-ta nahaja na pred-paradigmatski stopnji. Kljub temu pa nekateri avtorji govorijo vsaj o obstoju dveh paradigme v bibliotekarski in informacijski vedi: o fizični in kognitivni paradigmi.

Zgodovinski pregled kognitivno orientiranih raziskav Brookesa, De Meyera, Belkina, Ingwersena in drugih omogoča vpogled v razvoj bibliotekarske in informacijske znanstvene misli do danes.

Ključne besede: iskanje informacij, komunikacija informacij, bibliotekarstvo, informacijska veda, kognitivno stališče, kognitivna paradigma

UDC 025.4.036:159.95.000.1

Summary

Cognitive approach (viewpoint/standpoint) in the retrieval and communication of information, as well as in librarianship and information science has started gaining importance in the 70's. Today, it is present in literary and objective knowledge studies, as well as in studies of users, information brokers and systems of information retrieval.

Cognitive approach exercises strong impact on several scientific disciplines which are grouped under the roof of cognitive science. The cognitive approach has caused split and the formation of a new paradigm, i.e. the cognitive paradigm, in many scientific disciplines.

In the frames of the definition of Kuhn's concept of paradigm, it is evident that librarianship and information science are on the pre-paradigmatic level. However, some authors mention the existence of at least two paradigms in library and information science, i.e. physical and cognitive paradigm.

The historical overview of cognitive oriented research works of Brookes, De Mey, Belkin, Ingwersen and others enables the insight into the development of library and information scientific thought up to the present.

Key words: information retrieval, communication of information, librarianship, information science, cognitive approach, cognitive paradigm

1. Uvod - obrazložitev pojma paradigma

Pojem paradigme je v znanost o znanosti uvedel Kuhn /1/. Paradigmo je definiral kot ključni element v razvoju znanstvene discipline, vendar je pojem skozi svoja teoretična razmišljanja s časom spreminjal. V določenih pogledih sta Kuhnova začetna formulacija paradigme in njene vloge nejasni, saj združujeta zelo različne značilnosti znanstvene misli pod krovnim pojmom - paradigma. Pojem paradigme - še zlasti njene dejanske vloge v razvoju znanosti - je v znanstvenem svetu predmet polemike še danes.

Kuhn trdi, da je obstoj paradigme značilen ne samo za naravoslovne, temveč tudi za družboslovne vede. In kakšna je vloga paradigme v normalni znanosti? Preden odgovorimo na to vprašanje, moramo razložiti še pojem normalne znanosti.

Normalna znanost naj bi po Kuhnu pomenila znanstveno proučevanje, v glavnem temelječe na enem ali več zglednih preteklih znanstvenih dosežkov, ki jih določena istomisleča znanstvena skupina začasno sprejema kot podporni temelj svojega nadaljnjega znanstvenega delovanja. Povezovalni elementi takšne znanstvene skupine so ob simbolnih posplošitvah še skupna metafizična prepričanja, skupne vrednote in skupni zgledi.

Znanstveni dosežki, ki sodijo v pomenski okvir pojma paradigma, naj bi imeli dvoje osnovnih značilnosti /1/:

1. bili naj bi dovolj neprecedenčni (torej dovolj brez primere), da bi za dalj časa odtrgali (odtegnili, odbili) določeno skupino pristašev od konkurenčnih načinov znanstvenega delovanja,

2. hkrati pa naj bi bili dovolj odprti, da bi k reševanju različnih problemov pritegnili dovolj ljudi iz prakse.

K opisani formulaciji paradigme je Kuhn nato še pristavil, da je paradigma, ki jo razumemo kot konkretne zglede znanstvene dosežke, v profesionalni obvezi (zavezi!) določene istomisleče skupine pred teorijo. Konkretnost paradigme pomeni, da je paradigma nekakšen model, slika ali zaporedje z analognim sklepanjem izpeljanih stavkov. Paradigma je torej zgled, ki omogoča dokazovanje rešitve problema B z znanstveno sprejeto in privzeto rešitvijo problema A. Zgled omogoča analogijo (opisovanje in pojasnjevanje rešitve problema/pojava z referenco za določene lastnosti, vidike podobnih rešitev problemov/pojavov /2/). Analogija pa je ključna metoda znanstvene misli. Na podoben način kot analogija lahko pade tudi paradigma. Pade paradigme pa v normalni znanosti sčasoma privede do težav.

Kuhn je v svojih razpravah večkrat razlikoval med paradigmskimi in pred-paradigmskimi vedami. Sinonim paradigmski vedi je po Kuhnu normalna znanost. Zanja je značilno, da jo vodi paradigma, znanstvena aktivnost je usmerjena v reševanje problemov; značilna je za razvite naravoslovne (trde) vede. Pred-paradigmska veda pa je veda, katere aktivnost je delno znanstvena ali celo neznanstvena. V njej obstajajo nasprotujoče si šole in smeri, nenehno so prisotne filozofske razprave o temeljih vede, razvojni napredek je majhen ali celo odsoten. Po Kuhnu vodi normalno znanost skupina znanstvenikov, ki sledi zgolj eni paradigmi; katerakoli aktivnost, ki je ne podpira ena paradigma, je pred-paradigmska. Z opisanim argumentom je Kuhn dokazoval, da se psihološke, družbene in informacijske vede nahajajo na stopnji pred-paradigmskih ved.

Opisana Kuhnova delitev povezuje prvo kategorijo (paradigmske vede) z eno paradigmo, druge kategorije (pred-paradigmske vede) pa ne definira dovolj natančno /3/. Pred-paradigmske vede lahko namreč ne temeljijo na nobeni paradigmi, temeljijo pa lahko tudi na dveh ali celo več paradigmah. Obstoj znanstvene discipline, ki temelji na dveh paradigmah, je pojav, do katerega pride pri normalni znanosti v času krize, torej v času, ko sta dve paradigmi dovolj močni in zato kompetitivni. Med vede, ki temeljijo na več paradigmah, pa po Kuhnu štejemo psihološke, družbene in informacijske vede. Za slednje velja, da so multidisciplinarne, iz česar tudi izhaja obstoj več paradigem hkrati.

David Ellis se je /3/ posvetil obravnavi paradigem na ozkem informacijskem področju, področju iskanja informacij (information retrieval - IR). Gre za področje, ki je v okviru tradicionalnega bibliotekarstva najbližje referenčnemu delu /4/. Ellis vidi v raziskavah sistemov za iskanje informacij obstoj dveh paradigem, ki ju imenuje fizična paradigma in kognitivna paradigma. Vsebinski okvir njegovega članka je sicer širši, vendar nas v okviru

našega izvajanja vprašanje znanstvene razvojne stopnje informacijske znanosti ne zanima.

Ker je namen tega članka predstaviti kognitivni vidik ali kognitivno stališče do bibliotekarske in informacijske vede, bomo več pozornosti seveda posvetili kognitivni paradigmi. Fizične paradigme se ne bomo lotili ali se je bomo dotaknili zgolj toliko in zato, da nam osvetli nekaj osnovnih ločnic v razvoju znanstvene misli v bibliotekarski in informacijski vedi.

2. Kognitivna paradigma v znanosti

Že ime paradigme nam pove, da gre za pristop, ki svoja stališča tako ali drugače opira na kognicijo. Kognitivni pristop je bil proti koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let zelo popularen pogled na znanstvene probleme različnih ved. Kognitivni pristop so precej navdušeno sprejele tako različne vede, kot so računalništvo, psihologija, sociologija, umetna inteligenca, lingvistika in bibliotekarska ter informacijska veda /3/. Vse naštetje vede (in še nekatere druge) danes tvorijo novo, izrazito interdisciplinarno znanstveno disciplino - kognitivno znanost.

3. Kognitivna znanost

Kognitivna znanost ima kot znanost o znanju ali mišljenju dolgo preteklost, a relativno kratko formalno zgodovino. Znanstveno razmišljanje o naravi mišljenja sega že v grško filozofsko misel, starih epistemoloških vprašanj, zlasti tistih, ki se navezujejo na naravo znanja, njegove sestavne dele, izvor vedenja in njegovega razvoja pa se s sodobnimi (računalniškimi) in empirično podkrepjenimi metodami loteva tudi današnja kognitivna znanost /5/.

Osrednji koncept kognitivne znanosti je kognicija, pri čemer le-ta zajema mentalna stanja in procese, kot so zaznavanje, sklepanje, pomnjenje, razumevanje in generiranje jezika, vizualna percepcija, učenje itd. Nekateri raziskovalci svoje proučevanje omejujejo na človeško kognicijo in jo obravnavajo v kontekstu individuuma, družbe ali kulture. Večina pa obravnava kognicijo neodvisno od njene implementacije, neodvisno od okolja njenega kognitivnega agenta. Njihov predmet raziskovanja je torej dejanska ali abstraktna, človeška ali 'strojna' kognicija /6/.

Kognitivno znanost tvori več znanstvenih disciplin. Med primarne kognitivne znanosti lahko štejemo računalništvo (zlasti umetno inteligenco), lingvistiko, filozofijo in psihologijo (zlasti kognitivno psihologijo). Omenjenim

kognitivnim znanostim avtorji /npr. 5/ dodajajo še kognitivno antropologijo in kognitivno nevroznanost. Prva se ukvarja z družbenim in kulturnim kontekstom kognicije, druga pa s fiziologijo človeških možganov. Sodobna kognitivna znanost se širi in po Perušu /7/, ki je na 2. slovenskem forumu o kognitivnih znanostih (Ljubljana, 2.-3. oktober 1996) govoril o tem, danes zajema še kup drugih, zlasti naravoslovnih disciplin: (bio)fiziko, (bio)kibernetiko, matematiko, sinergetiko, (bio)kemijo, medicino, teoretično biologijo itd. Pomembno je poudariti, da se z devetdesetimi leti v predmet proučevanja sodobne kognitivne znanosti študiju kognicije priključuje še študij zavesti /7/, vendar o znanstvenosti tovrstnih raziskav med znanstveniki tako v svetu kot doma še ni konsenza. Zato, čeprav zavedajoč se tudi negativnih plati nedovzetnosti za 'novosti', ostajamo pri klasičnih pogledih na kognitivno znanost in na domene njenega proučevanja.

Kognitivni pristop k proučevanju mišljenja je pogosto v nasprotju z behavioristično tradicijo. Behavioristični pristop k psihologiji človeka omogoča opis in predvidevanje človeškega vedenja glede na korelacijo dražljaj - odziv. Mentalnih stanj in procesov (npr. mentalnih konstruktov, kot so simboli, ideje ali modeli, ali mentalnih procesov, kot so sklepanje, načrtovanje, odločanje itd.), do katerih prihaja v fazi med dražljajem in odzivom, bihaviorizem ne priznava (in tudi ne obravnava), saj trdi, da je govoriti o obstoju vmesnih stanj ali procesov neznanstveno početje, ker se mentalnih stanj in procesov enostavno ne da opazovati. Kognitivna znanost kot celota, in še zlasti kognitivna psihologija, pa poskuša razumeti človeške kognitivne funkcije prav skozi obstoj mentalnih stanj in procesov, ki posredujejo med vhodnimi dražljaji in izhodnimi odzivi, torej - če uporabimo računalniški žargon - prek algoritmov, ki posredujejo med vhodno in izhodno enoto /5/.

Ideja, da med dražljajem in odzivom posredujejo mentalna stanja in procesi, ima v kognitivni znanosti včasih oznako 'računalniška metafora'. Metafora je sledeča: To, kar mišljenje predstavlja možganom, predstavlja programska oprema strojni opremi; mentalna stanja in procesi so kot računalniški programi. Najdlje je v tej metafori šel Pylyshyn, ki trdi, da so mentalna stanja in procesi algoritmi, zato je tudi kognicija le kompjutacija /6/.

Računalniško razumevanje kognicije pa pozna poleg omenjenega t.i. trdega ali dobesednega stališča še t.i. mehko stališče: mentalna stanja in procesi niso algoritmi, temveč so zgolj za določene kognitivne funkcije lahko podobni algoritmom.

V nasprotju z bihaviorizmom je, izhajajoč iz obeh opisanih stališč, mentalna stanja in procese možno znanstveno raziskovati, čeprav jih ne moremo neposredno opazovati.

Ker so raziskovalne metode današnje kognitivne znanosti po naravi računalniške, ima v kognitivni znanosti računalništvo na splošno in še zlasti umetna inteligenca osrednjo vlogo. Osrednost umetne inteligence v kognitivni znanosti pa vzbuja sporne filozofske implikacije. Namreč: če mentalna stanja in procese lahko izrazimo z algoritmi, potem jih je možno implementirati v neživi svet, v nečloveka, v stroj, ki ga danes imenujemo računalnik, jutri morda kako drugače. Filozofsko izhodišče oziroma bistveno vprašanje je preprosto sledeče: Ali računalniki, ki izvajajo takšne algoritme, zgolj simulirajo mentalna stanja in procese, ali jih dejansko izražajo, torej razmišljajo? /6/.

Celo raziskovalci, ki zanikajo računalniško stališče do kognicije, so običajno pripravljeni pritrđiti dejstvu, da jih računalniške simulacije, s tem ko omogočajo eksplicitnost njihove intuicije, pretvorbo meglene terminologije v konkretne predloge, zanesljive teste konsistentnosti postavljenih teorij itd., kar sami silijo v uporabo. Računalniški programi so delovni modeli, katerih obnašanje je lahko neposredno primerljivo s človeškim vedenjem. Prikladna metodologija kognitivne znanosti je danes torej sledeča: teorijo o (človeški) kogniciji najprej prikažemo z računalniškim programom - simulacijo, nato pa primerjamo obnašanje programa s človeškim kognitivnim vedenjem /6/. Uporaba takšne metodologije do določene mere seveda sprejema računalniško stališče do kognicije.

Raziskovalci (zlasti računalnikarji), ki zagovarjajo računalniško stališče do kognicije, se upirajo ideji o povezavi različnih disciplin v skupno kognitivno znanost. Drugi pa se zavzemajo za bolj nepristransko in širšo kognitivno znanost, ki bi zajemala vse discipline, ki se ukvarjajo s fenomenom mišljenja /6/. Slednji so prepričani v vrednost in pomen različnih filozofij, stališč in pristopov k obravnavi skupnega raziskovalnega predmeta, zato je eden izmed njihovih ciljev povezati doslej ločene discipline, ki že dlje časa delujejo na istem, vsem skupnem raziskovalnem polju /5/.

Danes obstajata v računalniško usmerjeni kognitivni znanosti dve glavni paradigmi in s tem tudi smeri kognitivne znanosti: kognitivizem in konekcionizem /6, 8/.

Računalniški kognitivisti zagovarjajo tezo, da 'kognitivno računalništvo' omogoča manipulacija s simboli. Gre za t.i. trdo umetno inteligentco s simbolno procesnimi modeli, kot so produkcijski sistemi, semantične mreže, okviri itd. Kognitivisti se med seboj razhajajo v tem, da:

- eni trdijo, da so mentalna stanja in procesi po naravi kompjutacijski (naslednja delitev med njimi je delitev na že znano trdo in mehko računalniško stališče do kognicije)
- drugi pa zavzemajo stališče, da vsaj nekateri kognitivni procesi (ali morda nobeden od njih) niso kompjutacijsko izvedljivi. Računalniki so pri simu-

laciji/izvajanju mentalnih fenomenov močno omejeni. Z njihovo pomočjo recimo ne moremo spoznati narave zavesti ali razrešiti vprašanja subjektivnih kvalitativnih izkušenj. Gre za pozicijo, ki jo imenujemo misticizem ali za današnjo različico vitalizma.

Druga, konekcionistična paradigma, pa je zastopana v t.i. mehki umetni inteligenci. Konekcionizem so navdihnili zlasti spoznanja nevroznanosti, ki proučuje delovanje možganov, torej bioloških nevrnskih mrež. Konekcionistični modeli tako vključujejo pomembne značilnosti možganske arhitekture, vendar se v podrobnostih ne opirajo v celoti na spoznanja o delovanju nevronov in možganskih procesov. Delovanje možganov poskušajo ti modeli zajeti na bolj abstraktni ravni /8/. Ker so posplošitve izrazite, govorimo v računalništvu o umetnih nevrnskih mrežah (angl. artificial neural networks, kratica zanje je ANN) oziroma o področju mrežne kompjutacije /9/.

Pomemben spodbujevalec raziskovanja umetnih nevrnskih mrež v računalništvu so nadalje tudi nerešeni problemi, natančneje arhitekturne omejitve in pomanjkljivosti številnih doslej izdelanih formalizmov za reprezentacijo znanja, s katerimi se srečujejo simbolno procesni modeli v trdi ali - kakor jo tudi imenujemo - klasični umetni inteligenci. Tako je v teh modelih pogosta sicer modularna tabelska arhitektura, za katero je značilno, da so različni viri znanja, ki jih je za razreševanje dvoumnosti treba konsultirati istočasno, shranjeni v več sistemskih modulih. Za njihovo integracijo so potrebne eksplicitno definirane komunikacijske povezave ter kompleksni nadzorni mehanizmi, ki pa se običajno izkažejo za ozko grlo programa/sistema. Formalizacija znanja je naslednji ključni problem simbolne umetne inteligence. Težave se pojavljajo zlasti pri sklepanju in izpeljevanju dejstev iz nepopolnih ali nenatančnih podatkov. Ker je reprezentacija znanja izrazito lokalnega značaja (določen koncept je shranjen le na točno določenem mestu), sta generalizacija in popravljanje napak onemogočeni. Klasična umetna inteligenca doslej tudi ni rešila vprašanja prilagodljivega načina učenja. Sistemi niso sposobni sami odkrivati kategorij in relacij med njimi, vsi podatki morajo namreč biti vnaprej kodirani in kategorizirani v skupine simbolov, preden lahko definiramo relacije med njimi. Počasnost je še ena hiba simbolno procesnih modelov. Strogo zaporedna narava tehnik v simbolni umetni inteligenci pač ne omogoča paralelizma, tako značilnega za nevrnske mreže /9/.

Zainteresirane bralce ob viru /9/ usmerjamo še na vire /10/, /11/ in /12/, ki nudijo globlji vpogled v konekcionistične modele ter njihovo uporabo v IR.

4. Kognitivna paradigma v bibliotekarski in informacijski vedi

Cilj bibliotekarske in informacijske vede je olajšati in pospešiti komunikacijo želenih informacij med njihovimi ustvarjalci in uporabniki. Uvrščamo jo lahko med discipline, ki se ukvarjajo z določenimi vidiki kognicije ter s kognitivnimi procesi. Možnih je seveda več epistemoloških in filozofskih pristopov k obravnavi teh procesov. Eden izmed njih je kognitivni pristop /4/.

Od konca sedemdesetih let se v bibliotekarski in informacijski literaturi vse bolj izpostavlja kognitivno stališče. Gre za stališče, ki v literaturi sicer nima vedno povsem enake opredelitve, je pa vsem definicijam skupnih nekaj osnovnih predpostavk /13/.

Tako recimo Brookes /14/, ki ga Belkin /13/ označuje za prvega zagovornika in pristaša kognitivnega stališča v bibliotekarski in informacijski vedi, zapiše, da se v komunikacijskih kanalih kateregakoli komunikacijskega sistema odvijajo kognitivni procesi. Ta trditev je zajeta tudi v znani Brookesovi osnovni kognitivni enačbi informacijske vede:

$$K|S| + \Delta I = K|S + \Delta S|.$$

Zelo na splošno enačba pojasnjuje dejstvo, da se struktura znanja $K|S|$ sprejemnika pod vplivom dodane informacije ΔI spremeni v novo strukturo znanja $K|S + \Delta S|$, pri čemer ΔS nakazuje vpliv/obseg te spremembe /14/. Informacija je torej tisti del znanja, ki spremeni obstoječo strukturo znanja sprejemnika. Znanje in informacija imata enako lastnost, obe sta strukturirani. Iz Brookesove osnovne enačbe se da jasno razbrati kognitivno stališče, saj se enačba v celoti opira na kognitivne strukture ter njihove medsebojne interakcije /13/.

De Mey /c.f. 13/ je bistvo kognitivnega stališča do iskanja in uporabe informacij izrazil s sledečo formulacijo:

... kakršnokoli procesiranje (predelava) informacij je podprto s sistemom kategorij ali pojmov, ki 'procesorju' (naj bo to človek ali računalnik) predstavlja model njegovega sveta /c.f. 13/.

De Meyev model sveta sovпада s pojmi, kot so znanje o svetu, Bartlettova shema, podoba (image) itd. Model sestoji iz struktur znanja ali kognitivnih struktur, ki so determinirane s posameznikovo izobrazbo in njegovimi družbenimi (kolektivnimi) izkušnjami. Kognitivni vidik bibliotekarske in informacijske vede in v okviru nje še zlasti področja iskanja informacij, v okviru tradicionalnega bibliotekarstva pa referenčnega dela, tako odseva

vplive in povezave med individualnim in kolektivnim/javnim znanjem ter cilji in nameni, željami, pričakovanji in izkušnjami vseh v iskalni proces vključenih posameznikov /4/. Za ustrezno obravnavo dejanske informacijske potrebe uporabnika je po De Meyu /c.f. 13/ treba uskladiti kognitivne strukture avtorjev dokumentov, razvijalcev sistema, indekserjev, informacijskega posrednika in uporabnika. To naj bi bila glavna naloga kakršnegakoli sistema za iskanje informacij.

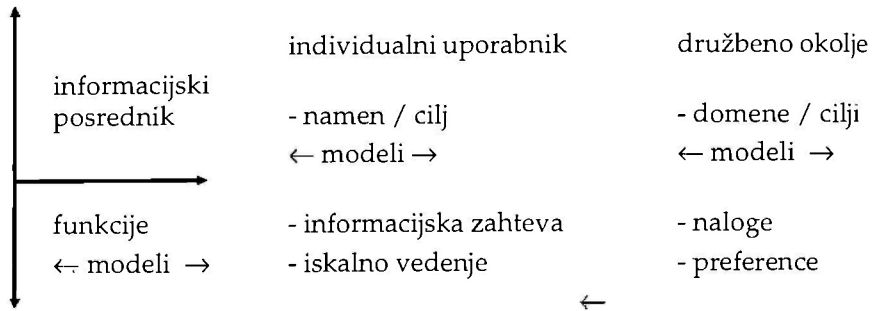
Predhodniki oziroma znanilci kognitivnega stališča, ki izpostavlja zlasti potrebo po reprezentaciji znanja, prepričan, namenov, besedil itd. ter interakciji med temi reprezentacijami, so znani starejši avtorji, kot so Robert Taylor /15, 16/, nemški teoretik Wersig /17/ in drugi /13/, o katerih smo nekaj pisali že v /18/ in jih na tem mestu izpuščamo iz prikaza.

Znan pristop k študiju informacijskih potreb so v svojih raziskavah uporabili Belkin in njegovi sodelavci /c.f. 13/. Uvedli so koncept neustreznega stanja znanja, ki izhaja iz spoznanj kognitivne psihologije. Informacijska potreba se namreč ne pojavi kar sama od sebe, temveč je posledica težnje po razrešitvi problemske situacije s pomočjo ustreznih informacij. Uporabnikov pogled na problem, njegova struktura znanja, je v takšni situaciji nepopolna ali neustrezna za rešitev problema. Svoj problem pogosto tudi težko verbalno izrazi, saj mu vrzel v znanju in negotovost onemogočata jasno določitev lastnega problema. Se večje težave se v takšni situaciji pojavljajo pri formulaciji iskalne zahteve. Po mnenju Belkina in njegovih sodelavcev, ki so svoje ugotovitve aplicirali na poizvedovanje po računalniških podatkovnih zbirkah, poizvedovanje zato naj ne bi temeljilo na oblikovanju eksaktnih in zapletenih iskalnih zahtev, temveč na bolj ali manj mehkem opisu uporabnikove problemske situacije, ki se v interaktivnem in iterativnem procesu iskanja informacij spreminja v skladu s spreminjanjem uporabnikovega stanja znanja.

Danes izredno močna bibliotekarska šola v Kopenhagnu se že več let intenzivno posveča proučevanju iskanja in komunikacije informacij s kognitivnega stališča. Glavni predstavnik te šole je Ingwersen. Za hip se ustavimo pri njegovem modelu interakcije v procesu iskanja informacij. Izbor individualnih kognitivnih faktorjev in modelov, ki vplivajo na interakcijo v procesu iskanja informacij, lahko prikažemo s posplošenim kognitivnim modelom. Z modeliranjem interakcije v procesu iskanja informacij se Ingwersen ukvarja že več let ter skupaj s sodelavci model nenehno popravlja in dograjuje /4, 21, 22, 23/. Pia Borlund, Ingwersenova "PhD" varovanka, se je v svoji doktorski disertaciji lotila razumevanja komunikacije informacij kot interaktivnih kognitivnih procesov /24/. Skupaj z Willettom je Ingwersen leta 1995 izdelal kognitivni model iskalnih procesov. Na Sliki 1 je prikazan Ingwersenov model iz leta 1992 /4/.

OBJEKTI SISTEMA

- reprezentacija besedil / znanja
- popolno besedilo / konceptualno znanje
- modeli →
- ↓

OKOLJE SISTEMA

- iskalni jezik / iskalne tehnike
- struktura podatkovne zbirke
- pravila indeksiranja / računalniška logika
- modeli →
- ↑

Legenda:

→ : vpliv

↔ : interakcija

Slika 1. Posplošen kognitivni model IR interakcije (povzeto po /4/, str. 16)

Na Sliki 1 tvorijo 'okolje sistema' implementirane strukture (iskalne tehnike in pravila indeksiranja), ki predstavljajo pojmovanje obdelave objektov v sistemu, značilno za razvijalca sistema. 'Objekti sistema' so indekserjeve interpretacije vsebine besedil ali slik (reprezentacije, npr. deskriptorji) ali popolna besedila in slike same. Specifične strukture znanja so značilne tudi za informacijskega posrednika in so običajno rezultat formalnega izobraževanja ter izkušenj. Desna stran Slike 1 prikazuje uporabnika sistema z določenimi cilji in informacijskimi potrebami. Na uporabnikov sistem kategorij in konceptov (model sveta) nenehno vpliva tudi njegovo družbeno okolje, družbene konvencije, preference in kolektivne kognitivne strukture predmetnih domen (javno znanje). V interakcijo je tako vključenih veliko različnih modelov (sveta), ki usmerjajo pričakovanja vseh sodelujočih /4/. Nenehno so prisotni tudi emocionalni faktorji, ki pa so v raziskovanju iskanja in uporabe, komunikacije informacij zaenkrat redko upoštevani.

Kognitivno stališče vodi v globlje razumevanje osnovnega pojma bibliotekarske in informacijske znanosti - informacije in omogoča globlji vpogled v naravo interaktivnega procesa iskanja informacij. Demonstrira subjektiven in nadvse dinamičen stil predelave informacij. V idealnem primeru se to kaže v nenehnem spreminjanju modelov in dejanskih stanj znanja. Katerakoli transformacija trenutnega sistema kategorij in konceptov (dejanskega stanja znanja) posameznika je vedno povezana z njegovim trenutnim modelom sveta, torej s tem, kar zna, pričakuje ali si zastavi za svoj trenutni cilj. To pa pomeni, da mora recipient prepoznati in sprejeti vsaj določene elemente sporočila, da bi le-to lahko transformiralo njegovo trenutno stanje znanja v novo, spremenjeno stanje (ta proces v svoji enačbi opisuje že Brookes). Transformacija znanja ne prinaša nujno preproste akumulacije kategorij in konceptov, ampak jo lahko razumemo tudi kot rekonstrukcijo obstoječih struktur znanja recipienta /4/. V vsakem interaktivnem procesu pa sta sprejemnika (in oddajnika) informacij vedno vsaj dva. Če informacijski/komunikacijski sistem mora (na tak ali drugačen način) operirati z modelom kognitivnega stanja uporabnika, potem sistem mora uporabljati sliko (model) tega kognitivnega stanja. Sistem naj bi tako s svojim delovanjem reflektiral uporabnikov kognitivni svet /3/.

Zaključek

Kognitivnemu stališču v bibliotekarski in informacijski vedi lahko sledimo skozi študije, kot so /13/:

- študije literature in objektivnega znanja
- študije uporabnikov
- študije informacijskih posrednikov
- študije sistemov za iskanje informacij.

Znani informacijski sistemi, razviti na osnovi kognitivnega stališča, so: Od-dyjev THOMAS, Belkinov ASK, Richin GRUNDY, Croftov I3R, Foxov CODER itd /3/. V večini primerov gre za posredniške ekspertne sisteme, ki so raziskovalno pozornost na področju iskanja informacij vsaj do določene mere preusmerili iz iskalnih algoritmov (fizična paradigma) na uporabnika, iskalno hevristiko, znanje in interakcijo med sistemom in uporabnikom. Več o posredniških ekspertnih sistemih lahko beremo v /19/. Močne konceptualne spremembe je prinesla tudi uvedba konekcionistične tehnologije /glej 12/ in hiperteksta, vendar pa nobena izmed naštetih novosti v iskanju informacij ni preseгла še vedno zelo močne fizične paradigme. Zdi se, da le sodelovanje med eno in drugo paradigmo lahko prinese nove in celovitejše poglede na stare probleme. V svetu do tovrstne integracije že prihaja. Tako recimo želijo CoLIS konference najti skupno pot oziroma integracijo idej med starejšo tehnološko orientirano raziskovalno tradicijo (po Ellisu fizična para-

digma) in novejšimi k uporabniku usmerjenimi pristopi k znanstvenemu raziskovanju iskanja in komunikacije informacij (po Ellisu kognitivna paradigma) /20/. Povezovanje idej je razvidno tudi iz številnih člankov mlajše generacije raziskovalcev. Tako recimo Stefano Mizzaro /25/ poskuša matematično formalizirati nekatere temeljne kognitivne pojme, kot so stanje znanja, informacija, informacijska potreba, subjektivna relevantnost. Iain Campbell, van Rijsbergnov študent, pa v prispevku /26/ podaja model progresivnega razvoja informacijske potrebe, ki temelji na ideji spreminjajoče se nezanesljivosti kognicije.

Raziskave postajajo vse bolj podrobne, analitične. Problema iskanja in komunikacije informacij se lotevajo z zelo različnih gledišč, ki pa imajo, kljub želji po formalizaciji, skupno kognitivno bazo. Obstajajo avtorji (npr. Virginia Cano), ki nepopustljivo in vztrajno dvomijo v možnost formalizacije interakcije v procesu iskanja in komunikacije informacij, obstajajo pa tudi avtorji (omenjeni zgoraj), ki predloge svojih modelov tudi računalniško implementirajo, torej na določen način formalizirajo.

Kognitivno stališče lahko v bibliotekarski in informacijski vedi po Belkinu /13/ doprinese h kakovosti raziskovalnih rezultatov na več manjših področjih. Sinteza teh rezultatov pa bi lahko prispevala k razumevanju Brookesove osnovne kognitivne enačbe bibliotekarske in informacijske vede.

Literatura

1. **Kuhn, T.S.** *The structure of scientific revolutions*. Chicago : University of Chicago Press, 1962
2. **Zupanič, S.** "Poučevanje uporabe informacijskih sistemov, temelječe na poznavanju mentalnih modelov uporabnikov. *Knjižnica*, 41(1997)2/3 : 315-333
3. **Ellis, D.** "The physical and cognitive paradigms in information retrieval research". *Journal of documentation*, 48(1992)1 : 45-64
4. **Ingwersen, P.** *Information retrieval interaction*. London : Taylor Graham, 1992
5. **Gardner, H.** *The mind's new science : a history of cognitive revolution*. New York : Basic Books, 1987
6. **Rapaport, W.J.** "Cognitive science". *SUNY Buffalo Department of Computer Science Technical Report 90-12*, 1990
7. **Peruš, M.** "Sodobna kognitivna znanost". V: *Zbornik 2. slovenskega foruma o kognitivnih znanostih*. Ljubljana : Slovenska znanstvena fondacija, 1997
8. **Markič, O.** "Kognitivizem in konekcijem - dva pristopa v kognitivni znanosti". *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, 23(1995)176 :101-115

9. **Scholtes, J.C.** *Artificial neural networks for information retrieval in a libraries context*. Brussels : European Commission, 1995
10. **Doszkocs, T.E., Reggia, J., Lin, X.** "Connectionist models and information retrieval". *ARIST*, 25(1990) : 209-260
11. **Peruš, M.** *Vse v enem, eno v vsem : možgani in duševnost v analizi in sintezi*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1995
12. **Zupanič, S.** "Konekcionistični modeli v iskanju informacij". V: *Zbornik ob desetletnici visokošolskega študija bibliotekarstva*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, v tisku
13. **Belkin, N.J.** "The cognitive viewpoint in information science". *Journal of information science*, 16(1990)1 : 11-15
14. **Brookes, B.C.** "The foundations of information science. Part 1 : philosophical aspects". *Journal of information science*, (1980)2 : 125-133
15. **Taylor, R.S.** "The process of asking questions". *American documentation*, (1962)10 : 391-396
16. **Taylor, R.S.** "Question-negotiation and information seeking in libraries". *College & research libraries*, 29(1968)3 : 178-194
17. **Wersig, G., Windel, G.** "Information science needs a theory of 'information science'". *Social science information studies*, (1985)5 : 11-23
18. **Zupanič, S.** "Referenčni pogovor kot nujni del referenčnega procesa". *Knjižnica*, 40(1996)3/4 : 79-103
19. **Zupanič, S.** "Uporaba metod, osnovanih na znanju, v sistemih za shranjevanje in iskanje informacij". *Knjižnica*, 39(1995)1/2 : 61-84
20. **Zupanič, S.** "Poročilo s konference Conceptions of Library and Information science (CoLIS) 2 : Kopenhagen, 13.-16. oktober 1996". *Knjižničarske novice*, 6(1996)11 : 14-16
21. **Ingwersen, P., Willett, P.** "An introduction to algorithmic and cognitive approaches for information retrieval". *Libri*, 45(1995)3 : 160-177
22. **Ingwersen, P.** "Cognitive analysis and the role of the intermediary in information retrieval". V: Davis, R. (ur.): *Intelligent information systems*. Chishester : Ellis Horwood Limited, 1986 : 206-237
23. **Ingwersen, P.** "Search procedures in the library - analysed from the cognitive point of view". *Journal of documentation*, 38(1982)3 : 165-191
24. **Ingwersen, P., Borlund, P.** "Information transfer viewed as interactive cognitive processes". V: Ingwersen, P., Pors, N.O. (ur.): *Proceedings of the Second international conference on conceptions of library and information science : integration in perspective*. Kobenhavn : The Royal school of librarianship, 1996 : 219-232
25. **Mizzaro, S.** "A cognitive analysis of information retrieval". V: Ingwersen, P., Pors, N.O. (ur.): *Proceedings of the Second international conference on conceptions of library and information science : integration in perspective*. Kobenhavn : The Royal school of librarianship, 1996 : 233-250

26. Campbell, I., van Rijsbergen, K. "The ostensive model of developing information needs". V: Ingwersen, P., Pors, N.O. (ur.): *Proceedings of the Second international conference on conceptions of library and information science : integration in perspective*. Kobenhavn : The Royal school of librarianship, 1996 : 251-268

COBISS NA PRAGU DRUGEGA DESETLETJA

mag. Marta Seljak, Institut informacijskih znanosti,
Maribor

UDK 025.3:019.6:681.3 Cobiss "1987/97"

Povzetek

Prikazani so pomembnejši projekti, proizvodi in servisi, ki so bili razviti v desetletnem obdobju COBISS-a, s posebnim poudarkom na časovni umestitvi razreševanja posameznih strokovnih vprašanj vzajemne katalogizacije. Za isto obdobje so podani pomembnejši številčni pokazatelji o produkciji bibliografskih zapisov v vzajemni bazi podatkov COBIB. Nakazani so načrti in cilji na pragu drugega desetletja, predvsem v zvezi s tehnološko prenovo sistema COBISS, vzpostavitvijo dveh globalnih servisov, normativne kontrole in elektronskega naročanja gradiva, ter načrti za avtomatizacijo lokalnih funkcij knjižnic: medknjižnične izposoje, nabave gradiva in kontrole dospelja serijskih publikacij.

Ključne besede: COBISS, COMARC, vzajemna katalogizacija, vzajemni katalog COBIB, bibliografije, avtomatizacija lokalnih funkcij knjižnic

UDC 025.3:019.6:681.3 Cobiss "1987/97"

Summary

Projects, products and services, developed over the 10-year existence of the COBISS system, are presented. Special emphasis is given to the timing in regard to solving specific shared cataloguing technical issues. Numerical indicators as to the production of bibliographic records in the shared COBIB database during the same period are presented. Plans and goals on the verge of the second decade of the COBISS system are outlined: plans particularly relating to the technological modernization of the COBISS system, the establishment of two global services, authority control and electronic ordering of library materials; and plans relating to the automation of the local library functions: interlibrary loan, acquisition and serials check-in.

Keywords: COBISS, COMARC, shared cataloguing, shared COBIB database, bibliographies, local library functions, automation

1. Uvod

Za razvoj sistema COBISS je bilo odločilno leto 1987. Decembra tega leta je namreč takratna Zveza jugoslovanskih nacionalnih knjižnic sprejela odločitev, da postane sistem vzajemne katalogizacije "skupna osnova računalniško podprtega knjižnično informacijskega sistema SFRJ". V istem letu je bil IZUM (takrat še RCUM) izbran za gostitelja sistema znanstvenih in tehnoloških informacij v Sloveniji, leto kasneje pa za generalnega izvajalca izgradnje Sistema znanstvenih in tehnoloških informacij Jugoslavije.

IZUM se je pričel ukvarjati z informatizacijo knjižnic na primeru Univerzitetne knjižnice Maribor leta 1982, in sicer s pripravami na avtomatizacijo izposoje knjig. Aplikacija je bila implementirana julija 1983, do novembra 1987 pa je bilo zatem obdelanih 100.000 bibliografskih enot v skrajšanem formatu. V letu 1984 se je sodelovanje razširilo na računalniško evidenco rezultatov raziskovalnega dela (bibliografije) učiteljev Univerze v Mariboru, ki je bila implementirana v juniju 1986.

V začetku leta 1985 je bil z Računalniškim centrom Univerze v Ljubljani dogovorjen poskus prenosa programskega sistema IBIS (za obdelavo bibliografskih podatkov) z računalnika DEC-10 na računalnik tipa VAX, vendar je bilo po letu dni ugotovljeno, da prenos zaradi tehnoloških razlik ni smiseln. Rezultat nadaljnega raziskovalnega dela in proučevanja tujih rešitev - predvsem ameriških - je bila odločitev, sprejeta aprila 1987: pristop k razvoju lastnega programskega sistema¹. Zastavljen je bil koncept sistema vzajemne katalogizacije ter skupne računalniške, komunikacijske in programske platforme knjižničnega informacijskega sistema in sistema znanstvenega informiranja, s čimer so bili postavljeni temelji sistema COBISS.

Razvoj COBISS-a, v katerem danes aktivno sodeluje prek 200 knjižnic, lahko zasledujemo z različnih vidikov. V nadaljevanju bomo predstavili pomembnejše projekte, proizvode in servise ter organizacijske vidike razvoja in delovanja sistema COBISS.

¹ Seljak, T., Zebec, B.: Razvoj računalniške infrastrukture za podporo sistemom za prenos znanja. V: Razvoj univerzitetnih informacijskih sistemov ob podpori sodobne informacijske tehnologije, 2. jugoslovansko posvetovanje, Maribor, 11. - 13. november 1987, str. 25-32.

2. Pomembnejši projekti

2.1 Bibliografije raziskovalcev

Najprej se je pokazala potreba po povezovanju knjižnic v enoten sistem leta 1985 v okviru projekta spremljanja rezultatov raziskovalne dejavnosti na Univerzi v Mariboru². Potreba po kooperativnosti pri izgradnji bibliografskih baz podatkov, stopnja razvoja tehnologije ter izkušnje nekaterih podobnih tujih sistemov so narekovale, da je IZUM ponudil knjižnicam sistem online vzajemne katalogizacije, ki temelji na kooperativni in distribuirani izgradnji baz podatkov posameznih knjižnic ob hkratni izgradnji vzajemne baze podatkov. Ob implementaciji sistema je bila sprejeta odločitev, da se bibliografije delavcev fakultet Univerze v Mariboru vodijo v posebni lokalni bazi podatkov (ločeni od katalogov), do katere imajo dostop vse fakultete. Lokalna baza podatkov za bibliografije, imenovana UMB, se ni bistveno razlikovala od drugih lokalnih baz podatkov posameznih fakultet v sistemu vzajemne katalogizacije, ki so imele predvsem vlogo kataloga. Edina razlika je bila v tem, da ni vključevala podatkov o stanju zaloge.

Ločevanje bibliografskih zapisov za bibliografije od bibliografskih zapisov za kataloge se je kmalu pokazalo kot nesmotrno zaradi visoke stopnje prekrivanja in zaradi neizenačenosti pravil obdelave. Posledica tega je bila nekonsistentnost tudi v vzajemni bazi podatkov COBIB.

Za knjižnice institucij, ki so se vključevale v sistem kasneje, predvsem fakultete Univerze v Ljubljani, je bila zagotovljena možnost enotne obdelave gradiva za katalog in za bibliografije v isti lokalni bazi podatkov.

Poenotenje in optimizacija metodologije vodenja bibliografij v okviru sistema COBISS sta bili izpeljani na pobudo Ministrstva za znanost in tehnologijo v letih od 1995 do 1997, in sicer:

- z uvedbo nove tipologije dokumentov/del in ukinitvijo delitve na publikacije in polpublikacije
- z dopolnitvami formata COMARC/B s pravili, ki so specifična za obdelavo dokumentov za bibliografije
- z uvedbo enolične identifikacije avtorjev s pomočjo šifer raziskovalcev iz evidence MZT in enotnega šifrantnega raziskovalnih organizacij
- z redefinicijo redakcijskih postopkov COBIB-a

2 Filo, B.: *Priprave za zajemanje podatkov o raziskovalnem delu Univerze v Mariboru*. V: *Knjižnica* 29(1), 1985, str. 66-73.

- z ukinitvijo lokalne baze podatkov UMB in redakcijo pomanjkljivih zapisov v COBIB-u (kreiranih v lokalni bazi podatkov UMB)
- z implementacijo baze podatkov za retrospektivo uredništev za serijske publikacije (CORES) in implementacijo kvalitativnih pokazateljev za serijske publikacije (faktor vpliva iz Journal Citation Report) ter
- z dopolnitvami programske opreme COBISS.

S tem je zagotovljen potreben nivo konsistentnosti bibliografskih zapisov ter omogočeno izpisovanje bibliografij iz vzajemne baze podatkov COBIB za različne potrebe raziskovalcev, knjižnic, raziskovalnih organizacij, univerz in pristojnih ministrstev. Bibliografski zapisi za nacionalno bibliografijo se v bazi podatkov COBIB vzdržujejo preko lokalne baze podatkov NUK.

Med izvajanjem projekta smo se srečevali s številnimi težavami, ki so bile v veliki meri povezane z naporji za usposobitev potrebnega števila bibliografov. Nasploh je projekt dvignil precej prahu in vzpodbudil pobude za izgradnjo paralelnih sistemov in baz podatkov. Bibliografijam raziskovalcev v sistemu COBISS nasprotuje tudi NUK, ki predlaga ločitev bibliografij od katalogov.

Uporaba enotnih standardov, metodologij, pravil obdelave dokumentov in struktur baz podatkov/katalogov za izmenjavo podatkov in drugih virov ter prednosti kooperativnih sistemov niso novost, zato so stališča NUK-a še toliko bolj nerazumljiva. C. Borgman v svojem prispevku "Automation is the answer, but what is the question? Progress and prospects for Central and Eastern European libraries" celo opozarja knjižničarje s tega geografskega področja na posledice številnih nepovezanih in neenotno strukturiranih baz podatkov, na problem visokih stroškov za kasnejše poenotenje teh baz podatkov ter na nujnost koordiniranja teh vprašanj na nivoju države³.

2.2 Projekt SZTIJ

Projekt izgradnje Sistema znanstvenih in tehnoloških informacij Jugoslavije, katerega generalni izvajalec je bil IZUM (1989-1992), je bil ključnega pomena za razvoj sistema COBISS. V okviru tega projekta je bilo financirano komunikacijsko povezovanje in opremljanje nacionalnih in univerzitetnih knjižnic nekdanje Jugoslavije in vzpostavljanje sistema online vzajemne katalogizacije. S projektom je bila uveljavljena koncepcija online vzajemne katalogiza-

³ Borgman L.C.: *Automation is the answer, but what is the question? Progress and prospects for Central and Eastern European Libraries*. V: *Journal of Documentation*, 52(3), September 1996, str. 252-295.

cije (z vzajemno bazo podatkov YUBIB) kot skupne osnove knjižničnega informacijskega sistema ter sistema znanstvenega in tehnološkega informiranja⁴. Do takrat sta se namreč oba sistema razvijala neodvisno drug od drugega.

2.3 Vodič po knjižnicah delovne skupnosti Alpe-Jadran

Projekt izgradnje baze podatkov univerzitetnih knjižnic delovne skupnosti Alpe-Jadran je bil prvi mednarodni projekt, ki ga je v letih od 1990 do 1992 koordiniral in izvajal IZUM. Postavitvi koncepta baze podatkov je sledil razvoj programske opreme, izgradnja baze podatkov AALIB in izdaja publikacije *Guide to University Libraries of the Work Community Alps-Adria*⁵. Baza podatkov se občasno ažurira in je dostopna na hostu IZUM.

2.4 Projekt opremljanja SIK-ov 1. in 2. skupine

Na osnovi "Projekta opremljanja regionalnih in regionalno pomembnih splošno-izobraževalnih knjižnic v Republiki Sloveniji s strojno in programsko računalniško opremo v letih 1990 in 1991"⁶, ki sta ga pripravila IZUM in NUK, je bilo v sistem COBISS vključenih 14 knjižnic ob finančni podpori Ministrstva za kulturo in lokalnih skupnosti.

2.5 Projekt opremljanja visokošolskih knjižnic

V letu 1993 je bilo v okviru projekta "Program opremljanja knjižnic/informacijskih centrov v Sloveniji, katerih dejavnost financirata MZT in MŠŠ"⁷, ki ga

4 *Idejni projekt Sistema naučnih i tehnoloških informacija Jugoslavije do 1991. godine, RCUM, Maribor, 1989.*

5 *Guide to University Libraries of the Work Community Alps-Adria. Institute of Information Science, Maribor, 1992.*

6 *Projekt opremljanja regionalnih in regionalno pomembnih splošnoizobraževalnih knjižnic v Republiki sloveniji s strojno in programsko računalniško opremo v letu 1990 in 1991. Univerza v Mariboru. Institut informacijskih znanosti, Narodna in univerzitetna knjižnica Ljubljana, Maribor, Ljubljana, 1990.*

7 *Program opremljanja knjižnic/informacijskih centrov v Sloveniji, katerih dejavnost financirata MZT in MŠŠ. Institut informacijskih znanosti, Maribor, 1993.*

je koordiniral in izvajal IZUM, opremljenih 24 visokošolskih knjižnic obeh univerz.

2.6 Projekt opremljanja muzejskih knjižnic

"Projekt povezav in računalniškega opremljanja muzejskih knjižnic, knjižnic zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine in knjižnic galerij ter njihove vključitve v sistem COBISS"⁸, ki ga je v letu 1994 pripravil IZUM po naročilu Ministrstva za kulturo, ni doživel organizirane realizacije. Od skupaj 22 knjižnic se jih je 8 samostojno vključilo v COBISS.

2.7 Projekt opremljanja SIK-ov 3. do 5. skupine

Kljub nasprotovanju NUK-a in nekaterih posameznikov iz knjižnic 3. do 5. skupine je Ministrstvo za kulturo leta 1995 sprejelo "Program opremljanja in vključevanja splošnoizobraževalnih knjižnic v sistem COBISS v letu 1995/96"⁹, ki ga je pripravil IZUM. Po navedenem projektu je bila izvedena razširitev računalniških in komunikacijskih zmogljivosti za 14 SIK-ov 1. in 2. skupine, na novo pa se je v sistem COBISS vključilo 46 SIK-ov 3. do 5. skupine.

2.8 Projekt opremljanja šolskih knjižnic

Ministrstvo za šolstvo in šport se kljub številnim pobudam IZUM-a doslej ni odločilo za sistematično vključevanje šolskih knjižnic v sistem COBISS. Do tega vprašanja je imel večkrat odklonilno stališče tudi NUK. Leta 1994 je bil IZUM sicer povabljen k sodelovanju pri pripravi projekta "Koncept razvoja slovenskih šolskih knjižnic"¹⁰, vendar do pravega sodelovanja in realizacije predlogov IZUM-a zatem ni prišlo. Vključevanje osmih šolskih knjižnic, ki aktivno sodelujejo v sistemu COBISS, je potekalo posamično na pobudo posamezne knjižnice. Tudi pri urejanju statusa pridruženega članstva za šolske knjižnice dogovor na nivoju ministrstva ni bil dosežen. Prednosti pridruženega članstva (prihranki v postopku katalogiziranja in višji nivo

8 *Projekt povezav in računalniškega opremljanja muzejskih knjižnic, knjižnic zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine in knjižnic galerij ter njihove vključitve v sistem COBISS. Institut informacijskih znanosti, Maribor, 1994.*

9 *Programi opremljanja in vključevanja splošnoizobraževalnih knjižnic v sistem COBISS v letu 1995/96. Institut informacijskih znanosti, Maribor, 1995.*

10 *Idejni načrt razvoja slovenskih šolskih knjižnic. V: Šolska knjižnica, 5(3) 1995, str. 4-27.*

kvalitete zapisov, usklajenih z mednarodnimi standardi) so tako sedaj na voljo le 127 šolskim knjižnicam.

2.9 Opremljanje specialnih knjižnic

Opremljanje specialnih knjižnic je v znatni meri podpiralo Ministrstvo za znanost in tehnologijo z dodeljevanjem subvencij za nakup komunikacijske in informacijske opreme. Med knjižnicami, ki sodelujejo v sistemu COBISS, je prav specialnih knjižnic največ (75).

2.10 Vključitev baze podatkov ISSN v sistem COBISS

Projekt vključitve baze podatkov ISSN (mednarodni register serijskih publikacij) je IZUM realiziral v sodelovanju z YUBIN-om (Jugoslovanskim bibliografskim inštitutom v Beogradu) v letih 1988 in 1989¹¹. YUBIN je od mednarodnega centra za ISSN (takrat centra za ISDS) kot nacionalni član za nekdanjo Jugoslavijo prejemal bazo podatkov ISSN na trakovih brezplačno. Ob implementaciji formata COMARC/H in online kataloga serijskih publikacij je bila izvršena konverzija zapisov iz baze podatkov ISSN v COBIB ter implementirana funkcija za prenos zapisov iz ISSN v COBIB in lokalne baze podatkov. Po razpadu Jugoslavije je funkcijo nacionalnega centra za ISSN za Slovenijo prevzel NUK.

2.11 Izgradnja baze podatkov COLIB

Koncept izgradnje in strukture baze podatkov COLIB, ki vsebuje podatke o slovenskih knjižnicah, sta v letih 1992 in 1993 pripravila IZUM in NUK. V sistem COBISS je ta baza podatkov vključena od leta 1993. Zaradi problema zagotavljanja ažurnosti podatkov je v letošnjem letu vzdrževanje baze podatkov prevzelo Ministrstvo za znanost in tehnologijo. V zvezi s tem je najavljena tudi sprememba strukture zapisov.

11 Urbajs A., Seljak M.: *International Serials Data System (ISDS) on-line accessible at Information Servis (host) of SNTIJ*. V: *European Library Automation Group ELAG, 13th Library System Seminar, Zagreb, April 26-28 1989, str. 97-100.*

2.12 Vključitev baze podatkov SwetScan v sistem COBISS

Projekt vključitve baze podatkov kazal 14.000 tujih serijskih publikacij SwetScan je bil dokončan v letu 1995. Najširšemu krogu končnih uporabnikov v Sloveniji je dostop do tega pomembnega vira informacij omogočen preko sistema COBISS/OPAC.

2.13 Zagotovitev dostopa do baz podatkov OCLC

Po najavi OCLC-ja, da bo omogočil dostop do baz podatkov, ki jih ponuja v okviru servisa FirstSearch, tudi preko strežnika Z39.50, se je IZUM lotil razvoja odjemalca Z39.50. Cilj projekta je bil omogočiti knjižnicam - tudi manjšim - in končnim uporabnikom dostop do baz podatkov OCLC preko njim poznanega vmesnika COBISS/OPAC. Projekt je bil realiziran v začetku leta 1996, stroške uporabe baz podatkov OCLC pa pokriva Ministrstvo za znanost in tehnologijo¹². Trenutno uporablja to možnost dostopa do servisa OCLC 122 knjižnic ter preko 700 knjižničarjev in končnih uporabnikov. Uporaba servisa je nižja, kot bi bilo pričakovati glede na relevantnost OCLC-jevih baz podatkov (še posebej največjega kataloga WorldCat z več kot 37 milijoni bibliografskih zapisov).

2.14 Sistem INFORS

Projekt Informacijskega sistema informacijskih resursov v Sloveniji je bil zastavljen v letih 1995 in 1996 v sodelovanju s podjetjem JUSTINFO¹³. Rezultat projekta so baze podatkov o bazah podatkov, dostopnih v Sloveniji ali iz Slovenije, in baze podatkov o informacijskih ponudnikih. Tudi baze podatkov informacijskega sistema INFORS (ONLINEDATA, CDROMS, BROKERS, HOSTS, GATEWAYS) so dostopne preko sistema COBISS/OPAC.

2.15 Razvoj uporabniške dokumentacije

Za zagotovitev učinkovitega delovanja sistema COBISS in za njegovo uporabo s strani vedno večjega števila uporabnikov v knjižnicah je bil projekt

12 *Slovenian libraries to access FirstSearch*. V: *OCLC Newsletter, January/February* (219) 1996, str. 11.

13 *Justin B.: INFORS, Informacijski Sistem INFOracijskih Resursov v Sloveniji, I. in II. del, Ljubljana, 1994/1995.*

priprave dokumentacije sistema posebnega pomena. Pogoji in zahteve razvoja sistema v njegovih začetkih niso dopuščale priprave profesionalne uporabniške dokumentacije, kar se je kmalu pokazalo kot velika pomanjkljivost in ovira za nadaljnji razvoj in širjenje sistema. Tako je bila v letih od 1990 do 1993 prioriteta naloga IZUM-a izdelava priročnikov: COMARC/B Format za bibliografske podatke, COMARC/H Format za podatke o stanju zaloge, COBISS/OPAC, COBISS/Izposoja, COBISS/ATLASS, COBISS/Katalogizacija in COBISS/Izpisi, ki so nadomestili prve verzije priročnikov iz preteklih let.

2.16 Ukinitiv hierarhije

Argumenti knjižničarjev za način obdelave gradiva, pri katerem se posamezni zapisi na različnih hierarhičnih nivojih (oče, sin, vnuk) za monografske publikacije v več delih med seboj povezujejo preko enolične identifikacije zapisa (identifikacijske številke - ID), so v fazi snovanja sistema žal prevladali. V praksi se je kmalu izkazalo, da je pri vzajemni katalogizaciji veliko število možnosti, ki jih podpira format UNIMARC, prej slabost kot prednost in da se je pri implementaciji potrebno omejiti. To je bilo deloma realizirano v letu 1989, vendar se je število duplikatov v COBIB-u zaradi različnih pristopov v obdelavi in zaradi neupoštevanja navodil večalo. Dodatne težave so se pojavile pri implementaciji postopkov iskanja v segmentu COBISS/OPAC. Težave, ki so jih imeli knjižničarji pri obdelavi, so se za končne uporabnike pri iskanju informacij še potencirale. Ukinitiv hierarhičnega načina obdelave gradiva je bila realizirana v letu 1994. Od skupaj 34.000 tovrstnih zapisov v COBIB-u leta 1994 jih je ostalo nerazrešenih še 26.500.

2.17 Poenotenje kataložnih listkov

Izpisovanje kataložnih listkov je bila prva in najpomembnejša aplikacija v okviru segmenta COBISS/Izpisi. Snovalci aplikacije so se v veliki meri prilagodili raznolikim zahtevam posameznih knjižnic. To je samo po sebi pozitivno, če se ne bi v kasnejših postopkih implementacije in vzdrževanja sistema te raznolikosti še povečevale (pri 100 sodelujočih knjižnicah je bilo implementiranih kar 1200 različnih kataložnih listkov). Da bi omejili naraščanje različnih definicij listkov in s tem potrebnih virov za vzdrževanje programske opreme, je bil organiziran centraliziran nadzor nad posameznimi lokalnimi definicijami. Istočasno so bili oblikovani standardni tipi listkov za posamezne vrste gradiva in vpeljan bolj formaliziran postopek vključevanja novih knjižnic. Izbor tipov listkov kot tudi vseh ostalih izpisov se definira v Zapisniku o vnosu podatkov o stanju zaloge, ki se pripravi pred instalacijo pravega okolja vzajemne katalogizacije novovključene knjižnice.

Upravičenost vključitve lokalnih posebnosti je potrebno posebej argumentirati oziroma jih ima vsaka knjižnica možnost reševati tako, da zapise prenaša in oblikuje izpise z drugimi orodji.

3. Razvoj proizvodov in servisov

3.1 Programska oprema COBISS

Glavni proizvod IZUM-a je obsežna programska oprema COBISS, ki jo sestavlja pet segmentov.

Kot je bilo že omenjeno, je pričel IZUM z razvojem programske opreme za potrebe knjižničnega informacijskega sistema v letu 1982. Tako so bile že v letu 1987, ki ga štejejo za začetek razvoja sistema COBISS, prisotne prve verzije programske opreme za večino segmentov. V tem začetnem obdobju se je vsa programska oprema imenovala ATLASS - tudi segmenti, ki so se nanašali na sistem vzajemne katalogizacije in vse druge avtomatizirane knjižnične funkcije, kot so izpis kataložnih litkov, bibliografij idr.

Prva verzija programskega segmenta za iskanje v bazah podatkov je bila implementirana v letu 1988 po izboru IZUM-a za gostitelja sistema znanstvenih in tehnoloških informacij v Sloveniji, in sicer v programskem jeziku COBOL in deloma v zbirnem jeziku. Glede funkcionalnosti in sintakse ukazov se je zgledovala po priznani programski opremi takrat največjega informacijskega servisa DIALOG. Razvoj segmenta COBISS/ATLASS je bil letos prekinjen; ponudba baz podatkov se postopoma prenaša v COBISS/OPAC, prav tako pa tudi nadaljnji razvoj vseh potrebnih funkcij.

Prva verzija programskega segmenta COBISS/Katalogizacija je bila implementirana leta 1987. Že v letu 1988 je bila prenovljena in kasneje dopolnjena s številnimi novimi funkcijami.

Prva verzija programskega segmenta COBISS/Izposoja je bila implementirana leta 1984. Bistvena prenova je bila izvedena v letu 1988, ko je bila povezana s segmentom COBISS/Katalogizacija. Kasneje je bila dopolnjena s številnimi novimi funkcijami. Trenutno je implementirana v 56 knjižnicah.

Prvi program za iskanje v lokalnih bazah podatkov in katalogih COBISS, imenovan "KNJIGE", je bil implementiran v letu 1987 in v uporabi do septembra 1992, ko je bila implementirana mrežna verzija COBISS/OPAC za VT terminale. Sledila je implementacija grafičnega vmesnika za okolje Windows v letu 1994 in grafičnega vmesnika za okolje WWW v letu 1997.

Najobsežnejši je programski segment COBISS/Izpis, pri katerem je bilo vseskozi angažiranih največ človeških virov za razvoj in vzdrževanje programske opreme. Zaradi fleksibilnosti strukture zapisov in bazah podatkov in raznolikih zahtev posameznih knjižnic je bilo zelo težko zagotoviti potreben minimalni nivo tipizacije in standardizacije. Prve verzije izpisov kataložnih listkov in bibliografij so bile razvite v letu 1988. Sledil je razvoj izpisov predmetnih oznak v letu 1989, inventarne knjige v letu 1990, izpisov za potrebe koordinacije nabave in statističnih pregledov v letu 1991, izpisov nalepk in odpisov v letu 1992, izpisov za potrebe nabave v letu 1993, implementacija menujev v letu 1994, razvoj izpisov za potrebe izposoje in nova verzija bibliografij v letu 1995, izpisov za potrebe inventure ter osebne bibliografije v letu 1996, bibliografije raziskovalnih skupin ter nova verzija nabave pa v letu 1997.

3.2 Izobraževanje

IZUM je v začetku razvoja sistema izvajal izobraževanje v sodelovanju s posameznimi bibliotekarji iz knjižnic v nekdanji Jugoslaviji. Po razpadu Jugoslavije je izobraževanje potekalo v sodelovanju z bibliotekarji iz NUK-a. V letih od 1990 do 1993, ko je bilo potrebno vse razpoložljive vire usmeriti v projekt priprave sistemske in uporabniške dokumentacije, je izobraževanje v celoti prevzel NUK. Izobraževanje, ki zadeva uporabo programske opreme COBISS in formata COMARC, je IZUM ponovno organiziral v letu 1994, čeprav je NUK temu nasprotoval. V letu 1994 je bilo tako na voljo 10 različnih tečajev, leta 1995 se je število povečalo na 22, leto kasneje na 23 in v letu 1997 na 28 različnih tečajev.

3.3 Konverzije

Doslej je bilo v sistemu COBISS izvedenih 54 konverzij zapisov iz baz podatkov, ki so se pred tem gradile v drugih sistemih (MOLJ, VIR, STEVE, TRIP, SAOP, CDS/ISIS ...). Prvih šest konverzij je bilo izvedenih v vzajemno bazo podatkov COBIB¹⁴, vse kasnejše pa samo v lokalne baze podatkov posameznih knjižnic. Med prvimi konverzijami je posebej pomembna konverzija za vzpostavitev online kataloga tujih serijskih publikacij, in sicer iz baze podatkov ISSN, iz Centralnega kataloga serijskih publikacij Slovenije ter Centralnega kataloga serijskih publikacij Makedonije.

14 Štok, B., Vaupotič M.: *Retrospective Conversions in the COBISS System. V: International conference on Library automation in Central and Eastern Europe, Budapest, 10-13 April 1996, str. 217-224.*

S konverzijami je bilo doslej skupaj prenešenih 946.977 bibliografskih zapisov in 1.716.323 zapisov o stanju zaloge. Za posamezno konverzijo so sodelavci IZUM-a porabili od 50 do 360 ur. Veliko dela so imele tudi knjižnice s popravilanjem starih zapisov. Posamezne konverzije so se izvajale v časovnih razdobjih od 1 meseca pa do več kot leto dni v 1 do 5 prehodih.

Iz navedenih podatkov je možno sklepati, kako visoki vložki so potrebni za doseganje poenotenja formatov in standardov obdelave pri velikem številu majhnih, neenotnih, izolirano grajenih baz podatkov. Na to opozarja knjižničarje iz vzhodne in srednje Evrope v svoji študiji tudi C. Borgman³.

4. Usklajevanje strokovnih vprašanj razvoja in delovanja sistema

Prvi strokovni organ, imenovan Strokovni svet sistema vzajemne katalogizacije, je bil imenovan maja 1991. Na prvi seji je obravnaval naslednje teme: dokumentacija sistema, specifikacija OPAC-a, normativna kontrola, struktura podatkov o stanju zaloge YUBIB. Na drugi seji mesec dni kasneje je bil sprejet poslovnik Strokovnega sveta, obravnavana problematika obdelave člankov ter imenovana delovna skupina za članke.

Junija 1991 sta se sestali delovni skupini za monografske in serijske publikacije ter obravnavali minimalne kriterije za kvaliteto in metodologijo spremljanja kvalitete. V tem kontekstu so bila obravnavana vprašanja dokumentacije sistema, izobraževanje inštruktorjev in uporabnikov sistema, normativna kontrola, postopek vključevanja novih knjižnic v sistem, redakcijska funkcija in postopki za verifikacijo kvalificiranosti obdelovalcev gradiva.

V času postopnega prekinjanja sodelovanja s knjižnicami iz nekdanje Jugoslavije je IZUM promoviral sistem COBISS¹⁵. Upravljanje razvoja je bilo prenešeno na več organov¹⁶: na Svet direktorjev COBISS, Strokovni svet COBISS in strokovne delovne skupine ter na Konferenco uporabnikov COBISS.

3 Borgman L.C.: *Automation is the answer, but what is the question? Progress and prospects for Central and Eastern European Libraries*. V: *Journal of Documentation*, 52(3), September 1996, str. 252-295.

15 Seljak, T., Šercar, T.: *Funkcije informacijskih in bibliografskih servisov in sistem vzajemne katalogizacije: danes in jutri*. V: *Tretiranje znanstvenih in strokovnih publikacij in polpublikacij v online dostopnih bazah podatkov za znanost in tehnologijo*. 14. posvetovanje o znanstvenih in strokovnih publikacijah in polpublikacijah, Maribor, 16.-18. 12. 1991, str. 225-242.

16 COBISS, *Koncepcija, organizacija in pogoji sodelovanja*. Institut informacijskih znanosti, Maribor, 1993.

4.1 Svet direktorjev COBISS

Svet direktorjev COBISS se je prvič sestel avgusta 1992 in na prvi seji imenoval predsednika Strokovnega sveta COBISS ter člana takratnega Upravnega odbora IZUM kot najvišjega organa upravljanja javnega zavoda IZUM.

Svet direktorjev COBISS je v šestih letih delovanja obravnaval vse ključne dokumente in odločitve, ki se nanašajo na razvoj sistema:

- COBISS Koncepcija, organizacija in pogoji sodelovanja
- letni programi dejavnosti IZUM-a in izvajanje le-teh
- projekti vključevanja knjižnic v sistem COBISS
- pogoji prenosa zapisov iz sistema COBISS (BiH, OCLC)
- poročila Strokovnega sveta COBISS
- organiziranje Konferenc uporabnikov COBISS
- problematika financiranja sistema COBISS (1993)
- Analiza baz podatkov, ki jih gradijo ali nudijo knjižnice ...¹⁷
- članarina za pridruženo članstvo COBISS
- ukinitvev Strokovnega sveta COBISS
- sodelovanje z drugimi državami (Makedonija, BiH, ZRJ)
- nacionalno članstvo IZUM-a v FID-u
- poročila strokovnih posvetov
- tehnološka prenova COBISS-a.

4.2 Strokovni svet COBISS

Strokovni svet COBISS se je v letih od 1992 do 1994 sestel na šestih sejah in obravnaval predvsem dokumente, ki so bili predloženi v obravnavo Svetu direktorjev COBISS, ter tekočo strokovno problematiko. Zaradi ugotovitve, da je strokovna vprašanja možno učinkovito reševati le v specializiranih delovnih skupinah, in zaradi konfliktnih odnosov s predsednikom Strokovnega sveta, ki so nastopili zaradi razhajanj pri reševanju konceptualnih vprašanj COBISS-a, je Svet direktorjev COBISS leta 1995 ukinitel Strokovni svet in njegove naloge prenesel na specializirane delovne skupine.

¹⁷ *Analiza baz podatkov, ki jih gradijo ali nudijo knjižnice/informacijski centri v Republiki Sloveniji, katerih dejavnost sofinancira Ministrstvo za znanost in tehnologijo, Institut informacijskih znanosti, Maribor, november 1992.*

4.3 Strokovne delovne skupine

Strokovna vprašanja razvoja sistema COBISS se usklajujejo in rešujejo na strokovnih posvetih, na katerih poleg sodelavcev IZUM-a sodelujejo še številni bibliotekarji in informatiki iz različnih knjižnic in informacijskih centrov. Od leta 1992 so bili tako organizirani posveti z različno tematiko, in sicer:

- COBISS/OPAC (trikrat)
- COMARC/B, neknjižno gradivo
- COMARC/B, hierarhija (dvakrat)
- COMARC/B, vnos matematičnih znakov
- COMARC/B, bibliografije (štirikrat)
- konverzija baze podatkov UMB (dvakrat)
- redakcija COBIB (dvakrat)
- medknjižnična izposoja (trikrat)
- normativna kontrola imen
- bibliobus
- vodenje porabe finančnih sredstev v knjižnicah.

Pomemben element za pripravo strokovnih podlag za obravnavo v delovnih skupinah so intenzivne komunikacije IZUM-a s številnimi uporabniki sistema - s knjižničarji in končnimi uporabniki. Komunikacije potekajo neposredno v procesu izobraževanja, po telefonu (help-desk) in po ustaljenem sistemu komuniciranja po elektronski pošti.

4.4 Konferenca uporabnikov COBISS

Konferenca uporabnikov COBISS se organizira enkrat letno v mesecu decembru in na njej imajo uporabniki sistema priložnost obravnavati najbolj aktualna vprašanja razvoja sistema.

4.5 Sodelovanje IZUM-a z NUK-om

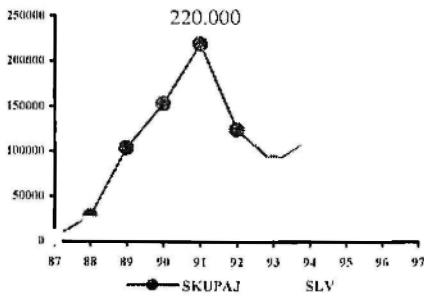
V letih od 1992 do 1996 je bilo organiziranih več koordinativnih sestankov med vodstvom NUK-a in IZUM-a. Na teh sestankih so bila obravnavana predvsem vprašanja, kot so: COLIB, baza podatkov ISSN, ISBN, izobraževanje, redakcija COBIB-a, katalogizacijska pravila, ocenjevanje testnih baz podatkov, oprema, tekoči problemi itd.

Na dveh strokovnih sestankih predstavnikov NUK-a in IZUM-a v letih 1996 in 1997 so bila obravnavana odprta vprašanja pri vodenju bibliografij, vnos podatkov o antikvarnem gradivu, dopolnitve šifranta za podpolje 675c ter način vodenja retrospektive serijskih publikacij.

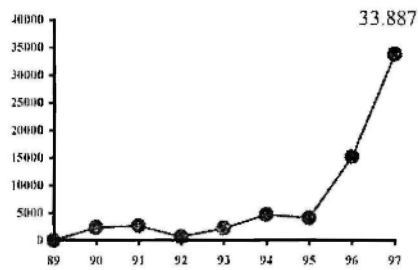
5. Pomembnejši številčni pokazatelji iz COBIB-a

V vzajemni bazi podatkov COBIB je 1.229.100 bibliografskih zapisov. Od tega so jih slovenske knjižnice kreirale 878.400.

5.1 Prirast kreiranih/redigiranih zapisov

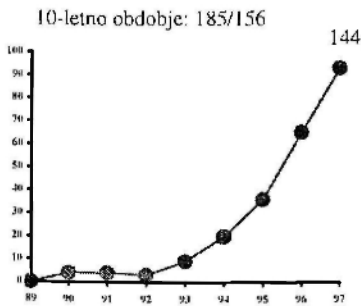

Prirast zapisov v COBIB

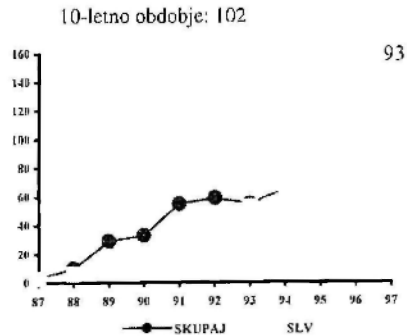

Število redirigiranih zapisov v COBIB

5.2 Število knjižnic - kreatork/redaktorice

Število knjižnic - kreatork

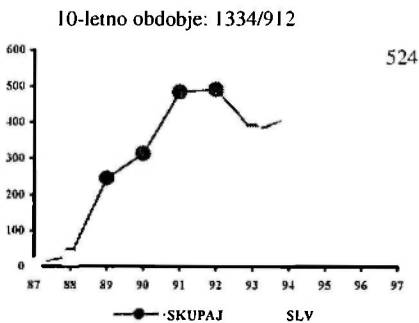

Število knjižnic - redaktorice

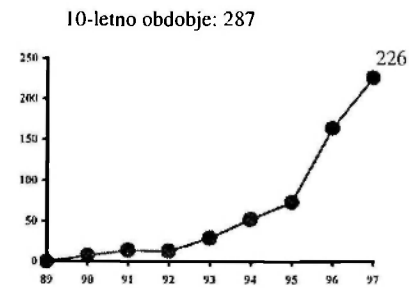
Največ zapisov so doslej (do 14.10.1997) prispevale naslednje knjižnice: Narodna in univerzitetna knjižnica iz Ljubljane (248.208), Jugoslovanski bibliografski institut iz Beograda (110.875), Univerzitetna knjižnica Maribor (95.222), Biblioteka Matice srpske iz Novega Sada (91.884) in Centralna tehniška knjižnica iz Ljubljane (65.470).

Po številu redigiranih zapisov vodijo naslednje knjižnice: NUK (17.524), CTK (6.091), IZUM (5.470), Pedagoška fakulteta iz Maribora (3.545) in Osrednja družboslovna knjižnica Jožeta Goričarja iz Ljubljane (3.200).

5.3 Število kreatorjev/redaktorjev

Število kreatorjev

Število redaktorjev

Največ zapisov so v COBIB-u kreirale naslednje katalogizatorke: Marinka Lipavic - ukm::marinkal (22.701), Milena Verbič - ctk::milena (19.301), Vesna Madarac - jbi::veka (17.282), Tjaša Pavletič - nuk::tjasa (15.024) in Irena Jugovic - nuk::irena (13.683).

Po številu redigiranih zapisov vodijo: Lidija Vodopivec - ctk::lidija1 (2.486), Majda Tomažič - nuk::majdat (2.327), Lidija Wagner - nuk::lidija (2.022), Zdenka Usnik - ctk::zdenka (1.970) in Tadeja Brešar - izum::tadeja (1.791).

6. Projekti na pragu drugega desetletja

6.1 Tehnološka prenova¹⁸

Temelji arhitekture sistema COBISS so bili zastavljeni pred 10 leti, ko je bila izbrana tudi t.i. tehnološka platforma sistema (računalniški sistemi VAX/VMS v omrežju DECNET s terminalskim pristopom, programski jeziki COBOL, basic in macro).

V tem času se je zvrstilo kar nekaj "generacij" računalniških sistemov z operacijskim sistemom VMS, ki ob nenehnem razvoju še danes zagotavlja visoko stopnjo stabilnosti mrežnih aplikacij COBISS. Terminalom so se pridružili osebni računalniki, zmogljivejši komunikacijski protokoli in omrežja pa danes omogočajo dostop tudi do drugih informacijskih sistemov in servisov v omrežju Internet. Programska oprema COBISS je danes napisana pretežno v programskem jeziku VAX basic, delno pa v VAX macro, C, visual basic in delphi.

Spoznanje, da bo potrebna postopna tehnološka prenova vseh segmentov sistema COBISS, je prisotno že dalj časa. Intenzivnejše priprave so bile izvedene v letošnjem letu in so potekale vzporedno z drugimi razvojnimi aktivnostmi IZUM-a.

Cilje tehnološke prenove lahko uvrstimo v dve skupini, in sicer:

1. Z vidika zadovoljevanja potreb in zahtev uporabnikov so posebej pomembni naslednji cilji:

- razvoj grafičnih uporabniških vmesnikov za vse programske segmente
- ločitev podatkov o stanju zaloge od bibliografskega zapisa in s tem ločitev segmenta COBISS/Katalogizacija od lokalnih aplikacij spremljanja nabave knjižničnega gradiva in kontrole dospetja serijskih publikacij
- zagotovitev možnosti prenosa nekaterih pristojnosti za upravljanje z lokalnimi aplikacijami na knjižnice
- zagotovitev možnosti vnosa podatkov in iskanja tudi v drugih pisavah (cirilska, grška, arabska...)
- povečanje fleksibilnosti programske opreme z vidika možnosti implementacij izven Slovenije
- izpisi v standardnih formatih (SGML/HTML)
- postopen in čim manj "boleč" prehod na novo tehnologijo.

¹⁸ Tehnološka prenova sistema COBISS. V: COBISS Obvestila, 2 (2) 1997 str. 6-7.

2. Z vidika doseganja višje ravni v organizaciji razvoja programske opreme, ki naj bi se odražala v kvaliteti proizvodov in storitev COBISS, so posebej pomembni naslednji cilji:

- uveljavitev objektnega pristopa pri razvoju programske opreme
- razslojitev programske opreme (trislajna arhitektura: ločena uporabniška in aplikacijska raven ter raven baze podatkov)
- čim manjša odvisnost programske opreme od strojne opreme in operacijskih sistemov
- implementacija tehnologij za aplikacije Internet/Intranet/Extranet
- implementacija standarda UNICODE (ISO 10464)
- vključitev objektne ali objektno-relacijske baze podatkov
- uporaba novih programskih jezikov (java ...) in specializiranih orodij za razvoj aplikacij.

Prehod na novo tehnologijo načrtujemo postopoma v naslednjih štirih letih, ko naj bi v celoti nadomestili obstoječo programsko opremo z novo. V tem času bomo razvijali in implementirali nove programske segmente COBISS, hkrati pa prenovili obstoječe. Nova tehnološka platforma bo zahtevala tudi zamenjavo dela strojne opreme (računalnikov VAX in terminalov).

6.2 Nove aplikacije

Poleg tehnološke preнове obstoječih segmentov COBISS-a je enako pomemben tudi razvoj programskih segmentov za procese (globalne in lokalne knjižnične funkcije), ki jih COBISS še ne pokriva v celoti (projekt vzpostavitve normativne kontrole, projekt medknjižnične izposoje in projekt nabave knjižničnega gradiva skupaj s kontrolo dospelja serijskih publikacij).

Kot prvi bo na novi tehnološki platformi implementiran segment COBISS/Medknjižnična izposoja, predvidoma v prvem polletju 1998. Čeprav se zdi do takrat dolgo obdobje (predvsem za uporabnike, ki že težko čakajo na to aplikacijo), bo potrebno v tem času veliko postoriti. Poleg intenzivnega izobraževanja predvsem celotne razvojne skupine bo potrebno oblikovati globalno arhitekturo novega sistema z vsemi ključnimi komponentami in razviti vmesnike, ki bodo omogočali komunikacijo novega segmenta COBISS/Medknjižnična izposoja z obstoječimi aplikacijami.

Temu bo sledila postopna prenova obstoječih segmentov: COBISS/OPAC z možnostjo naročanja in rezervacije gradiva ter s povezavo z normativnimi podatki, COBISS/Izpis, COBISS/Izposoja in COBISS/Katalogizacija z implementacijo normativne kontrole, vzporedno pa je planiran razvoj in im-

plementacija dveh novih segmentov: COBISS/Nabava in COBISS/Kontrola dospelja serijskih publikacij.

6.3 Sodelovanje s knjižnicami v drugih državah

Vse knjižnice (razen nekaterih hrvaških), ki so za časa nekdanje Jugoslavije sodelovale v sistemu vzajemne katalogizacije, na svojih lokalnih sistemih še danes uporabljajo programsko opremo COBISS. Pri vzdrževanju starih verzij programske opreme občasno potrebujejo pomoč IZUM-a. Nove pogodbe o sodelovanju pri avtomatizaciji knjižničnih aplikacij pa so že sklenjene s tremi knjižnicami v Makedoniji, dvema knjižnicama v BiH in dvema knjižnicama v Srbiji. Na podlagi sklenjenih pogodb je bila v navedenih knjižnicah instalirana zadnja verzija programske opreme COBISS, knjižnice v Makedoniji pa naj bi v kratkem vzpostavile tudi lastni sistem vzajemne katalogizacije.

UPORABA SVETOVNEGA SPLETA KOT VIRA INFORMACIJ V KNJIŽNICI

Miro Pušnik, Centralna tehniška knjižnica Univerze v Ljubljani

UDK 681.324WWW

Povzetek

Obsežnost svetovnega spleta (WWW) in vsebinsko nestandardizirana izdelava HTML dokumentov ovirata uporabo svetovnega spleta kot vira uporabnih informacij. Toda če poznamo organizacijo svetovnega spleta, če pravilno izberemo iskalno strategijo in če znamo oceniti ustreznost dobljenih rezultatov, je lahko svetovni splet koristen vir informacij tudi v knjižnici. Delo si olajšamo tako, da si izdelamo zbirko uporabnih virov informacij na svetovnem spletu.

UDC 681.324WWW

Summary

The use of the World Wide Web (WWW) as a source of relevant information in a library is hindered by its extensiveness and unstandardized contents of HTML documents. However, on condition that we are acquainted with the organization of the WWW, if we choose the right searching methods, and if we know how to evaluate search results the WWW can be quite a useful source in a library, too. Our work can be facilitated by forming a collection of usefull WWW information sources.

1. Uvod

Svetovni splet (WWW, World Wide Web, W3...) je obsežna in neurejena množica informacij v obliki dokumentov HTML (Hypertext Markup Language), ki se iz dneva v dan oziroma iz ure v uro veča. Hitremu porastu Svetovnega spleta botruje več dejstev, med drugimi tudi to, da je dokument HTML relativno enostavno sestaviti in predstaviti vsemu svetu (in morda še kam). Na prvi pogled se slednje zdi dobro, če pa vzamemo Svetovni splet kot vir informacij, lahko ob premisleku ugotovimo, da je ravno enostavnost izdelave in postavitve HTML dokumenta na strežnik ena izmed največjih pomanjkljivosti organizacije Svetovnega spleta. Zgodi se, da lahko vsak objavi vse, zato moramo znati vrednotiti elektronske vire, tako kot vrednotimo tudi tiskane.

V CTK (Centralna tehniška knjižnica) smo soočeni z vse večjimi potrebami uporabnikov po informacijah s svetovnega spleta. Uporabniki imajo v knjižnici na voljo dostop do Interneta in velikokrat se zgodi, da prosijo informatorja za nasvet pri iskanju vira informacij. Marsikatera želja je taka, da informatorji sami uporabimo svetovni splet in druge aplikacije Interneta (Usenet, E-pošta, FTP...), da lahko zadostimo potrebam obiskovalcev, vse več pa je tudi informacijskih servisov, ki uporabljajo HTML standard (COBISS, OCLC, DIALOG...).

V tem prispevku bi se rad dotaknil nekaterih slabih točk v organizaciji svetovnega spleta, ki lahko zmanjšajo njegovo uporabnost, če jih ne poznamo, in približal nekatere načine iskanja informacij na svetovnem spletu ter kriterije za vrednotenje virov teh informacij. Tako bomo lahko z veliko verjetnostjo trdili, da je informacija, ki smo jo dobili na svetovnem spletu, verodostojna in kvalitetna.

2. Nekateri značilnosti organizacije svetovnega spleta

Program World Wide Web oziroma svetovni splet je razvil Tim Berners-Lee iz inštituta za fiziko delcev CERN v Švici, ko je leta 1990 razvil protokol izmenjave podatkov, imenovan "hypertekst transfer protocol" oziroma HTTP in poseben način označevanja besedila HTML, ki je omogočil oblikovanje in mrežno povezovanje datotek. V primerjavi z menijskim sistemom programa Gopher je bil Berners-Leejev "brkljalnik" bolj udoben in uporaben. Razvili so prve brkljalnike LineMode, Lynx in druge tekstovne pregledovalnike HTML dokumentov. Toda takrat svetovni splet še ni povsem opravičeval pridevnika "svetovni" (to takrat niti ni bil), namenjen pa je bil predvsem akademski izmenjavi podatkov. Pravo informacijsko revolucijo

pa je leta 1992 povzročil Marc Andressen, z univerze v Illinoisu, ko je pri svojem delu na superračunalniškem centru NCSA s prvim grafičnim pregledovalnikom Mosaic protokol HTTP vizualiziral. Andressen je skupaj z Jimom Clarkom ustanovil Netscape Communications, firmo, ki je na osnovi programske kode za Mosaic razvila danes že kar znameniti brkljalnik Netscape Navigator. Zanimivo je, da se absolutno največja svetovna družba na področju programske opreme Microsoft ni takoj odzvala novim izzivom, ki jih je prinašal razvoj grafičnega brkljalnika in šele z verzijo MS Oken 95, ki vključujejo tudi Microsoft Internet Explorer, delno prevzema primat, ki ga je do takrat skoraj v celoti imel Netscape.

Vemo, kaj se je zgodilo. Na milijonti strežnik na omrežju Internet smo čakali 20 let, na dvomilijontega pa le 1 leto. Večpredstavnost v dokumentih HTML in enostavnost dela z miško sta glavna vzroka za širitev svetovnega spleta. Število novih dokumentov se iz trenutka v trenutek veča in množica informacij se zdi neverjetno kaotična. Ne obstaja noben splošen standard oblikovanja in objavljajanja dokumentov HTML. Določeno vsebino lahko enakovredno predstavljata največji ekspert ali največji laik. Kako zaupati informaciji, ki jo najdemo na Svetovnem spletu? Kako to informacijo tam sploh najti? Kako "sistematizirati" iskanje informacij oziroma spraviti vire informacij v nekakšen red - oblikovati zbirko uporabnih virov informacij? Če želi knjižničar uporabiti svetovni splet kot vir informacij, mora poznati odgovore na vsa ta ključna ključna vprašanja.

3. Kako najti informacijo na svetovnem spletu

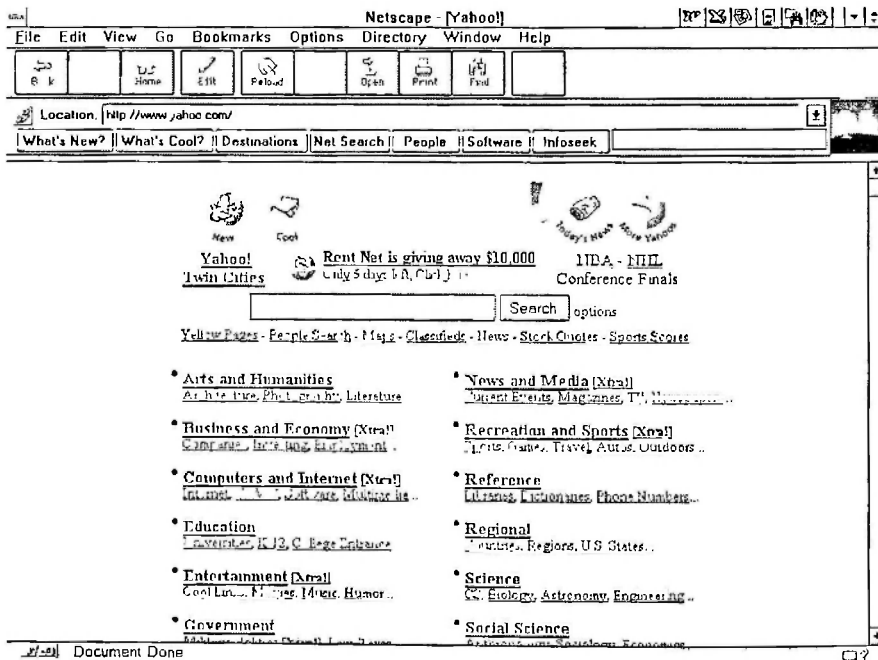
Prva stopnja v oblikovanju zbirke uporabnih virov podatkov je iskanje relevantnih virov na svetovnem spletu. Iskanje po Internetu je lahko glede na prej omenjeni kaotični značaj "zaloge podatkov" frustrirajoče, naporno in neučinkovito, še posebej, če iskanja izvajamo v takoimenovanih "peak hours" oziroma špicah. Po podatkih Arnesa nastopi v Sloveniji prva špica med drugo in tretjo uro popoldne, omrežje pa je najbolj obremenjeno od 20. ure pa do polnoči. Obremenjenost omrežja se razlikuje tudi od kraja do kraja. V Kopru recimo ni popoldanske špice, večerna prej upade, podobno je tudi v Kranju. Na ljubljanskem območju je največ uporabnikov, zato so razmere za delo seveda najtežje, zanimivo pa je, da se podobno dogaja tudi na območju Murske Sobote, kjer je tudi relativno veliko uporabnikov glede na število modemov na vozlišču. Najboljše razmere za delo pa povsod vladajo med 2. in 5. uro ponoči.

V splošnem lahko informacije na svetovnem spletu poiščemo na tri načine:

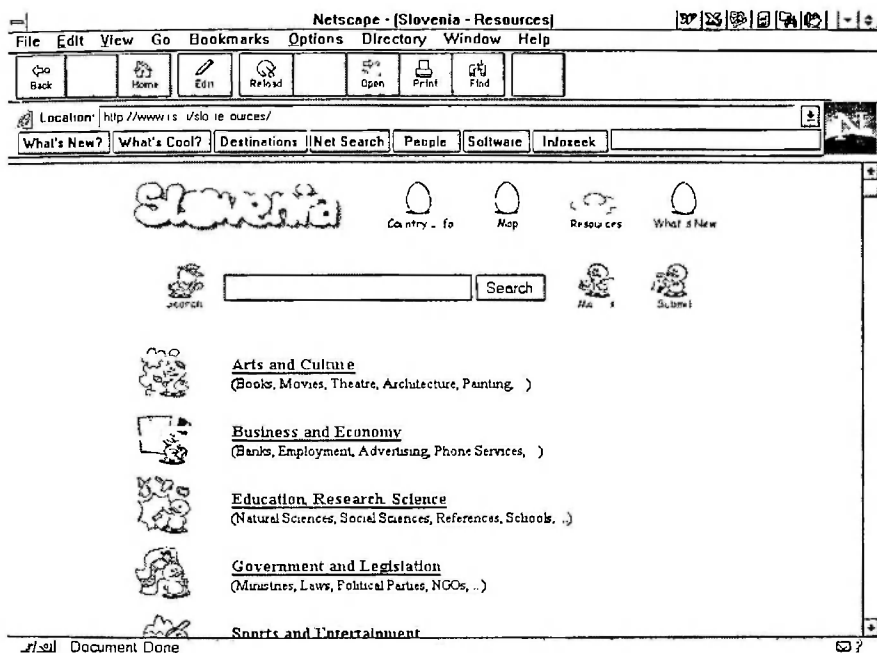
1. z uporabo vsebinskih, kataloško urejenih imenikov,
2. z uporabo iskalnih orodij,
3. kako drugače.

3.1 Uporaba vsebinsko urejenih kataloških imenikov

Uporaba vsebinsko omejenih kataložnih imenikov ima dobre in slabe plati. Lahko so dobro izhodišče, ko izvajamo široke tematske poizvedbe. Organizacija imenikov in podimenikov je hierarhična, kar nam omogoča postopno zoževanje rezultatov. Tako brskanje po katalogih zahteva čas, omogoča pa nam, da osvojimo terminologijo, ki jo uporabljajo avtorji katalogov. Jezik avtorjev oziroma urejevalcev katalogov je ponavadi naravni jezik in se razlikuje od knjižničarske klasifikacijske terminologije za predmetno označevanje. Prav to je zelo šibka točka teh katalogov. Ker jih urejajo različni urejevalci, so si med seboj zelo raznoliki in ne moremo uporabiti enotnega obrazca pri iskanju. Najbolj znan in popoln imenski katalog virov na svetovnem spletu je Yahoo (URL=http://www.yahoo.com).

Podoben kataložni imenik je tudi imenik slovenskih virov na svetovnem spletu (URL <http://www.ijs.si/slo/resources/>), kjer so viri urejeni tudi po organizacijah.

Slika 2: Imenik slovenskih virov na svetovnem spletu

3.2 Uporaba iskalnih orodij

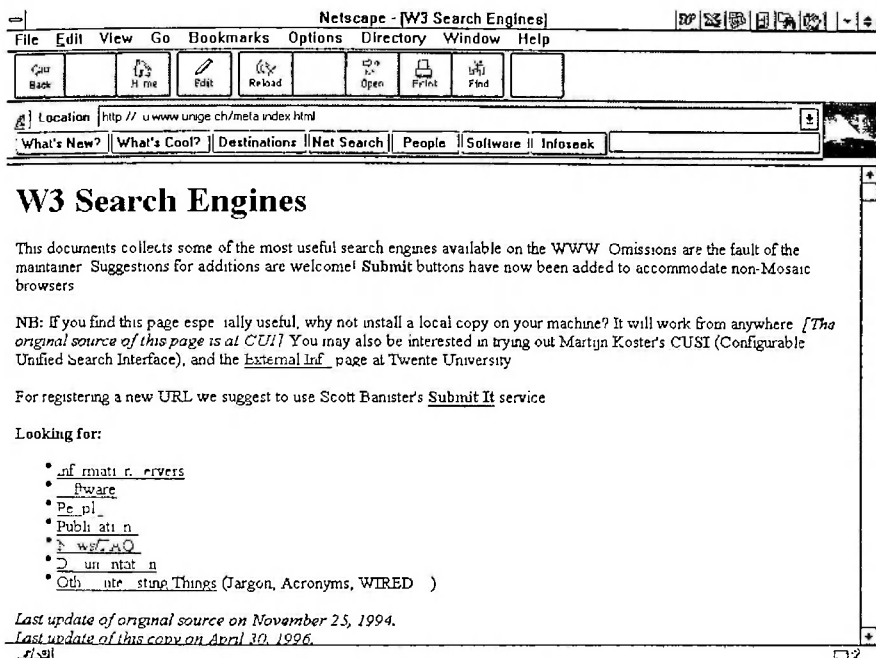
Druga metoda iskanja informacij po svetovnem spletu je vnos iskalnih pojmov ali fraz na določena mesta v HTML dokumentih oziroma straneh, ki imajo funkcijo iskalnega orodja. Iskalna orodja se razlikujejo po načinu iskanja in po širini zaloge podatkov. Nekatera iskalna orodja tako preiskujejo majhne, specifične zbirke na enem strežniku, druga pa različno velike in razpršene zbirke HTML dokumentov po svetovnem spletu. Katero iskalno orodje bomo uporabili, je torej odvisno od:

1. informacije, ki jo iščemo,
2. obsega zbirke, ki jo iskalno orodje pregleduje (ali pregleduje specifične zbirke na enem strežniku ali kar ves svetovni splet, ali pregleduje tudi skupine novic na Usenetu, FTP strežnike...),
3. načina pregledovanja zbirke (nekateri programi preiskujejo samo dele

dokumenta, medtem, ko druga orodja pregledajo ves dokument...),
4. uporabnih možnosti, ki nam jih iskalno orodje nudi (ali ponuja možnost uporabe Boole-ovih operatorjev in omogoča zahtevnejša iskanja, kako razvršča zadetke in jih opisuje...).

Da lahko pravilno zastavimo iskalno strategijo, moramo spoznati osnovna načela, na katerih delujejo iskalna orodja. Obstaja nekaj angleških izrazov za te programe, kot so web robots, spiders, wanderers, worms... Najbolj se je prijel izraz "spiders". Spiders ali pajki so programi, ki križarijo po spletu, vzdržujejo predstavitvene strani in omogočajo iskanje. Programi se med seboj razlikujejo po načinu preiskovanja dokumenta HTML. Nekateri najprej analizirajo naslove dokumentov v zbirkah, preverijo število dostopov in šele nato pregledajo ostale dele dokumenta. Drugi preiskujejo in analizirajo le glavo (header oziroma del dokumenta med paroma znakov ukaza vsebnika HEAD, tretji pregledujejo le določene dele teksta med znakoma ukaza vsebnika Y. Vsako od teh iskalnih orodij mora torej na osnovi iskalne fraze poiskati HTML dokumente po danih kriterijih. Glede na to bi pričakovali, da si bodo rezultati zelo podobni, razlike naj bi nastajale le v hitrosti iskanja. Toda testi revije Internet World so pokazali, da so pri isti iskalni frazi med iskalnimi orodji nastale dramatične vsebinske spremembe, predvsem v rangiranju rezultatov, kar je posledica uporabe različnih kriterijev za določanje stopnje relevantnosti danega zadetka. Veliko zadetkov je bilo manj ali sploh neustreznih.

Najbolj relevantne rezultate je odkril InfoSeek Guide, najbolj obsežne pa Alta Vista.

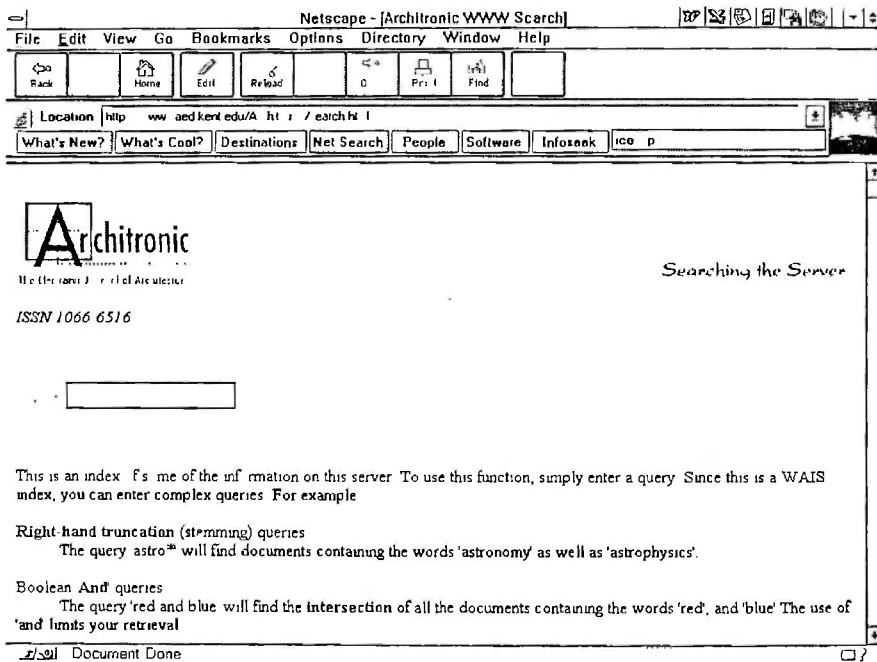
Slika 3: Iskalna orodja so zbrana na strežniku univerze v Ženevi

Poznamo tudi tako imenovana "multiple meta search engines" - iskalna orodja, ki združujejo iskanje več iskalnih orodij hkrati. Imenik teh iskalnih orodij se nahaja na URL <http://ds2.internic.net/tools/meta.html>. Rezultati iskanja s temi iskalci so bolj natančni, predvsem pa manj obsežni.

Velikost svetovnega spleta in vsebinska nestandariziranost HTML dokumentov sta torej glavni oviri pri iskanju informacij na svetovnem spletu. Toda vseeno lahko pričakujemo standard, ki bo v HTML dokumentu imel vlogo nekakšnih ključnih besed. V HTML 3 že obstaja dodatno pojasnilo, v katerem lahko s ključnimi besedami opredelimo HTML dokument, in sicer v okviru ukaza <META>. Ukazu <META> lahko dodamo dodatno pojasnilo NAME="keywords" CONTENT="niz ključnih besed, ločenih z vejico" in tako iskalno orodje posebej opozorimo na ključne besede dokumenta HTML. Ukaz <META> se nahaja v glavi dokumenta, takoj za ukazom vsebnikom <TITLE>. To je pomembno upoštevati pri izdelavi dokumenta HTML, saj bo dokument z dodatnim pojasnilom natančneje opredeljen.

Računalniki, na katerih se nahajajo iskalni programi, imajo seveda izjemne dimenzije. Obstajajo pa tudi relativno enostavni programi, ki nam

omogočajo, da lahko sami na svojem strežniku izdelamo svojo podatkovno zbirko. To je za knjižnice in podobne organizacije zelo pomembno, kajti elektronsko založništvo postaja prav zaradi enostavnosti organizacije svetovnega spleta velika priložnost. Te programe pišemo v jeziku C++ ali v perlu, nahajajo pa se tudi na različnih mestih na svetovnem spletu in jih enostavno prenesemo na svoj računalnik. Primer programa za iskalno orodje, ki ga lahko prenesete na svoj strežnik in ga uporabite kot iskalno orodje za svojo zbirko, je recimo ICE Search Engine, URL <http://www-genome.wi.mit.edu/~čvaidya/ICE/>, avtorja Nadeema N. Vaidye.

Slika 4: Iskalno orodje elektronske revije za arhitekturo Architronic omogoča, da članke iščemo po ključnih besedah.

4. Strategija iskanja po svetovnem spletu

Kakor je svetovni splet vsebinsko pester in raznolik, tako so peestre tudi želje uporabnikov po teh informacijah, zato jih je težko opredeliti v posamezne skupine, vendarle pa lahko rečemo, da smo v CTK svetovni splet kot vir informacij pogosteje kot sicer uporabili v sledečih primerih:

1. iskanje po katalogih tujih knjižnic
2. iskanje po elektronskih knjigarnah in trgovinah z glasbo
3. iskanje statističnih in drugih podatkov različnih vladnih in mednarodnih organizacij (UNICEF, FAO, CIA Factbook, NASA...)
4. iskanje podatkov o določenih organizacijah (naslovi, telefonski imeniki)
5. iskanje poslovnih podatkov
6. iskanje podatkov o univerzah po svetu
7. iskanje podatkov o natečajih (predvsem za študente Šole za arhitekturo)
8. pomoč pri uporabi elektronskih časopisov
9. iskanje in pomoč pri prenosu računalniških programov (shareware, free-ware...)
10. turistične informacije (zemljevidi mest, držav, informacije o hotelih - povpraševanje po tovrstnih informacijah je bolj pogosto pred počitnicami)

Seveda pa je vsebinski spekter informacij, ki smo jih uporabnikom posredovali z uporabo svetovnega spleta še dosti širši.

Pomanjkljiva organizacija znotraj svetovnega spleta nas postavlja pred težavno odločitev izbire ustreznega načina iskanja. Pod ustrezen način iskanja štejemo pravilno izbiro iskalnega orodja in iskani vsebini primerno izbiro iskalne fraze. Oboje hkrati lahko opredelimo kot iskalno strategijo pri iskanju na Svetovnem spletu. Nekaj nasvetov v zvezi s tem:

1. Pred iskanjem poskušajmo osvojiti terminologijo, s katero je iskana vsebina opisana. To lahko naredimo tudi tako, da pregledamo kataloške imenike.
2. Izberemo čim več pojmov, s katerimi bomo iskali.
3. Sprva uporabljamo širše pojme in jih postopoma zožujemo.
4. Podvojimo iskanja na različnih iskalnih orodjih in primerjamo podatke. Ocenimo, katero iskalno orodje je dalo najboljše rezultate. Preglejmo dane rezultate in izločimo manj ustrezne. Preglejmo rezultate na manj uspešnih iskalnih orodjih in tudi tam poskušajmo najti čimbolj ustrezne dokumente. Zapomnimo si, kateri zadetki se podvajajo.
5. Iskanje ponovimo še na katerem od multiplih iskalnih orodij in rezultate primerjajmo.
6. Primerjajmo rezultate, ki smo jih dobili pri pregledovanju kataloških imenikov.

5. Vrednotenje virov informacij na svetovnem spletu

Izdelava dokumenta HTML in postavitev na strežnik je tako enostaven postopek, da lahko upravičeno pričakujemo, da bomo v masi zadetkov, ki jih bomo dobili pri iskanju, naleteli na veliko takih, za katere se po premisleku izkaže, da ne ustrezajo našim željam. Problem svetovnega spleta je

potemtakem tudi to, da ima glede na širino relativno majhno vsebinsko težo, toda tak je njegov značaj in s tem se je pač treba soočiti.

Iskalno orodje poda odgovor na zastavljeno vprašanje v obliki dokumenta HTML, ki je sestavljen iz niza hiperpovezav do dokumentov HTML, ki predstavljajo rezultat iskanja. Kako lahko zaupamo, da so podatki, ki jih najdemo v dobljenih rezultatih, verodostojni, oziroma, da imajo znanstveno ali kakršnokoli že, težo? Da lahko z veliko verjetnostjo govorimo o tem, si moramo o dobljenem dokumentu postaviti nekaj vprašanj:

1. Komu je dokument namenjen? Ali je namenjen akademskim krogom ali pa ima morda le zabavni značaj?
2. Kdo je avtor dokumenta? Posameznik ali organizacija? Če je posameznik, kdo je to? Ali je študent ali izvedenec na določenem področju ali kdo drugi? Če je organizacija, ali je akademska ali komercialna ali druga? Če je komercialna, ali je znana ali ne?
3. Kakšna je frekvenca dostopov?
4. Kdaj je bil dokument nazadnje obnovljen?
5. Kakšen je stil izdelave dokumenta? Ali je tehnično korektno izdelan?
6. Kakšne hiperpovezave vsebuje? Ali vsebuje podobne hiperpovezave, kot ostali, vsebinsko sorodni dokumenti?
7. Ali dokument predstavlja univerzalno informacijo ali je le niz hiperpovezav do drugih, vsebinsko sorodnih virov?
8. Ali je za dostop do dokumenta potrebno geslo?
9. Kakšen je splošni vtis o dokumentu?

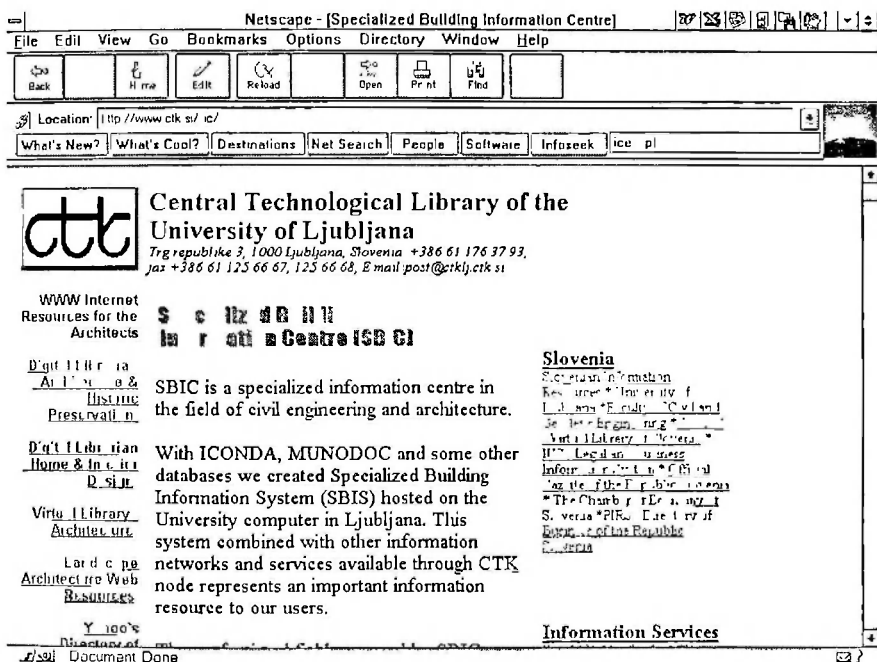
Relevantnost dokumenta, ki ga podajajo iskalna orodja v okviru rezultata, je težko primerjati z resnično ustreznostjo danega zadetka. Podana relevantnost je le matematični seštevek, ki ga naredi program, ko pregleda datoteke in jih primerja z iskalno frazo, medtem ko je vsebinsko ustreznost danega dokumenta vendarle treba preveriti. Toda če se dokument pri večini iskalnih orodij pojavlja na vrhu niza rezultatov v odgovorih, potem lahko sklepamo o resnični ustreznosti našega dokumenta.

Pri tehtanju dobljenih rezultatov je treba imeti torej odprte oči in uporabiti zdrav razum in čimveč predhodnih znanj o iskanih vsebinah.

6. Zaključek - ureditev in predstavitev uporabnih virov informacij na svetovnem spletu

Iskanje po svetovnem spletu si lahko olajšamo tako, da si izdelamo posebne datoteke, v katere beležimo uporabne vire informacij, ki jih srečamo med iskanjem. Za to je potrebno minimalno znanje jezika HTML. Datoteko lahko

uporabljamo interno, le z diska, lahko pa jo postavimo na strežnik in tako tudi drugim omogočimo, da uporabijo naše iskušnje in vloženi trud. Taki indeksi virov informacij pa so lahko tudi deli predstavitvenih strani na svetovnem spletu. Dobro izbrani viri v takem seznamu lahko povedo marsikaj več o našem delu, kot pa predstavitveni tekst sam.

Slika 5: Predstavitvena domača stran Specialnega informacijskega centra za graditeljstvo CTK. Na desni strani je seznam povezav do splošnih informacijskih virov na svetovnem spletu, na levi pa do informacijskih virov iz arhitekture, urbanizma in umetnosti

Iskanje informacij po svetovnem spletu je torej vse prej kot enostavno delo, ki pa sčasoma vendarle preide v rutino. Kljub hitremu porastu števila strežnikov, datotek HTML, predstavitvenih strani, informacij, uporabnikov...na svetovnem spletu, pa se izredno hitro razvijajo tudi pripomočki za iskanje, ki postajajo vedno zmogljivejši in pa predvsem - pametnejši.

7. Literatura

1. **Zorn, Peggy ...** |at al|. "Web searching - tricks of the trade". *Online* 20(1996)3:15-28
2. **Curtois, P. Martin.** "Cool tools for Web searching. An update". *Online* 20(1996)3:29-36
3. **Kimmel, Stacey.** "Robot generated databases on the World Wide Web". *Database* 19(1996)1:41-49
4. **Vendito, Gus.** "Search engine showdown". *Internet World* 7(1996)5:79-96
5. **Nottes R. Greg.** "Forecasts, and Internet Wish List". *Online* 21(1997)1:56-58
6. **Bates, M. Ellen.** "The Internet, part of a professional searcher's toolkit". *Online* 21(1997)1:47-50
7. **Piontek, Sherry; Garlock, Kristen.** "Creating a World Wide Web resource collection." *Internet Research* 6(1996)4: 20-26

UPORABNIŠKO USMERJEN POGLED NA GESLENJE ETNOLOGIJE (2. del)

Jerneja Hederih, Univerzitetna knjižnica Maribor

UDK 025.4 : 39

Povzetek

Prvi del članka temelji na pregledu problemov, ki jih imajo etnologi in antropologi v knjižnicah, na kratko predstavi posebnosti etnološke strokovne terminologije. Sledijo različni pogledi na geslenje s poudarkom na uporabniško usmerjenih. Govor je o izčrpnosti in globini geslenja, o izbiri strokovnih oz. poljudnih gesel, o konsistentnosti pri geslenju in iskanju, o pomenu poznavanja uporabnikov in njihovega iskalnega vedenja.

V drugem delu teče beseda o istih problemih na podlagi analize ankete med etnologi in neetnologi, vprašanj uporabnikov v UKM in primerjave gesel, ki so jih posamezne knjižnice že uporabile za geslenje etnološkega gradiva. Tako med besedilom kot ob zaključku članka je nanizanih nekaj predlogov za uspešnejše oblikovanje informacijskih sistemov, namigov za tiste, ki geslijo etnološko gradivo, za etnologe, ki imajo težave v knjižnicah in za tiste, ki nimajo etnološke izobrazbe, pa iščejo tovrstne informacije.

Ključne besede: geslenje, etnologija, antropologija, iskanje informacij, terminologija, konsistentnost, vsebinska obdelava, uporabniško usmerjeni pristopi, študij uporabnikov, bibliotekarstvo

UDC 025.4 : 39

Summary

The first part of the article is based on an overview of the problems encountered by ethnologists and anthropologists in libraries, followed by a short overview of the special features of ethnological terminology. Different perspectives of indexing with an emphasis on user-oriented ways of indexing follows. The author discusses the exhaustiveness and depth of indexing, the choice of technical versus popular indexes, the consistency in indexing and searching, and the importance of being familiar with the users and their searching behaviour.

The second part of the article deals with the same problem by means of the analysis of an inquiry including ethnologists and non-ethnologists, of the questions of the users of UKM, and of the comparison of indexes used by different libraries for indexing ethnological materials.

Suggestions for a more efficient design of information systems, tips for librarians who index ethnological materials, and ethnologists who encounter problems in libraries, as well as for those who do not have ethnological education but are looking for such information, are listed in the text and in the conclusions of the article.

Key words: indexing, ethnology, anthropology, information retrieval, terminology, consistency, subject cataloguing, user oriented perspective, user studies, librarianship

Vprašanja uporabnikov v UKM

V dokaz, da so uporabniki etnološkega gradiva v splošni knjižnici tipa Univerzitetne knjižnice Maribor res raznoliki in da so take tudi njihove informacijske potrebe, povezane z etnologijo, bom navedla vprašanja, ki so jih uporabniki postavili informatorju za referenčnim pultom v UKM v casovnem razponu približno enega leta.

Informator v UKM sproti beleži vprašanja, ki mu jih postavljajo uporabniki. Bibliografska in usmerjevalna vprašanja beleži številčno, medtem ko vprašanja vsebinske narave zapisuje, vsaj načeloma, tako kot jih je zastavil uporabnik. Namen takega početja je ugotoviti, katero terminologijo uporabljajo uporabniki in dognati njihov način razmišljanja na začetku iskalnega procesa. S pomočjo informatorja se iskalni zahtevek nato seveda prevede v iskalni izraz, ki je primeren za informacijski sistem.

Tako zapisana vprašanja uporabnikov pa imajo nekaj specifik - gre predvsem za vprašanja ljudi, ki imajo nekaj več problemov z iskanjem. Tisti, ki se zelo dobro znajdejo, namreč informatorja sploh ne prosijo za pomoč. V večini primerov so to vprašanja, ki so jih postavili neetnologi, saj etnologi sami z iskanjem etnološke literature ponavadi nimajo toliko problemov, da bi prosili za pomoč. Po drugi strani pa je zapis vprašanja seveda zaznamovan tudi z načinom razmišljanja informatorja (podobno kot je v pogovoru z informatorji na terenu zapis zaznamovan z načinom razmišljanja etnologa, antropologa). Toda neko povednost tako o uporabljeni terminologiji kot o širini zanimanj tistih, ki sprašujejo, tak zapis gotovo prinaša. Zatorej izbor vprašanj, na katera lahko vsaj deloma odgovori etnološka literatura:

štajerska narodna noša, običaji Romunov, pust-rodovitnost, moda, ljudsko blago za uporabo v vrtcu, organizacija lončarstva, lončarjenje, oblikovanje keramike, darila, razvoj človeka, ljudsko izročilo, knjige o oblačenju, ljudske pesni in izštevanka, cehovski znaki za krojače, stavbarstvo, mlini, izdelava oglja, etnološke vprašalnice, lončarjenje kot domača in umetna obrt, razvoj obrti in njen praktični vidik, splavarstvo na Dravi - obširno, slovenski pregovori, antropologija, ljudski običaji, stavbar-

stvo, družina, Druvska dolina - kraj, kmetijstvo, pregovori in reka na Slovenskem, ljudska proza, zgodovina dimnikarstva, slovenska ljudska proza, oblačenje na Kijajskem, goska v slovenskem ljudskem izročilu z namenom izdelati intarzijo s podobo goske, čebelarstvo, mitologija, izdeli, primerjava med industrijskimi in obrtnimi izdelki, pregovori, zgodovina obrti, ljudske pripovedke o posameznih krajih, pekarstvo, čehi in svetniki, božič na Slovenskem, zaščitnik kovačev, narodni običaji v Nemčiji, oblike družin, Linhartov žiljenjepis, rase, keramika v Sloveniji, črnski pregovori, afriška etnologija, pregovori o kruhu, oblačila - razvoj po pokrajinalih, panjske končnice, Jažna Amerika, Indijanci, stari Rim - obleke, Irana, pregovori za poroko, zgodovinska oblačenja, novoletni izdelki, običaji in ljudske pesmi, božične pesmi na kaselah, znamenja v Sloveniji, nastanek človeka, kulturna dediščina in njeno varstvo v času vojne, god - kdaj kdo, kulturna dediščina, znaki, simboli za obrti, imena - pomen, kulturna dediščina in potršnik, ljudska umetnost, družina v zgodovini in danes, sirarstvo, zgodovina mode, zgodovina čebelarstva, obrt, katarane - zgodovinski razvoj, običaji na Slovenskem, mlina na Slovenskem, pust, nasko, vezanje, slovenski ljudski običaji, Valentinovo, reki, simboli, pregovori o ljubezni, zgodovina mode in tekstilne industrije, običaji in pust na Slovenskem, splavarstvo, moda in oblačenje na prehodu 19.-20. stol., kulturno žiljenje v Mariboru med obema vojnama, Šege, navade v Avstriji, navade in običaji v Sloveniji, ljudska umetnost na Slovenskem, izdelovanje košar, etnologija in umetnost Vietnama, slovenske narodne noše, obrti v Slovehiji, splavarstvo, narodne vezenine - pole z motivi, ljudske vezenine, narodne noše Prekmurja, zgodovina mode, Notranjska - kulturna zgodovina, pirti, velika noč, miklačezetje, pesmi in pregovori o kovačih, kruh, sociologija žiljenjskega stila, članki o promociji Slovenije, slovenski običaji, narodne pesmi z notami, otroške igrice, usnarstvo kot obrt, otroške narodne pesmi, otroške šege, žalovanje - bonton, narodni motivi, zgodovina mode, stavbarstvo, moda, kulinarika, lepe misli, pregovori, šale, adventni vencji, ljudski plesi, narodni motivi, ljudska glasbila na Stajerskem, nemška mitologija, kmečki turizem, martinovanje, miti in legende, narodni motivi, stavbarstvo na Slovenskem, zgodovina vinogradništva Slovenskih goric, lnki, vraževnost, slovenski ornament, pohorske steklarne, slovenske narodne noše, poganstvo, vabila za poroko, slika odprte skrinje, ljudske pesmi, klekljanje - idrijska čipka, mitologija, obrti na Slovenskem, stari običaji, etnologija Primorske, ljudska medicina, pričeske, slovenski običaji, o božiču literarno, izvor družine, razvoj vinogradništva v Sloveniji, čebelarstvo na Slovenskem, ljudske pesmi za peje, vinarji - viničarji, slika Dedka Mraza, pohorske glazute, prazniki, moda, slovenski reki in pregovori o vremenu, božič, štajerskizem - štajerski lokal-patriotizem, slovenske ljudske pesmi, božič, novo leto.

Našeta pisana paleta vprašanj, ki so, za razliko od tistih iz ankete, posledica dejanskih informacijskih potreb v realnem knjižničnem okolju, zelo nazorno kaže, da so uporabniki etnološke literature v splošni knjižnici vse prej kot samo šolani etnologji. Temu ustreza je tudi raznolikost njihovega izražanja in načinov formulacije vprašanj. Res je, da takemu vprašanju že po definiciji sledi referenčni pogovor, ki spravi vprašanje na skupni imenovalc z načinom geslenja v dani knjižnici, a terminologija in miselni tokovi so

verjetno precej podobni tudi takrat, ko isti uporabniki sedejo za računalnik in iščejo sami. Analiza teh vprašanj je torej lahko osnova za izboljšanje geslenja.

Pričujoči seznam kar kliče po nekaterih kazalkah in vodilkah:

*narodna noša glej (tudi) ljudska noša, noša
 običaji, ljudski običaji glej šege, navade
 narodno blago glej ljudsko izročilo
 moda, zgodovina mode glej tudi oblačilna kultura
 etnografija glej etnologija
 kmečki turizem glej (tudi) turizem na kmetijah
 kulinarika glej tudi prehrabena kultura
 antropologija glej tudi etnolgija
 etnologija glej tudi antropologija
 božič, novo leto, poroka... glej tudi šege, navade, etnologija, prazniki*

Vprašanja, ki so zares nerodno definirana, bo seveda vedno pomagal razrešiti referenčni intervju, tiste iskalne termine, ki pa se ponavljajo in jih je enostavno prevesti v izraz, ki ga uporabljamo za geslenje, pa vsekakor lahko pomaga rešiti računalnik sam.

Vprašanja, ki se nanašajo na splošne etnološke preglede za posamezne dežele, države, kontinente ali pokrajine (narodni običaji v Nemčiji, afriška etnologija, šege in navade v Avstriji, etnologija in umetnost Vietnama,...) upravičujejo tudi zahtevo po določeni stopnji hierarhije v geslenju. Tako lahko knjiga, ki govori o šegah na Bavarskem, če ji dodamo še hierarhična gesla etnologija in Nemčija, najde pot do tistega, ki išče to literaturo, čeprav je v resnici sama vsebina le del odgovora na zastavljeno vprašanje. Posebej v primeru pomanjkanja sorodne splošne literature, bo to dobrodošlo. Takega načina geslenja bo vesel tudi tisti uporabnik, ki želi pregled vse etnološke literature o Nemčiji v naši knjižnici, tudi tiste, ki govori o šegah na Bavarskem.

Po drugi strani nekatera vprašanja nakazujejo tudi upravičenost občasne večje globine geslenja tudi v splošnih knjižnicah. Ker uporabniki v UKM očitno pogosto povprašujejo po nekaterih ožjih etnoloških področjih, knjig, ki bi govorile le o teh ozkih področjih pa največkrat preprosto ni, je smiselno taka poglavja v splošnejših pregledih izpostaviti z globinskim geslom (*božič, novo leto, pust, Valentinovo, Martinovo, miklavževanje, velika noč, adventni venčki, poroka, panjske končnice, splavarstvo, čebelarstvo, posamezne obrti,...*). Nič ne de, če se potem na prvi pogled zdi, da je tisti, ki je geslil, to počel neuravnoteženo, ker je manjše dele dokumenta izpostavil, nekaterih večjih, manj iskanih, pa ne. Pravila geslenja bi tak način morda grajala, a v tem primeru je res bolj smiselno ponuditi pomoč uporabnikom kot zadostiti pravilom, nastalim za časa listkovnih katalogov. Res pa je, da je za tovrstno delo potrebno uporabnike dobro poznati, zapisovati njihova vprašanja in jih občasno analizirati.

Primerjava že obstoječih gesel

Ob razglabljanju o geslenju in etnološki literaturi seveda ni odveč pogledati, s katerimi gesli so v posameznih knjižnicah etnološko literauro že opremili. Knjižnici z ozanko K1 sta univerzitetni knjižnici z vsemi tipi uporabnikov. Med drugimi so to tudi etnologi najrazličnejših stopenj izobrazbe. K2 sta splošno izobraževalni knjižnici, katerih uporabniki so prav tako zelo raznoliki, njihove informacijske potrebe pa morda nekoliko splošnejšega in poljudnejšega značaja, knjižnica K3 je specialna etnološka knjižnica, ki jo obiskujejo skoraj izključno etnologi. Gesla v prvih štirih primerih so prevzeta iz vzajemnega kataloga Cobib, peta knjižnica gesli v lokalnem računalniškem okolju. V nekaterih knjižničnih okoljih geslijo s pomočjo lastnega kontroliranega slovarja (ta ponavadi temelji na prevzemu sprejetih gesel, ki so bila sestavni del listkovnega kataloga), drugod ne. Ker me je v tem primeru zanimalo izključno izbiranje etnoloških terminov, sem tudi tiste iz kontroliranih slovarjev le navedla, ne da bi jih posebej označila.

Damjan Ovsec, Velika knjiga o praznikih, 1992

K1

koledarski prazniki, etnologija, šege in navade, pust, Miklavževno, božič, novo leto, Martinovo, svet, Slovenija

K1

prazniki, slovenski ljudski prazniki, slovenski ljudski običaji, koledarski prazniki

K2

ljudski prazniki, ljudska praznovanja, Slovenija, slovenski ljudski običaji

K2

slovenski ljudski prazniki, slovenski ljudski običaji, koledarski prazniki, narodni prazniki

K3

Slovinci-letne šege, letne šege, prazniki, Miklavž, koline, božič, novo leto, sveti trije kralji, svečnica, pust, valentinovo, gregorjevo, god, prvi april, sv. Jurij, velika noč, prvi maj, binkošti, kres, veliki šmaren, vsi sveti, martinovo

Janez Bogataj, Domače obrti na Slovenskem, 1989

K1

domača obrt, kulturna dediščina, etnologija, Slovenija

K1

domača obrt, Slovenija, etnografija

K2

domače obrti, Slovenija, študija, slovenske domače obrti, domača obrt, etnografija

K2

domača obrt, etnografija, Slovenija

K3

Slovinci, obrt in domača delavnost, tehnike in orodja, trgovina, glasba in pesem, sejem

Janez Bogataj, Sto srečanj z dediščino na Slovenskem, 1992

K1

kulturna dediščina, Slovenija, etnologija

K1

Slovenija, etnografija, kulturna dediščina, gospodarstvo, domača obrt, stavbna dediščina, ljudski običaji

K2

Slovenija, kulturna dediščina, domače obrti, ljudski običaji, etnografski prikazi, etnografija, kulturna zgodovina, kulturno izročilo, gospodarstvo

K2

Slovenija, kulturna dediščina, etnografija, kulturna zgodovina, albumi

K3

Slovinci-splošno, Slovenci-materialna kultura splošno, Slovenci-socialna kultura splošno, Slovenci-duhovna kultura splošno, poljedelstvo, živinoreja, sadjarstvo, vinogradništvo, čebelarstvo, nabiralništvo, vrtnarstvo, lov, ribolov, gozdarstvo, industrija, staobarstvo, notranja oprema, prehrana, oblačilni videz, domaca obrt, transport, trgovina, koledarske šege, letne šege, delovne šege, verovanje, glasba, ustno slovstvo, ples, likovna umetnost, znanje, kulturna dediščina, vzgoja in izobraževanje, revitalizacija, urbanizem, kulinarika, turizem, folklorizem, poslovna darila, identiteta, kulturna krajina

Janez Bogataj, Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji, 1993

K1

ljudska umetnost, etnologija, domača obrt, kulturna dediščina, Slovenija, albumi

K1

slovenska ljudska umetnost, zgodovina, albumi, domače obrti, etnografija, kulturna dediščina, domača obrt, zgodovinski pregledi

K2

domače obrti, Slovenija, etnološki prikazi, fotomonografije, ljudski običaji, ljudska umetnost

K2

slovenska ljudska umetnost, zgodovina, albumi, domača obrt, etnografija, kulturna dediščina, uporabna umetnost

K3¹

¹ Žal gesel za to enoto v tej knjižnici nimam, podobno je še v dveh primerih v nadaljevanju. Zaradi zanimivosti primerjav ostalih gesel, takin enot kljub vsemu nisem izločila.

Inja Smerdel, Oselniki, 1994

K1

Slovenski etnografski muzej (Ljubljana), oselniki, osle, delovno orodje, košnja, etnologija, muzejske zbirke, Slovenija

K1

Slovenski etnografski muzej (Ljubljana), muzejske zbirke, oselniki, Slovenija, kmetijsko orodje, Slovenija, etnografija, košnja, oselniki, osle, zgodovinski pregledi, razstavniki katalogi

K2

Slovenski etnografski muzej (Ljubljana), muzejske zbirke, zborniki, oselniki, Slovenija, kmetijsko orodje, etnografija, košnja, osle, zgodovinski pregledi, muzejske zbirke, razstavniki katalogi

K2

Slovenski etnografski muzej (Ljubljana), muzejske zbirke, oselniki, Slovenija, kmetijsko orodje, etnografija, košnja, narodopisje, razstavniki katalogi

K3

Slovinci, tehnike in orodja, poljedelstvo, živinoreja, vodniki po razstavah, košnja, oselnik

Po poteh ljudskega stavbarstva Slovenije, 1994

K1

stavbarstvo, ljudska arhitektura, kulturna dediščina, etnološki spomeniki, etnologija, Slovenija

K1

kmečke hiše, kulturni spomeniki, Slovenija, vodniki, ljudska arhitektura, spomeniško varstvo, stanovanjska arhitektura, ljudska arhitektura, stavbna dediščina, kmečke hiše, kozolci, etnologija, muzeji

K2

kmečke hiše, kulturni spomeniki, Slovenija, vodniki, ljudska arhitektura, Slovenija, spomeniško varstvo, arhitekturna dediščina, prenova, stanovanjska arhitektura, ljudska arhitektura, stavbna dediščina, kmečke hiše, kozolci, etnologija, muzeji

K2

podeželska arhitektura, kmečka arhitektura, vodniki, Slovenija, kulturna dediščina, spomeniško varstvo, kozolci, kmečke hiše

K3

Slovinci, stavbarstvo, muzeologija in varstvo, tradicija, dediščina, ljudsko stavbarstvo, kozolec, kašča, dimnica, muzej na prostem

Janez Bogataj, Marjan Bažato, Človek z masko, 1994

K1

maske, etnologija, pust, šemljenje, šege in navade, Slovenija, albumi

K1

Bažato, Marjan (1955-), maske, albumi, etnografija, Slovenija, pustni običaji, Beneška Slovenija, pust, slovenski ljudski običaji, koledarski prazniki, karnevali, Benetke, zgodovinski pregledi, fotografije, albumi

K2

Bažato, Marjan (1955-), maske, fotomonografije, etnografija, pustni običaji, Slovenija, Beneška Slovenija, pust, slovenski ljudski običaji, koledarski prazniki, karnevali, Benetke, zgodovinski pregledi, fotografije, albumi

K2

Bažato, Marjan, dokumentarna fotografija, slovenski ljudski običaji, pustne maske, albumi, pustni običaji, fotografski albumi, kurentovanje

K3²

Zmago Šmitek, Srečevanja z drugačnostjo, 1995

K1

Slovenci, neevropske kulture, stiki kultur, potovanja, popotniki, misionarji, biografije, etnologija, Azija, Amerika, Afrika, potopisi

K1

Slovenci, potovanja, znamenite osebnosti, Slovenija, zgodovinski pregledi, biografije, neevropske dežele

K2

Slovenci, potovanja, znamenite osebnosti, Slovenija, biografije, Slovenci, neevropske dežele, zgodovinski pregledi

K2

Slovenci, znamenite osebnosti, potovanja po svetu, biografije, neevropske dežele, slavni možje, zgodovinski pregledi

K3

Slovenci, potopisi, potopisci, popotniki, misionarji, Tibet, Vietnam, Indija, Kitajska, Amerika, Afrika, biografije

Gorazd Makarovič, Slovenci in čas, 1995

K1

Slovenci, kulturna zgodovina, kronologija, sociologija, čas, koledarji, ure, dojetanje časa, etnologija

K1

Slovenci, vsakdanje življenje, čas, kulturna zgodovina, socialna zgodovina

K2

Slovenci, vsakdanje življenje, čas, kulturna zgodovina, socialna zgodovina

K2

Slovenci, kulturna zgodovina, vsakdanje življenje, zgodovinski pregledi, socialna zgodovina, običaji, koledarji, prazniki

K3

Slovenci-splošno, zgodovina, letne šege, čas, prosti čas, naravni čas, koledar, ura, rojstvo, poroka, smrt

Marjan Mušič, Arhitektura slovenskega kozolca, 1970

K1

arhitektura, Slovenija, kozolec

K1

ljudska arhitektura, kozolci, Slovenija, etnografija

K2

kozolci, Slovenija, kmečka arhitektura

K2

kozolci, kmečka arhitektura, etnologija, Slovenija, albumi, podeželska arhitektura, narodopisje, kulturna dediščina

K3

Slovenci, stavbarstvo, kozolec, tipologija

Dunja Rihtman-Auguštin, Etnologija naše svakodnevice, 1988

K1

etnologija, metodologija, vsakdanje življenje, osmrtnice, Hrvatska

K1

vsakdanje življenje, etnologija

K2

etnologija, raziskave

K2

etnologija

K3

Hrvati, obča etnologija, metodologija, etnologija industrijskih naselij in mest, letne šege, življenjske šege, kultura, narod, ljudska kultura, teorija, identiteta, varčevanje, konflikt, smrt, Dedek Mraz

Franjo Baš, Stavbe in gospodarstvo na Slovenskem podeželju, 1984

K1

etnologija, stavbarstvo, ljudska arhitektura, bivalna kultura, agrarno gospodarstvo, domača obrt, Slovenija

K1

etnologija, Slovenija, podeželje, materialna kultura, stanovanjska arhitektura, kmečke hiše

K2

Baš, Franjo (1899-1967), biografski podatki, etnologija, bibliografije, stavbarstvo, Slovenija, podeželje, etnološke razprave, gospodarstvo

K2

etnologija, podeželska arhitektura, kmetije, Slovenija, zgodovinski pregledi, gospodarska poslopja, agrarno gospodarstvo, podeželska obrt, hiše na deželi

K3

Slovenci, stavbarstvo, živinoreja, poljedelstvo, gospodarska poslopja

Pogledi na etnologijo, 1978

K1

etnologija, metodologija, ljudska noša, posli, šege in navade, ljudska umetnost, Slovenija, zborniki

K1

slovenska etnologija, zborniki

K2

etnologija, Slovenija, zborniki

K2

etnologija, Slovenija, zbornik

K3

Slovenci, zgodovina etnologije, občja etnologija, materialna kultura-splošno, oblačilna kultura in videz, letne šege, glasba in pesem, upodablajoča umetnost, medsebojna pomoč, posli, teorija, ljudska kultura

Slovensko ljudsko izročilo, 1980

K1

etnologija, ljudsko izročilo, kulturna dediščina, Slovenija

K1

slovenska etnologija, Slovenija, kulturna zgodovina, zborniki, bibliografije

K2

Slovenci, narodopisje, pregled, etnologija, ljudsko izročilo

K2

slovenska etnologija, slovenski ljudski običaji, kulturna zgodovina, Slovenija, šege in navade, narodopisje, ljudska umetnost, noša, moda

K3

Slovenci-splošno, materialna kultura-splošno, socialna kultura-splošno, duhovna kultura-splošno, zgodovina etnologije, poljedelstvo, živinoreja, vrtnarstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, industrija-druge gospodarske dejavnosti, nabiralništvo, lov in ribolov, čebelarstvo, obrt in domača delavnost, trgovina, promet-komunikacijska sredstva, stavbarstvo, prehrana, oblačilna kultura in videz, sorodstvene skupnosti, generacijske, namenske, prijateljske in druge zveze, pravo, življenjske šege, letne šege, verovanje, znanje, gledališče, slovstvo, glasba in pesem, ples, upodablajoča umetnost, gozdarstvo, NOB

Angelos Baš, Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju, 1992

K1

oblačilna kultura, ljudska noša, etnologija, Slovenija, 17.-18.stol.

K1

Slovenija, 17./18.st., oblačila, narodne noše, etnologija

K2

Slovenci, oblačenje, 17./18.st., monografije, Slovenija, oblačila, narodne noše, etnologija

K2

oblačila, narodne noše, Slovenija, zgodovinski pregledi, 17./18.st., etnologija

K3

Slovenci-noša, Slovenci-šege, Slovenci-splošno, oblačila, Slovenci, 17. in 18. stoletje, oblačilna obrt

Francoise Zonabend, Dolgi spomin, 1993

K1

način življenja, etnologija, socialna antropologija, Francija, Minot

K1

vasi, etnologija, Francija, socialna antropologija

K2

vasi, etnologija, Francija, socialna antropologija

K2

vasi, etnologija, Francija, socialna antropologija, življenje na vasi, etnografija

K3

Francozi, monografije krajev in mikroregij, sorodstvene skupnosti, teritorialne skupnosti, življenjske šege, čas, zgodovina

Maja Godina, Iz mariborskih predmestij, 1992

K1

delavstvo, etnologija, stanovanjska kultura, oblačilna kultura, prehrabena kultura, šege in navade, Maribor, Slovenija, 1918-1841

K1

delavci, Maribor, etnologija, življenjski stil, kultura, družbeni položaj

K2

Maribor, delavci, 1919/1941, etnološka raziskava

K2

etnologija, urbana etnologija, Maribor, 1919-1941, etnološka študija

K3

etnologija industrijskih naselij in mest, teritorialne skupnosti, Slovenci-socialna kultura splošno, Slovenci-stanovanjska kultura, prehrana, oblačilna kultura, šege, urbana etnologija-Slovenci, zdravstvo, kultura delavcev, Maribor, delavstvo

Andrej Dular, Pij, kume moj dragi, 1994

K1

vinogradništvo, etnologija, vinarstvo, zgodovina, Bela Krajina, Slovenija

K1

vinogradništvo, zgodovina, Bela Krajina, vinarstvo, etnologija, zgodovinski pregledi

K2

vinogradništvo, zgodovina, Bela Krajina, vinarstvo, etnologija, zgodovinski pregledi

K2

vinogradništvo, Bela Krajina, zgodovinski pregledi, vinarstvo, kletarstvo, pivske navade, narodopisje, običaji, zgodovina, etnologija

K3

*Slovinci, vinogradništvo, prehrana, delovne šege, trgovina, znanje, življenjske šege, Bela Krajina, pijača, alkoholizem, zidanica***Božo Škerlj, Ljudstva brez kovin, 1962**

K1

prvinska ljudstva, etnologija, Eskimi, Grmičarji, Hotentoti, avstralski domorodci, Pigmejci, Tasmanci, Polinezijci, Indijanci

K1'

K2

primitivna ljudstva, antropološke študije, etnološke študije, antropologija, etnologija

K2

primitivna ljudstva, etnologija, antropologija, Eskimi, afriška plemena, avstralska plemena, Hotentoti, Indijanci

K3

Eskimi in Aleuti, Avstralski domorodci, Pigmejci in Koisanidi, Afriški črnici, Jugovzhodna Azija-Indonezija, Indijska podcelina in Pakistan, Oceanija-splošno, Melanezija, Polinezija, Tasmanci, Južna Amerika-splošno, Južna Amerika-Indijanci, Severna Amerika-splošno, Severna Amerika-Indijanci, materialna kultura-splošno, lov in ribolov, nabiralništvo, kulturna in socialna antropologija, fizična antropologija, Ainu, Grmičarji, Hotentoti, pigmejci, Sakai, Vedda, Jumbri

Pregled že uporabljenih gesel nudi nekaj namigov. Predvsem je neuskklajena uporaba terminov etnologija, etnografija in narodopisje. Kjižnice ne le da pri tem niso usklajene med sabo, že same so nekonsistentne. Ker stroka v tem primeru ponuja enovito rešitev že več kot trideset let, bi bilo najustreznejše uporabljati termin etnologija, ostale pa, dokler ni ustreznega orodja za kazalke, redundirati, če se zdi to zaradi uporabnikov potrebno.

Podoben je problem s terminoma običaji, ljudski običaji. Res je, da jih bolj poznajo tudi uporabniki - neetnologi, a etnologi bodo v tem primeru v večini knjižnic prikrajšani! Spet bi vse probleme rešila kazalka!

Tudi termin narodne noše je v danem kontekstu z vidika etnologije napačen. Oblačilna kultura, ljudske noše ali le noše bi bilo ustrežnejše. To bi povedali tudi uporabnikom, če bi jih usmerili s kazalko.

V oči zbode razlika v izčrpnosti in globini geslenja med splošnimi knjižnicami in specialno etnološko knjižnico. Splošne knjižnice so v tem bolj ali manj enotne, vse tu in tam izpostavijo kak vidik, etnološka knjižnica pa nudi svojim uporabnikom zelo natančna, izčrpna gesla, predvsem takrat, ko gre za preglede etnologije, ki zajemajo veliko področij. Splošne knjižnice v tem primeru ponudijo generični pojem in opremijo knjigo z relativno malo gesli, etnologom v njihovi specialni knjižnici pa prav nasprotno zelo pomaga, če so taka dela zgeslena globinsko, saj ponavadi iščejo zelo ozko področje. Je pa specialna knjižnica manj zgovorna na višjem hierarhičnem nivoju, saj je jasno, da etnologi pričakujejo, da gre v večini primerov za etnologijo, v splošnih knjižnicah pa je seveda ravno to zelo pomembno poudariti. Terminologija v specialni etnološki knjižnici je seveda usklajena s sodobno terminologijo, ki je v stroki v rabi, nekatera gesla so, da sledijo teoretičnim načelom o poimenovanju določenih prvin, sestavljena (oblačilna kultura in videz, obrt in domača delavnost). Velikokrat se za geslenje uporabljajo tudi etnološke kategorije materialna, socialna in duhovna kultura, ki jih v splošnih knjižnicah ne srečujemo. Neetnologom ta gesla seveda niso potrebna, izkazalo pa se je celo, da jih za iskanje prav pogosto ne bi uporabljali niti etnologi sami. A gotovo so jim v pomoč, če so jim ponujena. Izčrpnost in globina, ki sta v specialni knjižnici vsekakor utemeljeni in koristni, bi bili za splošne knjižnice pretirani. Iz tega sledi jasen zaključek, da je v interesu uporabnikov posameznih knjižnic, da se geslenje na posameznih lokalnih ravneh, kljub siceršnji vzajemnosti, razlikuje tako po uporabljeni terminologiji kot po globini in izčrpnosti.

Več enotnosti zasledimo, če primerjamo le gesla, ki jih uporabljajo splošne knjižnice. Gesla so, čeprav še vedno raznolika, v nekaterih primerih zelo podobna, celo očitno kopirana. V tem seveda ni nič slabega. Pač pa to ponuja možnost, ki bi morda mnogim olajšala delo! Ploden bi utegnil biti dogovor, da bi slovensko etnološko (pa tudi drugo) literaturo za potrebe vseh geslil en sam človek - v skladu s strokovno terminologijo in z ustreznimi kazalkami in vodilkami. Ostale knjižnice bi tak zapis, če bi to želele, kopirale in ga po potrebi opremile z dodatnimi gesli, ki bodo blizu prav njihovim uporabnikom. To bi olajšalo delo predvsem tistim, ki geslijo v splošnih knjižnicah vse stroke, in bi tako pravzaprav morali poznati sodobno terminologijo vseh strok in načine izražanja vseh tipov uporabnikov. To je seveda nemogoče! Za vsako stroko bi pač potrebovali poznavalca stroke in bibliotekarstva, ki

pri geslenju na vzajemni ravni ne bi bil preveč (pa tudi ne premalo) gostobeseden, bi pa geslil konsistentno. Uporabljal bi sodobno strokovno terminologijo, pa ne na pretirano visokem strokovnem nivoju. Na vzajemnem nivoju bi lahko opremil sistem geslenja s splošnimi kazalkami in vodilkami. Posamezne knjižnice bi lahko, če bi se jim to zdelo potrebno, dodale še specifična gesla, ali pa se za ta korak ne bi odločile. Nujno bi morale imeti tudi možnost dodajanja dodatnih kazalk in vodilk, v skladu s specifično terminologijo, ki je značilna za uporabnike posamezne knjižnice. Odločitev za tako enkratno geslenje je lahko tudi alternativa odločitvi za izdelavo etnološkega tezavra. Človek je namreč v primerjavi s tezavrom bolj ažuren, ko gre za spremembe, namesto ekipe ljudi, ki mora sodelovati pri zadostitvi zahtevam po dinamičnosti tezavra, pa je en sam človek verjetno cenejša in prijaznejša varjanta.

Nauki⁴ za oblikovalce računalniških programov (bibliotekarje in računalničarje!)

Nujno potrebno je orodje za vnos kazalk in vodilk, ki bi se vnesle enkrat (na lokalnem ali/in vzajemnem nivoju) in bi veljale za vsa polja vsebinske obdelave, uporabnikom pa omogočile, da jih računalnik opozori na alternativno terminologijo,

- Če bi se odločili za enotnost na vzajemni ravni z dodatnimi gesli na lokalni ravni, bi bilo mogoče vpeljati način geslenja z enim visoko usposobljenim človekom; pri tem bi vključitev v enoten način geslenja na vzajemni ravni morala ostati seveda odločitev posamezne knjižnice, ne prisila,
- Odločitev o izdelavi tezavra za posamezne stroke je stvar tehtanja učinkovitosti in finančnih ter časovnih kazalcev, potrebnih za tak podvig; če bi se zanj odločili, bi morali v delo vključiti tako strokovnjake posameznih področij, bibliotekarje in različne tipe uporabnikov.

Nauki za etnologe

Ti bi morali natančno opredeliti terminologijo za področja stroke, za katera tega še niso storili,

Ob morebitni odločitvi za izdelavo tezavra bi bilo sodelovanje etnologov nujno potrebno,

⁴ Za neetnologe pojasnilo: parafraziram Matijo Murka, ki je poročilo o Narodopisni razstavi v Pragi 1895 končal z zelo zanimivimi Nauki za Slovence.

Etnologom priporočam, da ob iskanju v knjižnicah, predvsem tistih splošnega značaja, poskusijo uporabiti tudi tako terminologijo, ki so jim jo za časa študija odsvetovali uporabljati, če želijo biti uspešnejši.

Nauki za neetnologe

Poskusite ugotoviti, kateri izrazi so v etnologiji trenutno v uporabi, če z vašimi termini niste uspešni pri iskanju - v ta namen lahko uporabite kako novejšo etnološko knjigo,

Uporabite splošnejši pojem, če s specifičnim niste uspešni (in obratno),

Poiščite sorodne pojme in iščite znova!

Nauki za tiste, ki geslijo etnološko gradivo

Uporabljajte kak novejši etnološki priročnik (recimo Predlog geselnika slovarja etnologije Slovencev), da se dokopljete do veljavne strokovne terminologije in geslite tako,

Termine, ki so v stroki oporečni, vašim uporabnikom pa so blizu, redundirajte, dokler ne dočakamo učinkovitega orodja za kazalke in vodilke,

Ugotovite (če tega še ne veste), kdo točno so vaši uporabniki,

Na podlagi teh ugotovitev razmišljajte o globini, izčrpnosti in stopnji hierarhičnosti vašega geslenja,

Z različnimi metodami poskušajte dognati, kako se uporabniki dejansko izražajo; občasno lahko izvedete anketo, opazujete uporabnike, ko vtipkava-jo v računalnik, ali naknadno pregledate njihove iskalne strategije. Ali jih enostavno vprašajte! Če tega ne počnete zaradi organizacije dela v vaši knjižnici ali pomanjkanja osebja, se ponudite, da boste občasno delali neposredno z uporabniki (to bo vam koristilo, vašim kolegom pa prineslo večasih prepotreben trenutek oddiha - govorim iz lastnih izkušenj!)

Literatura in viri

Allen, Bryce. "Topic knowledge and online catalog search formulation". *Library Quarterly* 61(1991)2 : 188-213

- Amsden, Diana.** "Information problems of anthropologists". *College & Research Libraries* (1968)March : 117-131
- Banič, Tatjana;** Tatjana, Kovač; Darko, Vrhovšek. *Vsebinska obdelava v vzajemnem katalogu*, Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica, 1994
- Bénaud, Claire Lise;** Sever, Bordeianu. "Electronic resources in the humanities". *Reference Service review* 23(1995)2 : 41-50
- Brennan, Andrew A.** "The Problems with anthropologist's use of libraries", *Internet*⁵, 1991
- Demos : internationale ethnographische und folkloristische Informationen*, 31(1995)4
- Enciklopedija Slovenije : Zv.6*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1992
- Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja : vprašalnice*. Ljubljana : Raziskovalna skupnost slovenskih etnologov, 1975-1992
- Foskett, A.C.** *The Subject approach to information*. London : Clive Bingley, 1971
- From library skills to information literacy*. Castle Rock : Hi Willow Research and Publishing, 1994
- Harter, Stephe P.** *Online information retrieval*. Orlando : Academic Press, 1986
- Hartmann, Johnatan.** "Information needs of anthropologists". *Behaviorial & Social Sciences Libraries* 13(1995)2 : 13-35
- Iivonen, Mirja.** "Consistency in the selection of search concepts and search terms". *Information Processing & Management* 31(1995)2 : 173-190
- Ingwersen Peter.** "Cognitive perspectives of information retrieval interactions: elements of a cognitive IR theory". *Journal od Documentation* 52(1996)1 : 3-51
- Ingwersen, Peter.** *Information retrieval interaction*. London : Taylor Graham, 1992
- Ingwersen, Peter;** Peter, Willett. "An Introduction to algoritmic and cognitive approaches for information retrieval". *Libri* 45(1995)3/4 : 160-177
- Internationale volkskundliche Bibliographie 1989-1990*. hr.Rainer Alsheimer. Bonn: Dr.Rudolf Habelt GMBH, 1994
- Kanič, Ivan.** "Normativna kontrola in normativne datoteke". *Knjižnica* 34(1990)1/2 : 1-7
- Kremenšek, Slavko.** "Etnološka terminologija". *Glasnik SED* 34(1994)4 : 3-5
- Kremenšek, Slavko.** *Obča etnologija*. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1978
- Lancaster, F.W.** *Indexing and abstracting in theory and practice*. London : Library Assotiation, 1991
- Nicholas, David.** "An Assessment of the online searching behaviour of practitioner end users". *Journal of Documentation* 52(1996)3 : 227-251

⁵ Opravičujem se za nepopolno navajanje te enote. Članek je bil najden po naključju brez zabeležbe natančnega naslova, a ga zaradi zanimivosti kljub tej pomanjkljivosti nisem izločila.

- Ovsec, Damjan J.** "1993, leto naravnih ljudstev". *Etnolog* 3(1993) : 17-22
- Popovič, Mirko.** "Sodobni trendi v iskanju informacij". *Knjižnica* 34(1990)1/2 : 9-31
- Predlog za geselnik slovarja etnologije Slovencev.* Ljubljana : Inštitut za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU : Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo pri FF : Slovenski etnografski muzej, 1993
- Rowley, Jennifer E.** *Organising knowledge*, Aldershot : Gower, 1987
- Sistematski katalog, (sistematsko kazalo kataloga knjižnice na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo pri FF).* Interna objava
- "Slovenska etnološka bibliografija". *Glasnik SED*(1968-1977), Bogataj, Janez
- Šmalc, Leopold;** Dušan, Kermauner. *Abecedni stvarni katalog.* Ljubljana : Društvo bibliotekarjev Slovenije, 1953
- "Naš živi jezik." *Traditiones* 23(1994)
- Urbanija, Jože.** *Metodologija izdelave tezavra.* Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1996
- Vicery, B.C.** *Information systems.* London : Butterworth, 1973
- Zupanič, Saša.** "Referenčni pogovor kot nujni del referenčnega procesa". *Knjižnica*, 40(1996)3/4 : 79-103

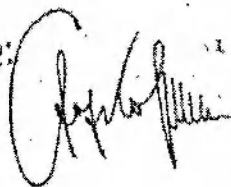
Zavarujte se pred stroški zdravljenja.

Adriaticovo prostovoljno zdravstveno zavarovanje.

Zanesljivo najugodnejša ponudba!

kartica zavarovalne družbe adriatic
Varujte Svoje Zdravje.

predsednik uprave:

Adriatic
zavarovalna družba

Obiščite ali pokličite nas!

Adriatic
zavarovalna družba d.d.

PREDŠOLSKA BRALNA ZNAČKA "MAVRIČNA RIBICA" IN NJEN VPLIV NA KASNEJŠE BRALNE NAVADE

Slavka Kristan, Knjižnica Mirana Jarca, Novo Mesto

UDK 028.5:373.2
UDK 37.036:379.2:82

Povzetek

Projekt Koraki do knjige poteka na oddelku za mladino Knjižnice Mirana Jarca Novo mesto in vključuje predšolske otroke - male šolarje iz novomeške, šentjernejske in škocjanske občine. Malček lahko predšolsko bralno značko - Mavrično ribico (priponko) pridobi v knjižnici s pripovedovanjem štirih pravljic (ali pesmic), ki so mu jih doma pripovedovali ali brali starši. Družinsko priznanje pa je skupno za otroke in starše. Projekt je nastal v želji, da bi se zmanjšala medijska zasvojenost otrok in bogatila duhovna vez med starši in otroki s pomočjo knjige. Smoter te aktivnosti je razvijati in bogatiti otrokov govor in mišljenje ter mu pomagati oblikovati pozitivno samopodobo. Z družinskim branjem smo pritegnili v knjižnico poleg malih šolarjev tudi njihove starše in jih navajamo na redno uporabo knjižničnega gradiva. Mnenja staršev, knjižničark, učiteljic in vzgojiteljic so zelo vzpodbudna in tudi sodelovanje malčkov je vsako leto boljše. Ključne besede: bralne značke, predšolski otroci

UDC 028.5:373.2
UDC 37.036:379.2:82

Summary

The project called Footsteps to the Book is being carried out at the youth department of the Library Miran Jarc in Novo mesto; in it, preschool children from the municipalities Novo mesto, Šentjernej and Škocjan participate. The child wins the reading badge - Iridescent Little Fish with a pin - by telling four stories (or poems) in the library that have been told or read to him by his parents. Family appreciation can be won by both parents and children. The project has been started with the intention of lessening the impact of media upon children, and of strengthening the spiritual bondage among parents and children through reading. The purpose of the above mentioned activity is to develop and enrich child's language and thinking and help him form positive self esteem. Through family reading, we tried to attract to the library not only small children but also their parents and to get them accustomed to the regular use of library materials. The opinions of parents, librarians, teachers and educators are very encouraging and the cooperation of children is better each year.

KRISTAN, Slavka: Pre-school reading badge called "Iridescent Little Fish" and its impact on reading habits later in life. Knjižnica, Ljubljana, 41(1997)4, 105-122

1.0. Uvod

Leta 1993, ko je bilo mednarodno leto družine, sem veliko razmišljala, kakšen bi bil lahko prispevek knjižnice k pristnejšemu in bogatejšemu odnosu med starši in otroki. Tako je nastal projekt "Koraki do knjige", ki želi pritegniti v skupno aktivnost male šolarje, njihove starše in knjižnico.

Malček si lahko Mavrično ribico (priponko) pridobi s pripovedovanjem štirih pravljic v knjižnici, katere so mu doma prebrali (pripovedovali) starši. Oboji, otrok in starši, pa dobijo družinsko priznanje.

S tem projektom sem želela, da bi se v okviru družine poleg ostalih potreb družinskih članov krepile in bogatile tudi trajne družinske in čustvene vezi s pomočjo knjige. Zavedam se, da ima tiskana beseda, prav tako pa tudi govorjena, izreden vpliv na razvijanje otrokove osebnosti. Želela pa sem hkrati prispevati tudi k zmanjševanju televizijske zasvojenosti, saj strokovnjaki ves čas opozarjajo na negativne posledice pri otrocih zaradi pretiranega gledanja TV, videa in igranja z računalniškimi igranicami.

Otrok, ki je sicer živahen, radoživ, radoveden in ga je polno celo stanovanje, ves zamaknjen zre v TV ekran in gleda vse, od reklam in otroških oddaj do filmov. Agresivni ritmi popolnoma preglasijo otrokovo vedoželjnost in razi-granost, otrok se umika v piskajoči svet podobic, delajo pa ga tudi telesno pasivnega in asocialnega.

Tudi AV kasete s pravljicami ne morejo vedno in v celoti nadomestiti žive besede staršev, kajti pripovedovanje pravljice in osebni stik (otrok je v naročju) zelo pozitivno in pomirjajoče vplivata na otroka.

1.1. Namen raziskave o projektu "Koraki do knjige"

Že prvo leto delovanja predšolske bralne (pripovedovalne) značke je bil projekt zelo dobro sprejet; naslednje leto so mali šolarji še bolj množično sodelovali: vključevalo se je vedno več malčkov, ki so pripovedovali pravljice. Zato sem želela dobiti tudi mnenje tistih, ki v kasnejšem obdobju sodelujejo s temi otroki - učiteljic, knjižničark in predvsem staršev, kako vpliva priznanje mavrična ribica na kasnejše bralne navade učencev. Glede na to, da lanski množični odziv (170 otrok) v projektu učiteljice prvih razredov težko ocenjujejo (komaj dva meseca pouka), pa menim, da bo lahko opaziti razliko glede sodelovanja pri pouku, javnega nastopanja in obiskovanja (razredne in javne) knjižnice v naslednjih letih v primerjavi z ostalimi učenci.

Pri pogovoru v knjižnici sem poprosila starše otrok, ki so tekmovali za mavrično ribico, za njihovo mnenje; vsi so dali pozitivne odgovore in z navdušenjem so pripeljali naslednjega malega šolarja k bralni znački. Povedali so, da so se malčki, ki so sodelovali v projektu, takoj "usmerili" v knjižnico v svojem kraju in so njeni redni obiskovalci.

Vendar je bila za raziskavo v širšem obsegu poleg časovne omejitve naloge močna ovira tudi moja prezaposlenost. Novo šolsko leto je čas, ko vsak dan dopoldne prihajajo v našo knjižnico organizirane skupine malih šolarjev. Tu izvajam knjižno in knjižnično vzgojo z urami pravljic in že tudi naslednjo generacijo navdušujem za bralno značko.

Z veseljem opažam, da so nekateri mali šolarji in njihovi starši že pred prvim obiskom v knjižnici seznanjeni s predšolsko bralno značko. O tem so izvedeli od znancev in prijateljev ali pa iz TV oddaje Osviti ali iz časopisov.

Povečano število vpisov predšolskih otrok v knjižnico pa je logična posledica bralne (pripovedovalne) dejavnosti, kar je bil tudi eden izmed mojih namenov pri projektu "Koraki do knjige".

1.2. Mladinska književnost pri nas

Mladinska književnost je vključena v književnost kot celoto in ima vse tiste tipične lastnosti, ki jih poznamo v besedni umetnosti za odrasle. Književnost, namenjena mladim, vsebuje enake literarne zvrsti, kot jih poznamo v književnosti za odrasle: poezijo, prozo in dramatiko. Mladinska književnost, ki je bila do srede 19. stoletja pod okriljem pedagogike (poudarjeni vzgojni momenti), se je postopno osamosvajala in šele v novejšem času pridobiva možnosti, da v svoji oblikovni, motivni in slogovni pestrosti pokaže izjemen razmah in tudi po estetski strani dosega pomembno veljavo.

V tem stoletju je (zlasti po 1950. letu) književnost za otroke zelo napredovala. Kar naenkrat so se pojavili pisatelji, pesniki in ilustratorji, ki so jemali otroke resno, ki so bili na njihovi strani in so začeli z vso resnostjo ustvarjati zanje. To kaže tudi na njihovo spoštovanje do otrok. Že v prejšnjem stoletju se je na Danskem pojavil H. Ch. Andersen, ki je začel pisati pravljice za otroke; pri nas pa Levstik in Kette. V zadnjih desetletjih pa imamo cel kup ustvarjalcev, ki bogatijo otrokov duhovni svet bodisi z besedo ali ilustracijo: S. Vegri, S. Makarovič, E. Peroci, B. Jurca, S. Pregl, B. Štampe Žmavc, N. Grafenauer, M. Mate, M. Stupica, M. Jemec Božič, M. Cerjak, K. Gatnik, M. Manček.

1.3. Slikanica kot posebna zvrst knjige

Slikanica je poseben knjižni pojav, v katerem sta likovni in besedni del še neločljivo povezana v celoto (likovno-tekstovni monolit) in na svojstven način predstavita otroku skupno estetsko sporočilo. Oba sta enakovredna. Po doživljajski plati otroku ustrezajo pravljica, basen, pesem. Slikanica je dejansko čudežno metodično sredstvo za osvajanje tehnike branja - redčenje besedila z ilustracijami je izredno pomembno (ob ilustracijah se otrok od-dahne, so mu pa tudi oporne točke). Otrok pa mora biti doživljajsko kos besedilu, prav tako čustveno, moralno; biti mora sposoben koncentracije in socializacije, pomemben pa je tudi njegov besedni zaklad.

Slikanica, ki spremlja otroka od zgodnjega predbralnega obdobja do zgodnjega šolskega obdobja, se po svoji obliki, likovni in besedni vsebini prilagaja razvojnim obdobjem otroka (zgibanka ali leporello, knjiga - kartonka in slikanica s tankimi listi). Zunanjo podobo teh knjig spremlja besedilo, ki ustreza posameznim starostnim stopnjam otroka. Poglavitna značilnost slikanice je sozvočna celota likovnega in tekstovnega deleža.

Sodobna slikanica prisluhne potrebam sodobnega otroka, pa tudi ilustracije so vedno bolj dinamične, akcijske.

Temeljna funkcija leposlovne slikanice je estetska vzgoja otroka: likovno-tekstovna celota slikanice bogati njegov doživljajski svet in oblikuje njegovo estetsko, domišljjsko in čustveno doživljanje in spodbuja k lastni ustvarjalni domišljiji.

1.4. Priredbe znanih literarnih del in kič

Priredba literarnih del je groba deformacija besedil tiste literarne zvrsti, ki je otroku prav v tem obdobju, ko sega po slikanicah, zelo blizu in mu pomeni vrata, skozi katera prvič zares stopi v svet literature. Pravljica mu spodbuja fantazijo, ga čustveno in moralno poteši, mu bogati besedni zaklad, ga umsko gradi ter mu bogati izkušnje, vendar le tedaj, če je besedilo kvalitetno in če ga slikanica posreduje v neoporečnem prevodu in smiselni priredbi.

Priredbe znanih literarnih del namreč pačijo izvirno podobo in če otrok sliši najprej (močno skrajšano) priredbo, ne bo nikoli izvedel za pravljico v vsem njenem besednem in likovnem razkošju. Pogostokrat spremljajo neprimerne priredbe tudi kičaste (kričeče) ilustracije. Zavedajmo se, da ima likovna govorica v slikanici zahtevno posredniško vlogo med pravljico in otrokom. Ilustracija namreč prav v predšolskem obdobju pomembno vpliva na oblikovanje otrokovega predstavnega in doživljajskega sveta in tudi njegove

likovne občutljivosti. Prav zato naj bo poudarek pri izbiri slikanice na kvalitetni likovni podobi.

Priredbe (grobo poseganje v vsebino) znanih literarnih del otroku ne omogočajo estetskega doživljanja, taka besedila so največkrat brez estetskih značilnosti.

Otrok, ki tako pravljico posluša od sicer dobronamernih, a neukih oseb, je izpostavljen vplivu kiča in se še ne zna upirati njegovemu kvarnemu vplivu, ker še ne zna razločevati med različnimi možnostmi leposlovja.

1.5. Knjiga in otrokov razvoj

Dobra mladinska literatura mora biti predvsem literatura oziroma besedna umetnost, za katero veljajo isti kriteriji kot za ostalo književnost.

V umetniško dovršeni literaturi so uravnotežene tri plasti literarne strukture: spoznavna, etična in estetska. Spoznavna plast je lahko realistična ali nerealistična (pravljica, znanstvena fantastika). Etična plast je vse tisto v knjigi, kar lahko vpliva na bralčev vrednostni odnos do sveta - moralna poanta ne sme biti premočno poudarjena kot v starejših knjigah, pisanih za otroke, npr. v vojni literaturi (črno-bela polarizacija). Estetska plast pa je tisto, kar ustvarja lepoto besedila - zlasti žlahtnost jezika (privzdignjen jezik)

Otrok v šoli mora obvladati branje leposlovnih besedil (večplastnost) in tudi strokovne tekste.

Branje literarnega besedila (umetniška, domišljajska besedila) je branje za dušo. Karkoli nam kvalitetna literarna dela nudijo, je namenjeno enkratnemu doživljanju, je prikaz razpoloženja, zato v takih besedilih ni preobila besed (ne iščemo ključnih besed v pravljičah, ne razlagamo pomena pravljice). Otrok naj sam najde ključ za razumevanje (B. Bettelheim). V literarnem besedilu (pravljici) ne gre za informacije (on, ona, zaljubljenost, poroka), temveč gre za estetski užitek - čimveč opaziti in se posvetiti čimveč podrobnostim. Otrok posluša pravljico, ker je to vir njegovega užitka. Čim večkrat posluša (bere), tembolj je usposobljen videti, kaj je v besedilu lepega.

Razvojna obdobja določajo miselno sposobnost otroka. Zato je potrebno, da se mu prilagodimo, mu beremo pravljice, ki ustrezajo njegovi razvojni stopnji. V prvem obdobju otrok samo sprejema informacije. Naslednji miselni proces mu omogoča, da prilagaja svoje informacije tako, da lahko vključi nove. O znanju pa lahko govorimo, ko otrok vse informacije, ki jih ima že od prej, in tiste, ki jih pridobiva, organizacijsko združi. Če novega podatka ne more pripeti na staro znanje, se le-ta izgubi.

Za razvoj otroka je najpomembnejša aktivnost mišljenja. Kako hitro otrok napreduje, je odvisno od njegove aktivnosti in zlasti okolja, v katerem živi (družina).

Značilnost mišljenja predšolskega otroka je egocentrizem (svet in pojave opazuje iz svojega zornega kota; pozornost je usmerjena le na eno značilnost situacije). V tem času začne otroka zanimati poleg pravljič tudi že realni svet: stroji, živali, vesolje; osebam pa pripisuje eno lastnost (črno - bela slika). Otrok mora biti doživljajsko kos besedilu (to je trajna pozitivna duhovna posledica, ki vpliva na čustveno, moralno plat, etične norme, besedni zaklad, socializacijo, miselno telovadbo).

Ko se otrok uči brati, osvajati tehniko branja, porabi veliko miselne energije za samo tehniko, zmanjka pa mu je za razumevanje besedila in za estetski užitek. Zato je priporočljivo, da pri pridobivanju bralne tehnike otrok zgodbo pozna že prej, starši pa mu naj še vedno prebirajo pravljice, pri katerih bo pri poslušanju vso svojo miselno energijo usmeril v samo vsebino zgodbe. Pripovedujmo otroku njegovi starosti primerno pravljico, kajti razvojna obdobja v mišljenju otrok in miselna sposobnost določata, kaj lahko sprejme. Ni pomembno samo, da mu beremo (ali bere sam), važno je tudi, kaj od tega, kar mu beremo, lahko razume. Otrok mora svoje prejšnje informacije preoblikovati, se prilagajati, zato da lahko vluči nove informacije. Višja stopnja miselnega procesa pa pomeni, da vse informacije organizacijsko poveže v znanje, in takrat je otrok sposoben za vstop v šolo.

1.6. Vloga družine v otrokovem razvoju

V predšolskem obdobju ima družina prav gotovo najmočnejši vpliv na otrokov razvoj. V tem obdobju so otroci čustveno izredno močno navezani na svojo družino, zato ta z vzgojnimi postopki odločilno vpliva na otrokov razvoj. Otroci dobivajo prek staršev predstavo o stvarnosti, še preden jo lahko neposredno spoznavajo in raziskujejo sami. Če starši ne zmorejo biti niti malo pustolovski, včasih otročji in nasmejani, tudi otroci nimajo ugodnih pogojev, da bi sami obdržali igrivost v sebi. Vsi starši želijo, da bi njihov otrok preživel srečno otroštvo, kajti le-to je pomembno za njegovo napredovanje; biti pa morajo starši tudi sami srečni (ne se take le delati pred otrokom). Ugodno družinsko vzdušje pa plemeniti tudi pravljica. Poslušanje pravljič je za otroka ena izmed najboljših razvojnih spodbud. Pravljica je temeljna duševna hrana za otrokov razvoj. Starši, ki otroku pripovedujejo (berejo) pravljico, morajo imeti do otroka in pravljič spoštljiv odnos. Samo tako bo izvenela pravljica v vsej svoji čudežni razsežnosti.

ne nudijo, to zmoreta otroku dati le starša. Pripovedovati pomeni, da si ves z otrokom. Otrok, ki nima možnosti poslušati pravljic od svojih staršev, je osebnostno osiromašen. Malček ob pripovedovanju ne doživi samo vsebine pravljice, temveč tudi nas, ki mu pripovedujemo. In s tem damo starši otroku, kar je v nas najlepše - duhovno ljubezen. Tako se otrok s pomočjo pravljice uči tudi ljubiti.

2.0. Mavrična ribica v projektu "Koraki do knjige"

Pri svojem bibliopedagoškem delu (mala šola na obisku v knjižnici) poleg ostalih zanimivosti malčke seznanim tudi s predšolsko bralno značko. Ciljna skupina tega projekta so mali šolarji. Vsak otrok, ki želi pridobiti pripenko Mavrična ribica in priznanje, mora v naši knjižnici (ali v katerikoli drugi javni knjižnici) povedati v šolskem letu štiri pravljice (po svoji lastni izbiri), ki mu naj bi jih doma prebrali starši.

Govorjena beseda je osnova za oblikovanje lepe govornice. Danes sta mnogim otrokom TV in video varuška in edini tovariš, otroci pa se ne znajo niti pogovarjati niti poslušati. Malčki potrebujejo očeta in mamo, ki se bosta z njimi igrala, smejala, jokala, jih poslušala, pohvalila in jim zvečer brala ali pripovedovala pravljico. Otroci, ki odrastejo brez tega, nosijo neizpolnjeno potrebo po ljubezni s seboj vse življenje.

V predbralnem obdobju je izredno pomembno, da se otrok sreča s knjigo (slikanico) in knjižnico; knjiga je namreč most, ki povezuje dva svetova - svet odraslih in svet otrok. Pri skupnem srečanju ob knjigi in s pomočjo knjige se porajajo skrite vezi zaupanja, varnosti in razumevanja, ki med otroki in starši ustvarjajo prijetno družinsko vzdušje. Pravljice, ki razburkajo otrokov svet domišljije, njegov odnos do sveta in okolice, vplivajo na malčkov čustveni in socialni čut, so tiste, ki morajo najti pot do vsakega predšolskega otroka in v vsako družino, kjer imajo otroci starše tudi zato, da jih s pravljico popeljejo v svet fantazije, sanj in varnosti.

Vemo, da pravljica zdravilno deluje na otrokovo čustveno ravnotežje in ga s tem na prijeten način pripravi za vstop na pot k odraslosti. Prav v pravljici otrok spozna razliko med vrednotami, kot so: pravica - krivica, ljubezen - sovraštvo, dobrota - zlo, pogum - bojzljivost, in vse sprejema na zanj prijeten način in brez moraliziranja (to je še vedno v mnogih družinah pri vzgojnem prizadevanju pogosto v ospredju).

Vpliv predšolskega obdobja je posebno pomemben na bralnem področju (kakšno vlogo imajo knjige v otrokovi družini, kdaj in kako se otrok prvič sreča s knjigo). Vse to zelo vpliva na razvoj otrokovih bralnih interesov.

S projektom "Koraki do knjige" želim spodbuditi starše in njihove malčke, da se včlanijo v knjižnico, ki jo bodo lahko skupaj obiskovali vse tja do konca osnovne šole. Željeno je, da malček skupaj s starši obiše knjižnico, kjer si bo slikanice lahko izbral sam; s starši pa se pogovorimo o kvalitetni slikanici in tudi, zakaj v knjižnici ne priporočamo kiča in zakaj so priredbe slikanic škodljive. Staršem, ki se do sedaj še niso posvetili družinskemu branju, svetujemo, naj si zvečer pred spanjem vzamejo čas in malemu šolarju preberejo pravljico. S tem ne bogatijo le otroka, ampak tudi sebe, saj se tako tkejo tople družinske vezi, med njimi prihaja do poglobljenih čustvenih stikov, nežnosti, občutka pripadnosti in varnosti, kar tako otrok kot tudi odrasli nujno potrebujemo. S starši se tudi pogovorimo o knjigah (zlasti poučnih), ki so jim v pomoč pri vzgoji in pri manj prijetnih vprašanih njihovih otrok - pa vendar zalo pomembnih.

Vstop v (malo) šolo pomeni otroku začetek osamosvajanja, pri katerem pa potrebuje varno in zanesljivo roko staršev, ki ga bo vodila tudi v knjižnico. Kdaj se je otrok srečal s prvimi knjigami, kakšne so bile le-te, kakšno vlogo imajo v otrokovi družini - vse to zelo vpliva na razvoj otrokovih bralnih interesov. Prav tu pa vidimo možnost, da spodbudimo malčke k obiskovanju knjižnice. Knjižnica je namreč prostor, ki ni represiven, knjižničarka pa je tista, ki sme in mora vplivati na otrokov knjižni izbor in s svojim pedagoskim znanjem vzgajati njegov okus ter konkurirati s knjigo medijem in ostalim interesnim dejavnostim mladih. Knjižničarka je tudi oseba, ki lahko ob knjigi in s pomočjo knjige, s svojo osebnostjo, pojavnostjo in odnosom bistveno vpliva na otrokovo ljubezen do knjige in do vsega, kar je v knjižnici na voljo.

In kako poteka pripovedovanje pravljič?

Otrok, njegovi starši (ali eden od staršev) in knjižničarka se posedejo za mizico v cicibanskem kotičku. Knjižničarka najprej vpraša otroka (da izgubi morebitno tremo), kdo mu je doma pravljico prebral, ali mu je bila všeč, kdaj najraje poslušaja pravljice (popoldne, zvečer v postelji...), ali je pravljica tudi staršem všeč, kje si je knjigo izposodil (v vrtcu, knjižnici ali jo ima doma). Po morebitni začetni zadregi (pri prvi pravljici, pri četrti že ne več) začne mali šolar pripovedovati pravljico ob ilustracijah. Zgodbice nikoli ne prekinjam. Na koncu ga pohvalim (tudi starše) in mu čestitam. Kako godi, ko otroke pohvalimo! S kakšno lahkoto se lotijo nove pravljič (naloge), ko doživijo, da so njihova dela ali prizadevanja opažena, nagrajena! Malčku pokažem tudi, kakšno priponko, Mavrično ribico, in "družinsko priznanje" bo dobil, na katerem piše, da si jo je prislužil mali šolar skupaj s starši. Kajti so tudi otroci, ki si želijo sodelovati za Mavrično ribico, pa si starši ne vzamejo časa, da bi prišli v knjižnico in jim tudi doma ne berejo pravljič.

Otrok lahko nariše risbico na temo pravljice, ki jo razstavimo v knjižnici. Lahko pa pravljico tudi zaigra. Za vsako pravljico, ki jo mali šolar pove, dobi na kartonček žig, naslov pravljice in podpis knjižničarke.

Podelitev priznanj in priponek Mavrična ribica s prireditvijo za otroke in njihove starše je vsako leto 2. aprila (na Andersenov rojstni dan - svetovni dan otroške knjige).

Smoter tega projekta je razvijati in bogatiti otrokov govor in mišljenje ter ga spodbujati k različnim oblikam ustvarjalnosti - vse to je dobra priprava za šolo.

Namen projekta "Koraki do knjige" (družinskega branja) je:

- pritegniti tudi starše malih šolarjev v knjižnico in njihovo sodelovanje,
- navajati otroke na redno obiskovanje knjižnice,
- predstaviti knjigo kot vir informacij in vzbuditi zanimanje zanjo,
- bogatiti besedni zaklad in razvijati otrokovo mišljenje in likovno izražanje,
- navajati malčke na javno nastopanje.

Otrok si tako začne oblikovati pozitivno podobo o sebi, le-ta pa je povezana z ustreznim samospoštovanjem. Samopodoba je predstava, ki jo ima vsak človek o sebi in je izhodišče za vse življenjske odločitve, za oblikovanje odnosov z drugimi ljudmi, za čustvovanje in doživljanje. Uravnava njegov odnos do sveta in ga usmerja, ko si išče svoje mesto med prijatelji, v družbi, v šoli in na igrišču.

Pozitivna samopodoba je pogoj, da se človek (otrok) potruzi zase, da verjame vase in se zaveda svojih sposobnosti. Le taka predstava o sebi ga spodbuja, da dejavno in čimbolj ustvarjalno uresničuje svoje težnje in ob tem uživa. Ocena vrednosti samega sebe je odločilen del te samopodobe. Otrok ima pozitivno predstavo o sebi, če ga opazijo, mu dopuščajo izražanje čustev, svobodo pri izbiri aktivnosti, se ukvarjajo z njim, ga potrjujejo v njegovi lastni vrednostni oceni, so ponosni na njegova prizadevanja, cenijo njegov napredek in se ga veselijo ter mu pokažejo, da ga imajo radi. Starši se premalo zavedamo, kako neopazanje dosežkov zavira vsako aktivnost, da sploh ne govorimo o negativnih posledicah kazni.

Glede na 3-letne izkušnje tega projekta pa lahko rečem, da "predšolska bralna (pripovedovalna) značka" veliko prispeva k pozitivni samopodobi tako otrok kot tudi staršev (in tudi mene kot avtorice projekta).

Moje ugotovitve:

- kvaliteta odnosov med starši, vzgojno-varstvenimi organizacijami in knjižnico je na višji ravni (izvajam tudi predavanje za starše na roditeljskih sestankih v VVO),
- starši z veseljem prihajajo v knjižnico,
- otroci, ki so tekmovali za mavrično ribico, ostanejo naši redni uporabniki.

Prvo leto je Radovedni Taček podelil priponke Mavrične ribice 70 malim šolarjem; drugo leto tekmovanja je pridobilo priponko in priznanja 170 malih šolarjev, podelitev pa je popestrila pesnica Svetlana Makarovič. Letos sodeluje v projektu "Koraki do knjige" 36 skupin malih šolarjev. Vključene so skupine iz vseh enot novomeških VVO in vse skupine malih šolarjev, ki so organizacijsko priključene osnovnim šolam na območju novomeške, šentjernejske in škocjanske občine.

Če bodo starši skrbeli za to, da bodo njihovi otroci preživljali duhovno bogato in srečno otroštvo, bodo tudi sami ob tem srečni, kajti družina je toliko vredna, kolikor so srečni posamezniki v njej.

Pesnik Severin Šali mi je nekoč dejal, da je otrok veliko bolj kritičen do ustvarjalcev kot odrasli in ga ne moreš prelisčiti. Za otroke je najboljša komaj dobro.

Strinjam pa se tudi z nestorjem švedskih otroških knjig Lennartom Hellsingom: "Vsa vzgojna umetnost je slaba umetnost in vsa dobra umetnost je vzgojna."

2.1. Družinsko priznanje

Likovno ga je oblikovala likovna pedagoginja in bibliotekarka (bivša sodelavka) Nataša Kastelec. Datum podelitve, 2. april, je mednarodni dan otroške knjige, povzet po rojstnem dnevu Hansa Christiana Andersena (2. aprila 1805 - 4. avgusta 1875).

Poudarek pri priznanju je, da si je otrok "skupaj s starši prislužil" Mavrično ribico. S tem želim v projektu poudariti pomembno vlogo staršev.

Otrokom in staršem se zdi priznanje tako pomembno (po pripovedovanju), da ga mnogi uokvirijo in na steni otroške sobe priča o (družinski) aktivnosti - pripovedovanju pravljic!

3.0. Ugotovitve

S projektom "Koraki do knjige", podelitvijo Mavrične ribice in priznanja sem želela pritegniti v knjižnico tako predšolske otroke kot njihove starše (statistika novo včlanjenih predšolskih otrok to potrjuje). Če v tem občutljivem in dojemljivem predšolskem obdobju otroka pritegnemo s kvalitetnim literarnim besedilom v sozvočju z dobrimi ilustracijami, menim, da bo kot osnovnošolec in potem odrasel bralec postal reden obiskovalec knjižnic. Prav to pa je naša naloga in želja.

Z veseljem ugotavljam, da so starši, vzgojitelji, učitelji in knjižničarji z odobravanjem in pohvalo sprejeli ta projekt, kar je razvidno iz avtoriziranih prilog.

Ugotavljam tudi, da se je razvilo pestrejšše sodelovanje med starši in knjižnico, kjer so mladim staršem na voljo informacije in knjige, katere so tudi njim v pomoč pri vzgoji otrok.

Iz dosedanjih pozitivnih odmevov in pohval upravičeno predvidevam, da se bo sodelovanje v tem projektu iz leta v leto povečevalo. Prepričana sem, da je akcija padla na plodna tla in da bodo iz leta v leto bolj opazni pozitivni učinki, ki jih bom lahko preverjala.

Otrok, ki ga starši in okolje spodbujajo k razvijanju sposobnosti in širjenju znanja, se bo razvil med drugim tudi v kritičnega in suverenega uporabnika knjižnice. Kot pozitivno posledico projekta opažam tudi, da se zanimanje za knjige prenaša na mlajše brate in sestre in tudi na starše!

V vsaki družbi je okolje, njegova razvitost in kultiviranost osnova, v kateri se otrok razvija in raste v enakopravnega člana družbe. Ena od stopničk je mogoče tudi projekt "Koraki do knjige".

Medijska odmevnost projekta "Koraki do knjige":

- TV Slovenija (prvi program)
- TV Vaš kanal (večkrat) - zelo odmevno v oddaji OSVITI
- Dolenjski list (spremlja od začetka akcije)
- prispevek v Knjižničarskih novicah
- prispevek v reviji Educa
- predavanja na roditeljskih sestankih v vzgojno-varstvenih ustanovah
- sestavni del diplomske naloge o bralni znački na Pedagoški fakulteti

To je projekt, ki poteka skozi vse leto in zahteva veliko angažiranosti knjižničark, zato bi bilo željeno, da bi bil en delavec v knjižnici samo za to dejavnost.

Z vsem, kar sem napisala v raziskovalni nalogi in z mnenji v prilogi, mislim, sem opravičila tako projekt kot tudi raziskovalno nalogo. (Glej priloge od št. 1 do 7)

3.1. Priloge

Priloga št. 1

Mnenje o projektu Mavrična ribica - Vrtec Čebelica, Šentjernej

S projektom bralne značke pod naslovom Mavrična ribica smo pričeli v šolskem letu 1994/95.

Rada imam knjige, zato me ni bilo težko pridobiti za tovrstno dejavnost, s katero sem se seznanila prvič preko mamice mojega varovanca, ki dela v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu. Starše sem navdušeno seznanila s programom. Sprva se je k projektu prijavilo le 14 otrok, naslednje leto pa nas je bilo že več kot 50.

Tudi s samo organizacijo smo skraja imeli težave. Imeli smo malo knjig, utreti je bilo potrebno stezice do knjižnic v bližini vrtca, poiskati sodelavce.

Otroci, ki so s starši doma prebirali slikanice, so pravljice pripovedovali svojim prijateljem, le-ti pa so si jih tudi sposojali za domov, čeprav niso bili vključeni v projekt. Tudi sicer so večkrat posegali po knjigi. Spremenil se je njihov odnos do njih. Nobena ni nikoli več ležala na tleh, če je bila strgana, so jo popravljali kar sami.

Nastajale so še druge dejavnosti povezane s knjigo. Risali smo svojo slikanico, si ob njej izmišljevali čudovite zgodbe, znali smo poslušati drug drugega, se posnemali na kaseto. Pridno in čedalje raje smo zahajali v knjižnico na ure pravljič. Danes tja ne hodijo samo malošolarji, temveč vsi otroci iz vrtca. Pripravili smo čudovito razstavo "naših slikanic", starši so začeli otrokom kupovati ustrežnejše slikanice. Le-te so prinesli v vrtec in skupaj smo jih brali. Ob tem so nastajale najrazličnejše risbice, polne otroškega ustvarjalnega duha.

Nekaj enkratnega je vedno tudi obisk pri gospe Slavki, ki nam vedno pove lepo pravljico, še posebno pa smo veseli nenavadnih knjig, ki so okrog nje, pika na i pa je podelitev priznanj.

V letošnjem letu sodelujejo v projektu vsi mali šolarji. Tekom dveh let smo si nabrali veliko izkušenj glede organizacije, tudi v vrtcu imamo več lepih knjig.

vzgojitelje, temveč tudi njih same. Omogoča prijetno doživljanje, ki sčasoma postane potreba.

Še in še pozitivnih plati projekta bi lahko naštela. Vendar vse lahko strnem z eno mislijo: "Mislim, da je zasijal v svoji enkratnosti."

Mira Hrovat, Šentjernej, 27.11.1996 (ped. in org. vodja vrtca)

Priloga št. 2

Mnenje - Osnovna šola Šentjernej

* V 2.a je 9 učencev osvojilo "Mavrično ribico". Večina teh otrok rada bere in se pogovarja o vsebini prebranih knjig. Vsi tekmujejo za bralno značko že drugo leto.

* V 1.a razredu je "Mavrično ribico" osvojilo 6 učencev. Že na začetku šolskega leta so nekateri od teh začeli z branjem knjig za bralno značko. Večina jih rada prebira knjige in se o njih pogovarja. Nekateri učenci sami pripovedujejo vsebino knjige v lepih povedih, seveda ob ilustracijah. Mislim, da je tekmovanje za "Mavrično ribico" odlična stvar, saj si otroci s pomočjo staršev in vzgojiteljev že bolj zgodaj oblikujejo lep odnos do knjig in so za svoj trud nagrajani.

Marjanca Bratkovič, Osnovna šola Šentjernej

Priloga št. 3

Mnenje - Osnovna šola Šentjernej

V mojem razredu je 28 učencev, od teh je 17 otrok tekmovalo za BRALNO ZNAČKO. Značko je osvojilo vseh 17 otrok. Trije otroci so knjige že sami brali, ostalim pa so brali starši.

Otroci poznajo veliko zgodb in pravljic. Do knjig imajo lep odnos. Čeprav so še slabi bralci, že radi listajo po njih in se radi zadržujejo v razredni knjižnici. Večina učencev že obiskuje šolsko in ljudsko knjižnico.

Letos se je na tekmovanje za bralno značko prijavilo 26 učencev.

Priloga št. 4

Mnenje staršev - Irena Može

Knjiga je v naši družini stalna spremljevalka, vendar smo pogrešali ob branju nekaj elementov. Ob stalni stiski s časom se nam je vse pogosteje dogajalo, da smo ostali le ob zgodbici, ki smo jo prebrali, za pogovor o njej pa je na žalost "zmanjkalo" časa.

Ko se je hčerka odločila, da bo sodelovala v Mavrični ribici, smo do branja knjig nujno pridobili nov vzorec branja. Ob knjigi se zbere cela družina. Z veseljem jo preberemo vsi - tudi očka, ki je doslej knjigice gledal le od daleč. Mnogokrat beremo zgodbice namesto običajnega gledanja TV in začuda, nikoli nam več ne zmanjka časa za večkratno branje in pogovor o knjigi.

Posebej me veseli, da se najina hčerka ob branju slikanic tudi nehote uči branja. Čeprav je šele v mali šoli, je izredno pomembno, kakšen je prvi stik s knjigo. Kot učiteljica namreč pogosto opazim, kako različen odnos imajo učenci do branja in knjig nasploh. Morda bi bilo negativnega odnosa do branja manj, če bi tudi oni bili deležni določene mere bralne vzgoje že v predšolski dobi.

Pomembno pa je tudi, da otrok lahko o vsebini knjige pripoveduje potrpežljivi poslušalki - knjižničarki, saj ga doma mnogokrat prekinjamo.

Ob neprisiljenih obiskih knjižnice se otrok navaja na pravilno ravnanje s knjigo, spoznava možnosti knjižnične izposoje in nenazadnje - knjižnica mu postane prijeten kraj igre in znanja, ki ga bo sprida uporabljal tudi kasneje.

Veliko uspehov še naprej!

Irena Može

Priloga št. 5

Mneneje staršev - Renata Zupanc Grom

Pravljice niso namenjene le otrokom, marveč tudi odraslim

Ko svoji hčerki prebiram bogato ilustrirane in lepe slikanice, s katerimi so založene police knjižnice, se v meni prebudi otrok.

V pravljicah, ki jih bereva s hčerko, enako uživava. Moja hčerka spoznava lepoto pravljic in zanimivost knjig. Obisk knjižnice je za naju že tri leta pravi mali praznik. Ob pravljicah: Bober in prijatelji, Ne moreš zaspati mali medo,

Gegci, Bav bav, Trije prijatelji, Ko so krokarji še bili pisani..., je moja hčerka razvijala in bogatila govor, se naučila obvladovati neke življenjske situacije in preživela veliko lepih in nežnih trenutkov z mano. Ob nekaterih pravljicah se otroci naučijo premagovati strahove, jezo ali občutek nemoči. Me sva se skupaj velikokrat od srca nasmejali ter se navdihovali z optimizmom, ki žari iz pravljic.

Sodelovanje pri bralni znački MAVRIČNA RIBICA je najinemu branju pravljic dodalo še eno novo dimenzijo. Otroci pravljico, ki jo preberejo s starši, pripovedujejo prijazni knjižničarki. S tem krepijo svojo samozavest, razvijajo besedno in nebesedno izražanje in razvijajo mišljenje.

Pridobiti značko MAVRIČNE RIBICE je nagrada ne le za otroke, marveč tudi za nas starše, ki smo svoje malčke popeljali v svet knjig in jih navdušili za branje.

Moja hčerka mi je hvaležna za vse lepe pravljice, s katerimi ji obogatim otroštvo ter za čas, ki ga preživljam z njo. Jaz sem ji hvaležna, da me je sprejela v svoj svet pravljic.

Renata Zupanc Grom, Novo mesto, 11.10.1996

Priloga št. 6

Mnenje staršev - Vinko Dreo

Moji hčerki, Andreja (11 let) in Barbara (8 let), sta redni uporabnici "pionirske knjižnice" v Novem mestu.

Ko je bila Barbara še v mali šoli, so jih vzgojiteljice in knjižnica navdušili za projekt KORAKI DO KNJIGE, za pridobitev nagrade oziroma priznanja za MAVRIČNO RIBICO.

Barbari sicer knjižnica ni bila neznana, saj je v knjižnico hodila s starejšo sestrico, vendar predvsem zaradi izposoje slikanic. Ko pa je bila akcija MAVRIČNA RIBICA, smo Barbaro na njeno željo posebej vozili v knjižnico, ker si je zelo želela pridobiti to priznanje. Iz njene skupine v vrtcu oz. mali šoli sta hodili še Tjaša in Kaja.

Akcija je potekala takole: mi smo skupaj z otrokom izbrali knjižico, katero smo doma otroku prebrali, naslednjič pa je hčerka knjižničarki povedala obnovo vsebine in odgovarjala na vprašanja.

Na ta način smo prebrali 5 knjig in sicer: Mali bober in odmev, Ko so bili krokerji še pisani, Grdi raček, potem pa se naslovov ne spomnimo, je pa šlo v eni zgodbici o dveh medvedkih, v eni zgodbici pa o sovici.

Ob koncu je knjižnica pripravila zaključek, na katerem je nastopal tudi Taček, dogodek pa je snemala tudi ljubljanska RTV (spodaj podpisani je v imenu staršev tudi na TV povedal svoje pozitivno mnenje o akciji).

Hčerka je poleg ostalih sodelujočih otrok prejela priznanje in broško MAVRIČNO RIBICO, ki jo še sedaj hrani.

Menim, da so te akcije pozitivno usmerjene k cilju, da se otroci začno zanimati za knjige. Še posebej pa imajo otroci pri tem veselje, ko vedo, da si s svojim delom (obnovami) priznanje sami zaslužijo.

Seveda pa, po mojem mnenju, starši vsi niso dovolj osveščeni, da bi otroke k taki akciji pritegnili ali pa nimajo za to dovolj časa, kar pa je lahko le v škodo otrok.

Dreo Vinko, Novo mesto, 13.10.1996

Priloga št. 7

Mnenje knjižničarke in vzgojiteljice VVO Dolenjske Toplice

V Osnovni šoli Dolenjske Toplice - natančneje v dveh oddelkih male šole - ki jo v šolskem letu 1996/97 obiskuje 45 otrok, smo se vključili v projektno delo predšolska bralna značka. Sicer pa poteka tekmovanje za to značko v oddelkih male šole pri nas že tretje leto. Prvo leto jo je osvojila le ena deklica, lani 25 otrok, letos pa upamo, da jo bo osvojila večina malih šolarjev.

Kako projekt poteka?

Na začetku šolskega leta smo imeli roditeljski sestanek, na katerem smo bile poleg vzgojiteljic obeh oddelkov še ravnateljica šole in vrtca, knjižničarka šole in vrtca in vodja oddelka za mladino v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu Slavka Kristan. Staršem smo natančno predstavile cilj projekta, povedale, kaj pričakujemo od njih, jim pokazale priznanje, na katerem piše, da ga je osvojil otrok s sodelovanjem staršev. Natančno smo si tudi razdelile naloge. Na začetku tekmovanja dobi vsak otrok, ki obiskuje malo šolo, posebno izkaznico KORAKI DO KNJIGE. Na tej izkaznici je napisano ime in priimek otroka in narisane so štiri knjige. Otroci male šole v Dolenjskih Toplicah redno vsak teden obiskujejo šolsko knjižnico skupaj z vzgojiteljico. Tu dobijo vse potrebne knjige za predšolsko bralno značko. Bralni programi za tekmovanje so popolnoma odprti, to pomeni, da si otrok lahko poljubno

izbere katerokoli slikanico, ki je seveda primerna njegovi starostni stopnji. Doma mu jo starši enkrat ali večkrat preberejo, da sam pripoveduje o knjigi. Dve knjigi pove v šolski knjižnici oziroma v igralnici vrtca, dve pa na oddelku za mladino Knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu, ki je tudi naša občinska matična knjižnica. Za tako obliko sodelovanja smo se odločili zato, ker sta naša šola in vrtec le 15 kilometrov oddaljena od Novega mesta. Ne smemo namreč pozabiti, da je najboljši stik prešolskega otroka s knjigo tisti, ko pelje otroka v knjižnico mati ali oče, morda celo oba in tam pustita otroka, da sam brska med knjigami in si izbere poljubno slikanico. Kar zamislite si, koliko poguma zbere otrok, da pove zgodnico v drugem njemu tujem okolju in drugi tovarišici, ne tisti, ki jo srečuje vsak dan v vrtcu, in da ga ob tem poslušajo še starši. Potem mu knjižničarka vpiše naslov knjige in datum v izkaznico, knjigo v izkaznici pa otrok poljubno pobarva. Starši ne pozabite tudi tega, da je otrok najbolj zadovoljen s tisto knjigo, ki si jo je izbral sam, ne pa s tisto, ki ste mu jo šli iskati vi mimogrede, ko ste se vračali iz službe ali z vsemogočih opravkov v mestu. Vzemite si čas za svojega otroka in za knjigo, saj se mu bo to obrestovalo vse življenje.

Drugega aprila, na dan mladinske književnosti - Andersenova obletnica - organizira Knjižnica Mirana Jarca skupno prireditev s podelitvijo priznanj in priponek vsem otrokom, ki so osvojili priznanja. Tu moram še posebej pohvaliti gospo Slavko Kristan, ki je tudi avtorica tega projekta. Otroci našega vrtca že nekaj let redno obiskujejo Knjižnico Mirana Jarca skupinsko z vzgojiteljico in prisluhnejo novi pravljici.

Ugotovitve staršev otrok, ki so osvojili ta priznanja

Starši v večini menijo, da njihovi otroci radi posegajo po knjigah, jih radi poslušajo in jih znajo po poslušanju tudi sami pripovedovati. V glavnem ti otroci radi nastopajo, imajo bogate lastne domače knjižnice, radi pripovedujejo ob ilustracijah in tudi sami radi narišejo dogodek, ki jim posebno ostane v spominu ob poslušanju knjige. Nekateri otroci so imeli v začetku veliko tremo pred nastopom v novem okolju in pred novo tovarišico, vendar so to tremo z večkratnim obiskom knjižnice in s pogovorom premagali. Priznanja in priponek otrokom veliko pomenijo in so izobešena na vidnih mestih otroških sob. Starši poudarjajo, da so za otroka v tem obdobju najpomembnejše ilustracije v knjigah. Pravijo tudi, da niso imeli prevelikih težav z učenjem branja.

Ugotovitve učiteljev, ki poučujejo učence, ki so v predbralnem obdobju osvojili bralno priznanje

Učitelji menijo, da se učenci, ki so že v predšolskem obdobju radi segali po knjigah, hitreje naučijo brati, bolje razumejo prebrano besedilo, so bolj komunikativni, sproščeni pri govoru in pri javnem nastopanju, navadno boljše

in lepše pišejo, radi nastopajo in rišejo, imajo bogat besedni zaklad, radi pa segajo tudi po periodičnem tisku.

Knjižničarka in vzgojiteljice

4.0. Literatura

1. **Kobe M.** *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana, 1987
2. **Tomori M.** *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO, 1994
3. **Grosman M.** *Bralec in književnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1989

ZGODOVINA
KNJIŽNIC

LIBRARY
HISTORY

LJUBEZEN DO KNJIGE IMA NA PRIMORSKEM GLOBOKE KORENINE

Preizkus prereza zgodovine knjižnic na Primorskem

Ivan Markovič, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja,
Koper

UDK 02(497.4-14)(091)

Povzetek

Prispevek predstavlja zgodovino in tradicijo knjižničarstva na Primorskem. Navaja najstarejše knjižnice v slovenskih obalnih mestih, najprej italijanske mestne knjižnice, nato pa prikaže razcvet slovenskih knjižnic v obdobju čitalništva po letu 1848. Sledi razvoju knjižnic v obdobju med dvema vojnama, nazadnje pa opozori na ponovno izgradnjo mreže slovenskih knjižnic v primorski regiji v času po 2. svetovni vojni, ko so nekatere slovenske knjižnice nastale še pred priključitvijo Slovenskega Primorja k matični domovini. Prispevek vsebuje podatke o številu knjižnic in gradiva v vseh proučevanih obdobjih.

UDC 02(497.4-14)(091)

Summary

The article presents the history and tradition of librarianship in the Primorska region. The oldest libraries - Italian municipal libraries - are referred to, followed by the description of Slovenian libraries in the period of reading societies after 1848. The development of libraries in the period between the wars is described. Attention is called to the restoration of the network of Slovenian libraries in the Primorska region after World War II; some Slovenian libraries were set up prior to the union of the region of Slovensko Primorje to the parent country. The article presents information on the number of libraries and on library materials in the studied periods.

Uvod

Na Primorskem ima knjižničarstvo bogato in dolgo tradicijo. Podobno kot v ostalih razvitejših delih Evrope so tudi pri nas prve knjižnice imeli samostani, nato bogati zasebniki in mesta. Prve oblike javnih ljudskih knjižnic za prebujajoče se prosvetljenske potrebe slovenskega mestnega in podeželskega prebivalstva so se začele pojavljati konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja. V drugi polovici 19. stoletja je nacionalno, politično in kulturno osveščanje spodbudilo ustanavljanje bralnih društev s knjižnicami. Številna društva so nastajala po vsem slovenskem etničnem prostoru in seveda tudi na Primorskem. Vsako društvo je imelo slovanske časnike, časopise in tudi knjižnico.

Iz društev so se razvile narodne čitalnice in v njihovem okviru čitalniške knjižnice.

Med obema vojnama so knjižnice delovale predvsem v okviru prosvetnih in drugih društev ter šol. Po letu 1926 je zaradi poitalijančevanja in fašističnega terorja na mah je ponehal ves razvoj slovenske kulture, prosvete in knjižničarstva.

Česar ni uničil fašistični teror, je uničila 2.svetovna vojna. Kljub temu pa so na osvobojenih ozemljih že po letu 1944 izdelali smernice za povojno izgradnjo ljudskih in drugih knjižnic. Takoj po vojni so se na osnovi uredbe Ministrstva za prosveto začele ustanavljati tudi prve študijske knjižnice. Naloga študijskih knjižnic je bila zadovoljiti potrebe po literaturi za strokovno, kulturno, izobraževalno in znanstveno delo na določenem območju ter zbiranje domoznanskega gradiva; nastajale pa so z združevanjem že obstoječih knjižnic in z vključevanjem knjižnih fondov po vojni podržavljene in zaplenjene imovine.

Z združevanjem študijskih in ljudskih knjižnic so se po letu 1971 razvile sodobne splošno-izobraževalne knjižnice.

Prve knjižnice na slovenski obali

V treh obalnih mestih, Kopru, Izoli in Piranu, se prve omembe samostanskih in drugih knjižnic pojavijo zelo zgodaj. V XV. stoletje datira več rokopisov-antifonarijev, ki so jih izdelovali v frančiškanskem samostanu sv.Ane v Kopru. Samostan sv.Ane kot tudi kasneje ustanovljeni kapucinski samostan sv.Marte sta imela bogata knjižna fonda s številnimi rokopisi, prvotiski in drugim dragocenim gradivom iz XVI., XVII. in XVIII. stoletja, pretežno v italijanskem in latinskem jeziku. Te knjige so bile natisnjene večinoma v beneških tiskarnah.

Bogat je tudi knjižni fond minoritskega samostana v Piranu, zgodba zase pa je knjižnica Gimnazije G.R.Carli v Kopru. Ta izobraževalna ustanove deluje gotovo nepretrgoma od svoje ustanovitve leta 1612 pa do danes, njen antikvarni knjižni fond pa zajema več kot tisoč v slovenskem prostoru zelo redkih naslovov.¹

Od zasebnih knjižnic velja omeniti Besenghijevo knjižnico v Izoli², knjižno zapuščino izolskega pesnika Pasquala Besenghija degli Ughi in predvsem fond Grisoni, knjižno zapuščino koprskega grofa Santa Grisonija; slednja zajema okrog 5.000 zelo skrbno vezanih knjig italijanske, klasične in druge leposlovne ter strokovne literature.

Obdobje italijanskih mestnih knjižnic

Enako kot v Italiji so tudi v Istri mesta zelo zgodaj začela odpirati svoje prve knjižnice za potrebe mestnega prebivalstva. V Piranu imajo najdaljšo tradicijo. Podatki o prvi mestni knjižnici segajo že v 17. stoletje, ko je knjižnico ustanovila Accademia degli Intricati. Leta 1770 so jo po ukazu Beneškega doža Alviseja Moceniga preimenovali v Accademia Agraria e Biblioteca. Leta 1855 se s knjižničarjem Stefanom Rotom začne za knjižnico zelo plodno obdobje. Po sklepu Ljudskega odbora mestne občine Piran iz leta 1952 so preselili staro Civico iz arhiva v nove prostore palače Gabrielli De Castro. Knjižni fond te stare piranske mestne knjižnice se tako danes nahaja v Pomorskem Muzeju Sergeja Mašere v Piranu.

V Kopru so mestno knjižnico, biblioteco civico, ustanovili leta 1882 po ukazu župana Nicololoja Maniaga. Novoustanovljena knjižnica se je hitro krepila zahvaljujoč donacijam bogatih meščanov, ki so ji podarjali svoje osebne zbirke. Največ gradiva je pridobila v času ravnateljavanja prof. Francesca Majerja, ki je prvi ločil arhivsko gradivo od knjižničnega in ustvaril prve kataloge. V času 2.svetovne vojne so iz Kopra odpeljali stari mestni arhiv, veliko umetnin in dober del Biblioteche civiche, tako da je knjižnica izgubila svoja najdragocenejša dela.³

Tudi Izola, prav tako kot Koper in Piran, je imela svojo staro mestno knjižnico Biblioteco civico. Leta 1901 se je izolski župan zahvalil profesorju Davidu Bessu iz Trsta za literarne in poučne knjige, ki jih je podaril knjižnici.⁴

1 *Markovič, Štiri stoletja..., 1993, str. 163-168*

2 *Markovič, Cio' che si sa..., 1996, str. 325-330*

3 *Biblioteca civica, Koper, 1996, str. 7*

4 *Kramar, Izola, 1987, str. 334 in 435*

Obdobje čitalnic

Slovensko knjižničarstvo tako na Primorskem kakor na celotnem slovenskem etničnem prostoru sega v obdobje čitalnic.

Spomladanski dnevi revolucionarnega 1848. leta so bili dnevi meščanskih revolucij. V tem času se je zdramilo tudi slovensko društveno življenje. Društva pa so ustanavljala čitalnice in v njihovem okviru prve ljudske knjižnice. Nastajala so po vsej Sloveniji v večjih in manjših mestih; nekatere čitalnice so za svoje člane ustanavljale knjižnice, nekaj od teh knjižnic pa je celo dalo temelje za javne knjižnice.

V šestdesetih in sedemdesetih letih minulega stoletja so nastale na Primorskem prve resnično slovenske knjižnice. Bile so skromne in revne, a vendar so tudi take prve čitalniške knjižnice navdajale preproste ljudi z velikimi upi, predvsem v predmestjih in v vaseh.

Glavna središča slovenskega knjižničarstva na Primorskem so bili Ajdovščina, Tolmin, Idrija, Postojna, Gorica in Trst.

Prva čitalnica s knjižnico na Primorskem je bila ustanovljena v **Ajdovščini** 17.4.1864. Tistega dne je dr. Karel Lavrič odprl enajsto slovensko čitalnico. Ob tej priliki so ustanovitelji prišli do lepe zamisli, da bo *...čitalnica takoj ustanovila knjižnico in knjige pošiljala tudi po vaseh.*⁵ Ta knjižnica nemara ni imela sreče in vsa njena leta niso bila enako bogata in uspešna, toda sovratnice, ki so zrastle nekaj let pozneje, so svoje delovanje gradile že na trdnjših temeljih. V istem letu 1864 je nastala tudi čitalnica v **Ilirski Bistrici**, v okviru katere je delovala skromna knjižnica.⁶

V sedemdesetih letih preteklega stoletja so se Idrijčani zbirali v **Narodni čitalnici**, ki je bila ustanovljena leta 1866. Imela je svojo knjižnico in čitalnico. Rudarji in ostali srednji sloj, ki niso spadali v Čitalnico, pa so imeli svoje **Delavsko bralno društvo**, ustanovljeno leta 1884, z veliko knjižnico in čitalnico.⁷ Že leta 1867 je bila ustanovljena ljudska knjižnica v **Kanal**u, leta 1874 ljudska knjižnica v **Kobaridu** in leta 1878 v **Bovcu**.⁸ Leta 1862 so tudi Tolminci zaprosili za uradno odobritev in otvoritev Narodne čitalnice. Last-

5 *Vilhar, Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem, 1961, str. 5.*

6 *Podatke o knjižničarstvu v Ilirski Bistrici mi je posredovala Damjana Logar, ravnateljica tamkajšnje knjižnice.*

7 *Božič, Naš Idrijski kot, 1936, str. 49.*

8 *V Bovcu so knjižnico ustanovili že leta 1878 in jo kasneje dvakrat obnovili, prvič po požaru, drugič po vojni. Leta 1925, ko so Italijani prepovedali vsako prosvetno delovanje, je predsednik prosvetnega društva zazidal omaro s knjigami. Te so po vojni leta 1945 postale osnova današnje knjižnice (Filli, Knjižničarstvo na Tolminskem, 1968, str.36)*

ne knjižnice društvo še ni imelo, pač pa so njegovi učitelji prinašali od doma slovenske knjige ter jih prebirali članom na nekakšnih bralnih krožkih. Leta 1871 pa so tolminski obrtniki ustanovili Rokodelsko bralno društvo, ki je kmalu ustanovilo prvo slovensko javno knjižnico v Tolminu.⁹

V Idriji je imela **dijaško knjižnico** leta 1901 ustanovljena prva slovenska realka. In še v Idriji, 1906. leta ustanovljena dijaška organizacija narodnega radikalizma Krst, pozneje so ji dali ime **Prosvit**, ustanovi knjižnico in zbira knjige. Leta 1908 v Idriji osnujejo novo društvo **Procvit**. Procvit in Prosvit združita knjižnici in snujeta ustanavljanje ljudskih knjižnic po deželi. Ustanavljanje knjižnic po deželi je bila ena glavnih nalog tudi 1909. leta ustanovljenega društva **Krožek** ter 1910. leta ustanovljenega Idrijskega odseka akademskega ferialnega društva **Prosveta**. "Prosvetari" so pregledali in izpopolnili ljudski knjižnici v Žireh in na Dobračevem ter povzeli akcijo za ustanovitev treh novih javnih knjižnic. Knjige so nabirali od hiše do hiše ter pripravljali potovalne knjižnice.¹⁰

Na prelomu stoletja je k ustanavljanju knjižnic veliko pripomogla **Zveza bralnih in pevskih društev na Vipavskem** (1903), ki jo je ustanovil spreten slovenski učitelj Anton Možina, kasneje pa **Narodna prosveta**, ki je bila ustanovljena leta 1905 v **Gorici**. To matično društvo je imelo v svojem programu med drugim zapisan program pospeševanja izobraževanja, tako da je vzdrževalo in ustanovljalo javne knjižnice in čitalnice. Narodna prosveta je leta 1905 ustanovila v **Gorici** svojo matično knjižnico, ki je že v prvih desetih mesecih svojega delovanja štela 4.500 zvezkov, poleg tega pa je

9 V Tolminu je bila že leta 1862 ustanovljena Narodna čitalnica, prva na Goriškem, druga na Primorskem in peta v Sloveniji. Le nekaj let kasneje, 1871. leta, je ob njej začelo delovati Rokodelsko bralno društvo z dramsko in glasbeno sekcijo ter s knjižnico in čitalnico. Rokodelsko bralno društvo je bilo sprva čitalnica s slovenskimi pa tudi nemškimi časopisi, odprta vsemu prebivalstvu. Kmalu je nastala potreba po razširjeni dejavnosti in tako so ustanovili pevski in tamburaški zbor, dramsko družino in knjižnico. (...) Obsegala je nekaj tisoč knjig, ki so prvotno stale na navadnih, odprtih, do stropa segajočih policah, kasneje pa v zaprtih omarah. Vodil jo je od ustanovitve pa do razpusta ob začetku prve svetovne vojne in kasneje med obema vojnama vedno isti knjižničar Filip Tuta. Že takrat je knjige razvrstil po strokah in jih imel tako razdeljene tudi po policah (...) Leta 1927 so ... knjižni fond takratne knjižnice odborniki društva porazdelili med seboj, odnesli vsak svoj delež domov in ga skrbno skrili. Nastopila je doba molka, pričakovanja in velikih upov (...) kakih 300 knjig je kljubovalo vsenu preganjanju in leta 1945 postalo zametek sedanje knjižnice (...) kmalu po osvoboditvi je znova zaživel Rokodelsko bralno društvo pod starim vodstvom. Takrat so zbrali, kar je ostalo od nekdanjega fonda knjižnice, po domovih in pri privatnikih. Približno 300 teh knjig je tvorilo zametek nove knjižnice, ki je vzporedno s svojimi vrstnicami po drugih naseljih kaj hitro rastle (...) Leta 1962 ji je tedanji ObLO z odločbo poveril funkcijo matične knjižnice za občino Tolmin. Leta 1976 je močan potres močno poškodoval stavbo knjižnice. Leta 1980 je zgrajena nova knjižnica in poimenovana po Cirillu Kosmaču (Filli, Knjižničarstvo na Tolminskem, 1968, Korže-Strajnar, Zgrajena je nova knjižnica v Tolminu, 1980)

10 Leta 1920 se je društvo Prosveta posebno zavzelo za izobraževalno akcijo med narodom. Povečali so knjižnico Narodnega izobraževalnega društva v Črnem Vrhu in nameravali ustanoviti javno knjižnico v Godoviču. Hoteli so otvoriti tudi v Idriji javno knjižnico. Ves čisti dobiček so sklenili porabiti samo v te namene. Prav v tem času se je osnovalo na Vojskem Napredno prosvetno društvo. Odsek je priskočil na pomoč in obenem podvzel slično akcijo tudi za Ledine in Dole (Božič Lado, 1936, str. 78 in sl.)

društvo začelo po deželi snovati potujoče knjižnice. Okrog leta 1910 so v Gorici izoblikovali **Krščansko socialno zvezo**, ki je združevala prosvetna društva katoliške smeri. Tudi ta zveza je posvečala knjižnicam precejšnjo pozornost.

Čitalništvo in ljubezen do knjige in branja imata globoke korenine tudi na Postojnskem.

Leta 1905 so odborniki **Narodne čitavnice** v Postojni (ustanovljene že leta 1868) sklenili ustanoviti **Ljudsko knjižnico**. Osnovni fond knjižnice so predstavljale donacije bogatih meščanov.¹¹

V tem obdobju, okrog leta 1905-07 se je ustanovila tudi **Lavričeva javna knjižnica** in čitalnica v **Ajdovščini**, za katero lahko trdimo, da deluje gotovo nepretrgamo vse do danes.¹²

Trst

Tudi na Tržaškem je razvoj slovenske prosvete pester. V Trstu se je v prvi polovici septembra 1848 osnovalo Slavjansko berilno društvo, leta 1861 pa je bila ustanovljena prva čitalnica z imenom Slavjanska narodna čitalnica, ki je bila dejavna vse do leta 1920 oz. do požiga Narodnega doma, pod katerim je našla streho.

11 *Leta 1864 so v Planini ustanovili Narodno čitavnico, vendar ne vemo, ali je imela tudi knjižnico. Leta 1868 ustanovljena Narodna čitavnica v Postojni šteje 12 časnikov in revij, deluje pa do italijanske zasedbe. Največ zaslug za ustanovitev Ljudske knjižnice v Postojni ima Josip Kraigher, ki je postal tudi njen prvi knjižničar. Leta 1946 je Ljudska knjižnica delovala kot posebna enota pri Okrajnem prosvetnem svetu, leta 1948 pa je ustanovljena Študijska knjižnica Postojna, ki ob ustanovitvi šteje 11.715 enot. Študijsko knjižnico leta 1957 nasledi Mestna knjižnica Postojna. Leta 1965 odpre podružnico Pivka, leta 1978 podružnico Prestanek, leta 1981 pa se preimenuje v Knjižnico Bena Zupančiča (Gornik-Baraga Tatjana, 1990)*

12 *Okrog leta 1905-1907 se je Lavričev idejni učenec dr. Artur Lokar po službovanju v Kanalu vrnil v Ajdovščino. Kulturno življenje se je prerodilo, knjižnici je Lokar dal Lavričevo ime. ... Knjige so bile spravljene v štirih omarah v sedanji občinski stavbi, bilo jih je približno 2600, izposojali pa so jih vsako nedeljo med enajsto in dvanajsto uro. Največ je bilo leposlovja, nekaj tudi poljudnoznanstvenih knjig, od revij pa Ljubljanski zvon, Dom in svet, Slovan, Vrtec, Angelček. Okrog leta 1922 so prvič ločili mladinsko literaturo od drugih knjig. Katalog je bil tipkan seznam knjig, imenitni Ajdovci so bili člani, plačevali so članarino, drugi izposojevalci pa izposojnino. Z zbranim denarjem in darovi so kupovali nove knjige. Knjigovez Josip Crnigoj s Ceste je za knjižnico vezal knjige. Tako je bilo do leta 1926. Predsednik knjižnice dr. Artur Lokar je umrl, fašisti so nameravali knjižnico uničiti. Knjižničarski odbor je to izvedel in knjižnica je prek noči izginila. ... Po vojni, 1945, je Just Buda s svojo družino in nekaterimi starimi Ajdovci začel zbirati knjige nekdanje Lavričeve knjižnice. Zbrali so okrog 900 zvezkov, ki so postali temelj Ljudske knjižnice v Ajdovščini. ... Do leta 1959 so za knjižnico skrbeli ljubitelji. Od tega leta dalje pa na novo ustanovljena Vojkova delavska univerza. Do 4. aprila 1968. Skupščina občine je tega dne z odlokom ustanovila samostojno matično ustanovo Lavričevo knjižnico (vir: O zgodovini Lavričeve knjižnice, 1993)*

Knjižnico je zagotovo imelo društvo **Ljudski oder**, ki so ga v Trstu leta 1905 osnovali socialisti. Društvo je imelo številne podružnice in je posebno pozornost posvečalo knjižnicam. V čitalnici Ljudskega odra so imeli na razpolago domala vse slovenske časnike in vse slovenske znanstvene in leposlovne revije ter še hrvaške, nemške, italijanske, češke in celo francoske časnike. Leta 1905 je bil dograjen **Narodni dom**, čigar prostori in dvorane čitalnice so zajemali spoštljivih 210m². Delovanje knjižnic na Tržaškem se je najbolj razvilo pod okriljem akademskega društva **Balkan**, ki je v sedmih predvojnih letih (1907-1914) ustanovilo kar 12 ljudskih knjižnic, in sicer: v Barokvljah, Bazovici, Lonjerju, Koprivi, Krepljah, na Opčinah, v Rojanu, Rocolu, pri Sv.Ivanu, v Skednju, Trebčah in Padričah. Navedene knjižnice so šteje skupaj 3000 knjig, za strokovnost pa je jamčil knjižničar društva **Balkan**. V Trstu sta pred prvo svetovno vojno uresničila zamisel velike centralne knjižnice edinole **Ljudski oder**, čigar knjižnica je štela leta 1914 okrog 5000 zvezkov, in knjižnica Slavjanskega društva s 4000 zvezki. Te vse so bile javne ali društvene knjižnice, zagotovo pa so na Tržaškem, kakor tudi drugod po Primorskem, delovale tudi šolske knjižnice. To prvo obdobje ustanavljanja slovenskih knjižnic je Srečko Vilhar pokomentiral takole: *To je bilo v času, ko so si razvitejše dežele v svetu že ustvarile važne kulturne postojanke, sem spadajo tudi osrednje knjižnice. V našem primeru bi morala to vprašanje že od vsega začetka reševati država in nas upoštevati pri snovanju takih knjižnic v Trstu in Gorici (Civica in Governativa!). To pa se ni zgodilo niti takrat niti pozneje, pa čeprav so na to področje pritekala bogata sredstva iz avstrijske državne blagajne. Ko je postalo vprašanje osrednjih knjižnic za nas že zelo pereče, smo jih morali graditi sami, brez kakršnekoli pomoči, pa četudi smo bili gospodarsko šibki. Tudi na tem področju smo prav kmalu občutili zle posledice narodnega zatiranja.*¹³

Med vojnama

Po prvi svetovni vojni je bila v Trstu (1919) knjižnica Ljudskega odra največja slovenska knjižnica na Primorskem in matica 64 stalnih in dveh potovalnih knjižnic. V Idriji je imela bogato knjižnico tudi tik po vojni osnovana **Kulturna zveza**. Še naprej pa je delovala knjižnica Delavskega bralnega društva.

Leta 1922 so bile osnovane tri prosvetne zveze: **Prosveta** (v Trstu) ter **Zveza prosvetnih društev** in **Prosvetna zveza** v Gorici. Med prvimi nalogami društev je bila, ...*da si osnujejo res vzorne knjižnice, če hočejo, da bodo odgovarjala svojemu izobraževalnemu namenu.*

Leta 1927, tik pred razpustom slovenskih prosvetnih društev na Primorskem, je imela Prosvetna zveza v okviru svojih 136 društev kar 128 knjižnic.

13 Vilhar, op. cit., str. 6

V to število štejejo tudi številne šolske knjižnice, ki so nastajale na pobudo zasebnikov, učiteljev, dijakov in celo učencev.

Leta 1924 je tržaški škof imenoval Albina Kjudra za župnika in dekana v Tomaju. Poleg svojega pastirskega delovanja je Kjuder prevzel v upravljanje tudi precej veliko knjižnico. V času fašizma je Kjuder ljudem tajno izposojal knjige.¹⁴

V jeseni leta 1922 je v Italiji fašizem prevzel oblast. Poitalijančevanje in fašistični teror sta se znašala tudi nad slovenskimi knjigami in knjižnicami. Slovensko osrednjo knjižnico v Gorici je uničila prva svetovna vojna, knjižnica Slavljanske čitalnice v Trstu je zgorela v požigu Narodnega doma (13.VII. 1920), osrednjo knjižnico Ljudskega odra v Trstu pa so fašisti uničili leta 1922 s požigom Delavskega doma.

Leta 1926 so v Idriji italijanske oblasti ukinile slovensko realko. Leto pozneje, pod pritiskom fašistične diktature, zamrejo vsa slovenska društva in njihove knjižnice, vključno s celotno slovensko prosveto na Primorskem. Posebno hudo je bilo tudi na Goriškem in Tržaškem, kjer so požigi in zaplenitve popolnoma ustavili tisk slovenskih knjig. Ob koncu leta 1928 so po deželi zaplenili nad 150.000 izvodov knjig Goriške matice in Goriške Mohorjeve družbe.

Poitalijančevanje in zatiranje slovenske žive in pisane besede je trajalo vse do kapitulacije Italije leta 1943. Pod fašistično oblastjo je bilo na Primorskem ukinjenih približno 450 slovenskih knjižnic. Na njihovem mestu so nastale nove, italijanske knjižnice, ki so jih ustanovljale fašistične organizacije (F), občine (comunali C), Opera Nazionale Dopolavoro (OND), Opera Nazionale Combattenti (ONC), Opera Nazionale Balilla (ONB), šole (Ente scolastico ES) in zasebniki (private P). Leta 1930 so na Primorskem italijanske oblasti organizirale zelo razvejano mrežo "ljudskih knjižnic":¹⁵

Ilirska Bistrica (F)	270 zvezkov	
Ajdovščina (P)	400 zvezkov	(last sekretarja fašistične stranke)
Grahovo (OND)	135 zvezkov	
Grahovo (P)	250 zvezkov	(lastnik Pietro Sorli)
Idrija (ONC)	600 zvezkov	
Idrija (P)	150 zvezkov	(lastnik Pietro Likar)
Branik (OND)	96 zvezkov	

14 Po Kjudrovi zaslugi se Tomajska knjižnica lahko ponaša z največjo in najbogatejšo zbirko primorskih tiskov. Tomajske knjižnico sestavljajo trije ločeni fondi: duhovniška oz. župnijska knjižnica, Kjudrova osebna knjižnica in Požarjeva knjižnica. Danes se knjižnica nahaja v Srednji verski šoli v Vipavi (Škrabar, Albin Kjuder in Tomajska knjižnica, 1993)

15 Vilhar, op. cit, 1961, str. 11; povzeto po: *Le accademie...* 1933, str. 727-730

Dornberg (C)	204 zvezkov	
Anhovo (ONB)	363 zvezkov	
Štanjel (OND)	29 zvezkov	
Štanjel (ONB)	15 zvezkov	
Tolmin (ONC)	180 zvezkov	
Tolmin (F)	748 zvezkov	
Materija (F)	279 zvezkov	
Dekani (OND)	27 zvezkov	
Devin (OND)	1.500 zvezkov	
Divača (OND)	300 zvezkov	
Postojna (F)	100 zvezkov	
Postojna (ONB)	80 zvezkov	
Pivka (OND)	50 zvezkov	
Sežana (ONB)	100 zvezkov	
Slavina (OND)	500 zvezkov	
Skupaj	5.376 zvezkov	

vendar, kot je zapisal Srečko Vilhar (ibid.), ... "kaže da se je zdela fašistom celo njihova knjiga nevarna. Niso je niti posebno širili ne propagirali, pač pa so priporočali godbe na pHala, ki naj bi nastopale na plesih".

Po osvoboditvi

Odsek za prosveto Izvršnega odbora OF je dne 28.10.1944 obravnaval in sprejel smernice za povojno izgradnjo javnega knjižničarstva na Slovenskem. S tem odlokom so bili že v zadnjem vojnem letu postavljeni temelji slovenskega javnega knjižničarstva.

Organiziranje poslovanja knjižnic, obnovitev knjižničnih fondov ter izobraževanje ustreznih kadrov so bili ena izmed osnovnih nalog nove ljudske oblasti na tem področju. Na teh načelih sloni tudi uredba o ljudskih knjižnicah, ki sta jo v jeseni 1945 izdala Slovenski narodnoosvobodilni svet in Narodna vlada Slovenije, uredba o Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani in uredba o okrožnih študijskih knjižnicah.¹⁶

Prve svobodne ljudske knjižnice na Primorskem nastanejo s kapitulacijo Italije, na osvobojenem ozemlju na Idrijskem in v Brdih: **Srednje Kanomlje 1943, Podmelec 1944 in Fojana 1944.**

Za knjižnice na Primorskem so bila prva povojna leta težja kot v ostali Sloveniji, saj je vse do zadnje tretjine leta 1947 trajal boj za priključitev Slovenskega Primorja matični domovini.

Vendar tudi v najhujših vojnih časih med Primorci branje in ljubezen do pisane besede nista zamrla. V času vojne je po skrivnih poteh krožil partizanski tisk, po hišah pa se je skrivalo preostalo gradivo slovenskih knjižnic. Z osvoboditvijo pa je bilo mnogo knjig vrnjenih, in s tem so bili postavljeni temelji prvim povojnim knjižnicam. Vendar pa je bila večina gradiva raznesena in izgubljena. Veliko, nenadomestljivo škodo so pretrpeli tudi knjižni fondi šolskih knjižnic. Treba je bilo začeti znova. Za prva povojna leta je značilno veliko obnavljanje fondov in nastajanje novih knjižnic. V zelo kratkem času je bilo ustanovljeno na desetine novih znanstvenih, strokovnih, šolskih, sindikalnih in ljudskih knjižnic. Z njihovo rastjo je rastlo tudi število knjižničarjev, med katerimi so prevladovali volonterji in amaterji.

Prve splošne statistične preglede o ljudskih in javnih knjižnicah po 2. svetovni vojni je zbralo Ministrstvo za prosveto LRS za leto 1948 in sicer za tedajšnje administrativno razdelitev na ljubljanski, mariborski in primorski okraj ter mesto Ljubljana. Za Primorsko so bili zbrani naslednji podatki:¹⁷

upravna enota	število knjižnic	v mestih	na vaseh	število knjig	število izposojenih knjig	število uporabnikov	delavci	kmetje	izobraženci	vojaki	mladina	ostali
Primorska oblast	221	3	218	45377	7718	14413	3524	2492	1152	4	5541	1700

Zelo značilno za razvoj slovenskih in Primorskih knjižnic je desetletje 1950-60. V tem obdobju se je namreč začetni polet ustanavljanja knjižnic začel počasi umirjati, sledil je čas "čiščenja in izločanja", v katerem prevladuje temeljitejša tehtanje o potrebah in možnostih resničnega delovanja tako številnih in raznovrstnih knjižnic. Knjižnice, ki niso zrastle iz resničnih potreb ali interesov določenega okolja, so sčasoma umirale: Tako so presahnile gotovo vse sindikalne knjižnice, vedno bolj pa so se povezovale številne znanstvene, strokovne in ljudske knjižnice. Temu trendu so se izognile le šolske knjižnice, ki so šle še naprej svojo pot in se številčno krepile. Manjše število knjižnic pa je imelo na voljo gotovo podvojen knjižni fond v primer-

javi z obdobjem tik po vojni. Sorazmerno se je povečala tudi knjižnična izposoja, bibliotekarji pa so si počasi vedno bolj prisvajali strokovno znanje ter si prizadevali dohiti druge, na tem področju razvitejše dežele.¹⁸ Končno je dozorel čas tudi za izid prvih slovenskih priročnikov iz bibliotekarstva, knjižnični delavci pa so se združili v Društvo bibliotekarjev Slovenije, ki je ob koncu leta 1950 izvedlo natančen popis knjižnic.

Na Primorskem je leta 1950 stanje naslednje:¹⁹

Okraj	Znanstvene in strokovne knjižnice	Število zvezkov	Ljudske knjižnice	Število zvezkov
Gorica	24	17.287	96	25.860
Idrija	5	1.320	32	12.516
Ilirska Bistrica	2	932	14	19.346
Postojna	40	22.407	64	19.346(sic!)
Sežana	4	567	46	9.878
Tolmin	8	2.492	51	16.984
Skupaj	83	45.005	303	103.930

Če se za trenutek spustimo v podrobnosti, vidimo, da na Goriškem zametki prvih povojnih knjižnic nastajajo s posamičnim vračanjem knjig nekdanjim ljudskim knjižnicam in to predvsem tja, kjer je bila že prej močna tradicija nekdanjih ljudskih knjižnic: Ajdovščina, Miren, Idrija, Tolmin, Kanal, Solkan. V Idriji so na pr. že 1946. ustanovili knjižnico Janka Premrla Vojka: ob ustanovitvi je štela 2.816 knjig.

18 Dne 1.10.1957 je začela s poukom občasna enoletna šola za knjižničarje in arhivske pomočnike. Obiskovalo jo je 17 knjižničarjev in 5 arhivskih pomočnikov. Za šolo je bil izdelan program, v zvezi z njo pa je tekla široka akcija po okrajih in občinah za pridobivanje slušateljev. Ugotovljeno je bilo, da je od 600 amaterskih knjižničarjev 45 odstotkov učiteljev. Zato smo dali predlog in program za pouk knjižničarstva na učiteljskih. V letu 1957 smo toliko uspeli, da je bilo določenih 20 ur v okviru za specializacijo v višjih letnikih. Za leto 1958/59 je bil že izdelan predlog za 20-urni pouk knjižničarstva v rednem programu I. letnika in za nastavitev bibliotekarja, ki bi v višjih letnikih še naprej delal z dijaki v šolski knjižnici in čitalnici (Poročilo sekcije za ljudske knjižnice, Knjižnica, 1958, str. 96). (...) Redno se je začel pouk knjižničarstva na ljubljanskem učiteljskem, kjer so sistematizirali mesto bibliotekarja. Honorarno se poučuje knjižničarstvo tudi v Kopru in Novem Mestu (Poročilo sekcije za ljudske knjižnice, Knjižnica, 1950, str. 131)

19 vir: Villhar, op. cit., str. 13

Že leta 1949 je bila v Novi Gorici ustanovljena Okrajna študijska knjižnica s sedežem v Šempetru.²⁰

Prvo študijsko knjižnico na Primorskem so ustanovili že leta 1948 v Postojni, novogoriško²¹ februarja 1949 in šele oktobra 1951 v Kopru.²² Od ostalih večjih knjižnic naj omenim še ustanovitev ljudskih knjižnic v Sežani 1948.²³, Piranu 1956.²⁴, Izoli 1958.²⁵ ter v Ilirski Bistrici 1960. Ilirskobistriško ljudsko knjižnico je leta 1960 osnoval ljudski odbor. Leta 1964 postane Matična knjižnica, leta 1983 pa Knjižnica Maksa Samsa.

-
- 20 *Naslednje leto se knjižnica seli v Vrtojbo, sredi 1952. leta se preseli v Solkan, 1.5.1953 je prvič odprta za javnost, 1954. leta dobi prvega strokovnega delavca, 1959. leta se preseli v stavbo Skupščine občine Nova Gorica ... 1962. leta je pri Goriški knjižnici ustanovljen še ljudski in pionirski oddelek, od koder se preseli 1968. leta v nove prostore v trgovskem centru. 1970. leta se Goriska knjižnica preimenuje v Goriško knjižnico Franceta Bevka. Leta 1966 začneja s svojim delom potujoča knjižnica ... V svojem razvoju beleži GK nekaj hudih kriz, med katerimi je treba omeniti leto 1953, ko ji je odvzeta pravica do obveznega izvoda. Šele leta 1961 prične ponovno prejemati kot obvezni izvod vsa periodiko, 1971 pa ves v Sloveniji tiskan ali drugače razmnožen material, namenjen javnosti. (Zoltan Jan, 1979)*
- 21 *Ta je nastala iz preproste sindikalne knjižnice prosvetnih delavcev spodnje Vipavske doline. Bil je to fond kakih 2000 knjig. Temu fondu so dodali večjo skupino knjig, ki so ostale v Šempetru od nekdanjega italijanskega letalskega centra, tako da je v prvem letu življenja štela knjižnica kakih 4000 knjig. (...) svoje fonde je krepila z več ali manj dednimi ostanki iz različnih gradov, starejših uničenih knjižnic, darov vseh mogočih virov in zanimanj. Pečat knjižnici pa je nedvomno dal obvezni primerek, ki ga je Študijska knjižnica prejela od maja leta 1945 (Rajer, 1963, str. 42)*
- 22 *Študijska knjižnica v Kopru je nastala s fuzijo bivše italijanske Mestne knjižnice (Biblioteca civica) in slovenskih knjižnih skladov, ki jih je knjižnica dobila od Vojne uprave ter z nakupi novih knjig. Pravzaprav je Mestni ljudski odbor Koper na pobudo VUJA STO dne, 20.11. 1951, ustanovil novo Mestno knjižnico Koper z nalogami študijske in ljudske knjižnice. Od ustanovitve, leta 1951, pa do 31. XII. 1955 je koprsko Mestno knjižnico vzdrževal Občinski ljudski odbor v Kopru. Januarja 1956 je presla v pristojnost Okrajnega ljudskega odbora v Kopru in dobila naziv "Študijska knjižnica". Stara koprška mestna knjižnica je bila ustanovljena leta 1882, zrastle pa je iz zapuščin in darov plemiških družin koprski občini. V študijsko knjižnico sta kot corpora separata po 1956. letu prišli tudi Grisonijeva knjižnica in fond Zbirni center knjig v Portorožu. Grisonijeva knjižnica (približno 5.000 zvezkov) je bila last grofa Santa Grisonija, ki je veljal za najbogatejšega Koprčana. Vse knjige je pošiljal v Pariz v vezavo. Umrl je leta 1841 brez moških potomcev in knjižnico zapustil koprski sirotišnici (Pio istituto Grisoni), ki jo je sam ustanovil. Zbirni center knjig v Portorožu je bil ustanovljen leta 1949 in v njem so se zbirale zaplenjene knjige iz zapuščenih samostanov in privatnih zbirk na Primorskem. Leta 1953, ko je Zbirni center knjig v Portorožu nehaj delovati, je bil del njegovega gradiva vrnjen prvotnim lastnikom, del gradiva pa je prevzela Mestna knjižnica v Kopru..*
- 23 *V Sežani ima knjižničarstvo bogato in dolgo tradicijo. Tamkajšnja čitalnico so osnovali že leta 1851, predsednik Alojz Polaj, člana Karel Lavrič in Ferdinand Mahorčič (vir: neizdan dokument, ki ga hrani Kosovelova knjižnica). Občinsko ljudsko knjižnico so Sežančani ustanovili že leta 1948. Od 1963. leta nosi ime pesnika Srečka Kosovela.*
- 24 *Dne 23.3.1956 OLO ustanavlja Ljudsko knjižnico Piran, 1965. leta pa Matično knjižnico Piran (Terčon, 1994; Gaberc, Ob 40. letnici Mestne knjižnice Piran, 1996).*
- 25 *Ljudska knjižnica Izola je bila ustanovljena leta 1958. Izolska knjižnica je prvotno delovala v sklopu prosvetnega društva Istra, decembra 1954 pa je bila knjižna zalogla prenesena na novoustanovljeno DPD Svoboda, ki je prav tako kot Istra imela v svojem okrilju tudi knjižnico (Gaberc, Pregled razvoja knjižnice v Izoli, v Primorska srečanja 1983)*

Za študijske knjižnice je značilno in pomembno to, da v svoje prostore sprejemajo gradivo najrazličnejših fondov, da so deležne obveznega izvoda slovenskega tiska in da ustanavljajo domoznanske oddelke, vse z namenom, da bi čimbolje ugodile potrebam svojega okolja po strokovni in znanstveni literaturi.

V začetku šestdesetih let sta število in struktura knjižnic na Primorskem že definirana. Leta 1959 je delovalo 15 ljudskih knjižnic²⁶:

Občina Okraj	Število prebivalcev	Število knjižnic	Število knjižnih zvezkov *na področju občine	Dosežena norma v % **
Ajdovščina	21.258	4	5.336	25
Bovec	3.998	1	1.960	50
Dobrovo	6.413	-	-	-
Idrija	17.276	7	19.143	110
Kanal	7.603	2	1.844	24
Kobarid	6.009	2	1.870	32
Nova Gorica	32.951	13,11.037	33	
Tolmin	13.682	9	11.338	84
Hrpelje	8.005	-	-	-
Ilirska Bistri- ca	14.570	2	1.666	11
Izola	9.346	1	5.031	54
Koper	29.452	7	15.781	47
Piran	11.807	4	8.251	69
Postojna	19.054	8	32.128	169
Sežana	18.716	6	16.542	84

* Samo število knjig brez periodik in drugega knjižnega gradiva

** Jugoslovanska norma: 1 knjiga na 1 prebivalca

Vloga in pomen slovenskega in primorskega knjižničarstva se z leti uveljavljata tudi v širšem družbenem prostoru, kar se kaže tudi v upoštevanju bibliotekarske stroke v zvezni zakonodaji (Zakon o javnih uslužbencih 1957, Zakon o obveznem prejemanju tiskov 1945, Republiški dopolnilni zakon o obveznem prejemanju tiskov 1960, Slovenski zakon o knjižnicah 1961). Vendar samo zakoni in statistične preglednice lahko kažejo nepravo, nekoliko idealizirano sliko dejanskega stanja. Danes so primorske knjižnice dosegle zavidljivo stopnjo razvoja, predvsem kar zadeva bogate knjižne zbirke,

kadrovsko zasedbo ter strokovno podkovanost, kar jim omogoča, da postajajo tvoren, enakopraven dejavnik ostalim slovenskim knjižnicam pri izgradnji slovenskega knjižničnega-informacijskega sistema. Številne težave, s katerimi se vsakodnevno srečujejo, predvsem prostorske in finančne stiske, pa so posledica nemarnega in podcenjevalnega odnosa do knjižnic, branja in kulture nasploh; odnos, ki ogroža vse, kar je bilo s tako ljubeznijo in predanim delom storjeno.²⁷

Zahvala

Zahvaljujem se vsem kolegicam knjižničarkam iz primorskih knjižnic, ki so mi pomagale pri zbiranju podatkov, brez njihove dragocene pomoči tega dela ne bi mogel napisati.

Kronologija slovenskih knjižnic na Primorskem*

Leto ustanovitve	Knjižnica
1864	čitalnica v Ajdovščini
	čitalnica v Ilirski Bistrici
1866	Narodna čitalnica Idrija
1867	ljudska knjižnica Kanal
1871	knjižnica Rokodelskega bralnega društva Tolmin
1874	ljudska knjižnica Kobarid
1878	knjižnica Bovec
1884	knjižnica Delavskega bralnega društva Idrija
1901	dijaška knjižnica realke v Idriji
1903	Zveza bralnih in pevskih društev Vipava
1905	Narodna prosveta Gorica
	knjižnica Gorica
	čitalnica Narodnega doma Trst
	čitalnica društva Ljudski oder Trst
1906	knjižnica društva Krst, Prosvit Idrija
1907	Lavričeva javna knjižnica in čitalnica Ajdovščina
	akademsko društvo Balkan Trst
1908	knjižnica društva Procvit Idrija

27 Za opis današnjega stanja bi lahko nemara uporabili besede, ki jih je še pred četrto stoletje zapisal Miro Kocjan v prispevku o knjižnicah na Primorskem (Kocjan: Knjižnice na Primorskem v srednjeročnem načrtu do leta 1970, Knjižnica, 1970, str. 110): Knjižnice na Primorskem upravičeno khlčejo po večjem razumevanju. Najbrž se ne motim, če rečem, da že zgodovinski razlogi postavljajo veto pred negativno težnjo, da bi okrnjevali sredstva za njihovo delo.

1909	knjižnica društva Krožek Idrija
1910	knjižnica društva Prosveta Idrija
	Krščanska socialna zveza Gorica
ok. 1919	knjižnica Kulturne zveze Idrija
1922	Prosveta Trst
	Zveza prosvetnih društev Gorica
	Prosvetna zveza Gorica
1924	knjižnica v Tomaju
1943	Srednje Kanomlje
1944	Podmelec
	Fojana
1945	Ljudska knjižnica Ajdovščina
	knjižnica Rokodelskega Bralnega društva Tolmin
1946	Ljudska knjižnica Postojna
1948	študijska knjižnica Postojna
	Ljudska knjižnica Sežana
1949	študijska knjižnica Nova Gorica
1951	Mestna knjižnica Koper
1956	Studijska knjižnica Koper
	Ljudska knjižnica Piran
1958	Ljudska knjižnica Izola
1960	Ljudska knjižnica Ilirska Bistrica
1962	Matična knjižnica Tolmin
	Mestna knjižnica in čitalnica Idrija
1963	Kosovelova knjižnica Sežana
1964	Matična knjižnica Ilirska Bistrica
1965	Matična knjižnica Piran
1968	Lavričeva knjižnica Ajdovščina
ok. 1971	Matična knjižnica Izola
1971	Goriška knjižnica Franceta Bevka Nova Gorica
1979	Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper
1980	Knjižnica Cirila Kosmača Tolmin
1981	Knjižnica Bena Zupančiča Postojna
1983	Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica

*V kronologiji so upoštewane le čitalnice, za katere je ugotovljeno, da so zagotovo imele tudi knjižnico

Literatura

Le accademie e le biblioteche d'Italia nel sessennio 1926-27-1931-32. Roma: Ministero dell'educazione nazionale, 1933.

Lado Božič. *Naš idrijski kot.* V Ljubljani, 1936

Rijavec-Zidar. *Slovenske knjižnice.* Ljubljana: DBS, 1951

Gerlanc Bogomil. *Slovenske ljudske knjižnice.* Ljubljana, 1955

"Poročilo sekcije za ljudske knjižnice." *Knjižnica*, 1958, 1/4 : 96-98

"Poročilo sekcije za ljudske knjižnice." *Knjižnica*, 1960, 1/4 : 130-133

"Ljudske knjižnice in njih fondi v LR Sloveniji leta 1959". *Knjižnica*, 1960, 1/4 : 165-167

Vilhar, Srečko. *Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem.* Koper, 1961

Rajer, Albert. "Stanje in problematika knjižničarstva na Goriškem". *Knjižnica*, 7(1963) : 38-55

Kocjan, Miro. "Knjižnice na Primorskem v srednjeročnem načrtu do leta 1970". *Knjižnica*, 1967, 1/4 : 107-114,

Filli, Marta. "Knjižničarstvo na Tolminskem." *Knjižnica*, 1968, 1/4 : 29-40

Berčič, Branko. "Povojnih trideset let knjižničarstva v Sloveniji." *Knjižnica*, 1975, 1/4 :1-10

Vodnik po Goriški knjižnici Franceta Bevka. Nova Gorica, 1978

Jan, Zoltan. "Tri desetletja dela Goriške knjižnice Franceta Bevka." *Zbornik Goriške knjižnice Franceta Bevka : ob njeni tridesetletnici.* Nova Gorica, 1979 : 130-150

Zbornik Goriške knjižnice Franceta Bevka : ob njeni tridesetletnici. Nova Gorica, 1979

Korže-Strajnar, Ančka. "Zgrajena je nova knjižnica v Tolminu." *Knjižnica*, 1980, 2/4 : 115-116

Burger, Maksimilijana. "Razvoj knjižničarstva v občini Postojna." *Knjižnica*, 1980, 2/4 : 117-120

Hočevar, Jože A. "Današnje stanje knjižničarstva in knjižnic na Primorskem." *Knjižnica*, 1981, 1/4 : 183-189

Gaberc, Slavko. "Pregled razvoja knjižnice v Izoli." *Primorska srečanja*, 1983, 44 : 422-425

Kramar, Janez. *Izola - mesto ribičev in delavcev.* Koper, 1987

Gornik-Baraga, Tatjana. *Stanje in razvoj knjižničarske mreže na postojnskem.* Diplomaska naloga. Ljubljana, 1990

Terčon, Nadja. "Hranimo knjižno zapuščino starega Pirana." *Primorska srečanja*, 1992, 133 : 288-291

O zgodovini Lavričeve knjižnice (zgibanka), Ajdovščina: Lavričeva knjižnica, 12. novembra 1993

Primorska srečanja, št. 159, (tematska številka posvečena primorskim knjižnicam), 1994 "Prve knjige so darovali meščani : 90 let postojnske knjižnice". *Primorske novice*, 1995, 17 marca : 8

Marković, Ivan. "Štiri stoletja nepretrgane tradicije." *Knjižnica*, 1993, 1/2 : 163-168

Škrabar, Primož. *Albin Kjuder in Tomajska knjižnica*. Diplomaska naloga, Ljubljana, 1993

Gaberc, Slavko. *Ob 40. obletnici Mestne knjižnice Piran*. Piran, 1996

Marković, Ivan. "Cio' che si sa e rimane della biblioteca appartenuta alla famiglia Besenghi di Isola." *Annales*, 1996, 8 : 325-330

Biblioteca civica : fondo antiquario - antikvarni fond. Capodistria - Koper, 1996

RAZPRAVA

A vertical rectangular box with a thin black border, positioned on the right side of the page. It is empty and appears to be a placeholder for a drawing or diagram.

DISCUSSION

SPREMEMBE SO GIBALO NAPREDKA

"Spremembe so gibal napredka", je zapisal v svojem članku "Ali smo knjižničarji sami največja ovira razvoja knjižničarstva" dr. Matjaž Žaucer, sedanji ravnatelj Centralne tehniške knjižnice v Ljubljani (CTK).

CTK je z vsem svojim sodobnim razvojem od ustanovitve v letu 1949 dalje kmalu postala znana sodobna knjižnica v Sloveniji, bivši Jugoslaviji in kot dejavna članica International Association of Technological University Libraries (IATUL), IFLA in njene sekcije za tehniške in prirodoslovne knjižnice, CIB International Council for Building, Studies and Research in še nakaterih drugih organizacij znana tudi v svetu ter je tudi gospod Žaucer kot ravnatelj mogel samo na temelju tega razvoja graditi dalje. Pisec omenjenega članka pa tega ne priznava. Da je stvar še bolj groteskna, gospod Žaucer ne pozna priimka in imena treh bivših "ubogih ravnateljic" knjižnice, ki so v letih 1970 do 1990 gradile njeno sodobno podobo na temelju, ki ga je prvi začrtal dipl. ing. Kajetan Kavčič.

Namesto pričakovanega poudarka na uspešnem vključevanju CTK v svetovne knjižnično informacijske tokove, za kar imajo zasloge tudi neimenovane "tri bivše ravnateljice", gospod Žaucer poje hvalospeve svoji, tehnično verjetno uspešno izvedeni selitvi, obenem pa zaničuje delo svojih predhodnikov in omalovažuje tudi delo knjižničarjev v CTK.

Pisec članka se hvali, da je po sklepu vlade, da se gradnja NUK in CTK izvede skupaj - danes sicer govorimo le o gradnji Univerzitetne knjižnice Ljubljana - tudi sam podprl to odločitev. Žal!

Kakorkoli že, dejstvo je, da je CTK edina Univerzitetna knjižnica, ki ni imela, pa tudi sedanja na Trgu Republike nima prave lokacije.

Tri nekdanje ravnateljice CTK, kot jih titulira pisec članka, niso nikogar "podpihovale", ampak so ob trdni podpori Društva inženirjev in tehnikov, večkrat tudi Društva bibliotekarjev Slovenije ter tudi na podlagi strokovnih nasvetov IATUL-a skušale novi CTK pridobiti lokacijo sredi tehniških fakultet, kot jo imajo vse tehniške knjižnice na svetu, ki hkrati služijo univerzi in gospodarstvu. Šlo je torej za najboljšo strokovno odločitev.

Veliko sprenevedanje je tudi izjava, da so tri ravnateljice zamudile priložnost za izgradnjo nove samostojne CTK. Tudi sedanja preselitev v večje in sodobnejše prostore na Trgu Republike ni nikakršna zasluga

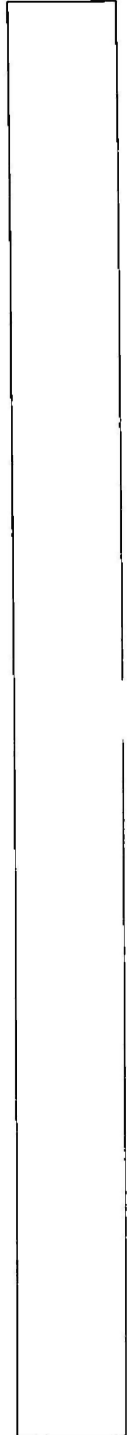
gospoda Žaucerja, ampak je rezultat sklepa vlade o prodaji dotedanje stavbe CTK.

Za lase je tudi privlečena neargumentirana trditev, da so polemike okrog gradnje vplivale "na počasnejšo gradnjo Univerzitetne knjižnice Ljubljana (UKL)".

Omenjeni članek je še bolj nesprejemljiv, ker je izšel v Knjižnici, letnik 41, št. 2/3, in bil predstavljen slovenskim knjižničarjem v Portorožu, ob proslavljanju dosežkov slovenskega knjižničarstva ob 50-letnici ustanovitve Društva bibliotekarjev Slovenije in 40-letnici izhajanja njegovega glasila Knjižnica.

Mara Štajpah, Ljubljana

ZBDS

SLA

ČOPOVE DIPLOME 1997

1. **VILENKA JAKAC-BIZJAK**, višja bibliotekarka. Vilenka Jakac-Bizjak je zaposlena v NUK od 1979. Najprej je delala v nabavnem oddelku, od 1987-1993 je bila vodja oddelka z uporabniki, od 1993 pa dela kot pomočnica ravnatelja oz. sedaj kot programska direktorica. Strokovno delo ge. Vilenke Jakac-Bizjak je osredotočeno na tri področja : razvijanje informacijske dejavnosti, afirmacija funkcij slovenske nacionalne knjižnice ter promocija in afirmacija slovenske nacionalne knjižnice ter slovenskega knjižničarstva v mednarodni strokovni javnosti. Na vseh treh področjih je dosegla vidne rezultate, med katerimi so najpomembnejši: vzpostavitev nacionalnega referalnega centra in oddelka za vladne in uradne publikacije, sprejem Zakona o izgradnji NUK II v parlamentu, na mednarodnem področju pa predvsem vključitev Slovenije v največji mednarodni katalog Worldcat. Že dalj časa je aktivno vključena v izobraževanje slovenskih knjižničarjev, svoje strokovno znanje pa izpričuje tudi z referati in članki v strokovni literaturi.
2. **ALENKA KANIČ**, višja bibliotekarka. Alenka Kanič je zaposlena v NUK od 1980, od leta 1990 je vodja Abecednega imenskega kataloga, je že vrsto let vodilna strokovnjakinja za katalogizacijo v Sloveniji. Svoje znanje stalno izpopolnjuje in ga posreduje na tečajih in delavnicah, aktivno pa dela tudi v Komisiji za katalogizacijo pri ZBDS, kateri je štiri leta predsedovala. Letos poteka deset let od uvedbe projekta CIP-katalogizacija v publikaciji, ki ga je od vsega začetka vodila Alenka Kanič. Danes uporablja CIP že 75 odstotkov slovenske založniške produkcije. Pred petimi leti je pomagala ustanoviti in odtlej vodi tudi Slovensko agencijo za ISBN. Alenka Kanič tudi že dolgo izobražuje slovenske knjižničarje, prevaja strokovne priročnike in občasno objavlja strokovne članke.
3. **VILMA KRAPEŽ**, bibliotekarka. Vilma Krapež je vodja oddelka v Osrednji knjižnici Srečka Vilharja Koper, kjer dela že od leta 1969. V času njenega vodenja domoznanskega oddelka ji je uspelo klasificirati večino gradiva, predvsem pa je s svojim temeljitim znanjem obdelala večino dragocenosti in oblikovala zbirko raritet, ki je v koprski knjižnici bogata in pomembna za kulturo tega območja. S svojim delom je izstopala in prispevala k razvoju in uveljavljanju domoznanstva kot nepogrešljivega elementa v slovenskem knjižničarstvu. Svoje strokovne izkušnje je delila tudi z drugimi sodelavci iz primorskih knjižnic. Pomembna je tudi njena razstavna in bibliografska dejavnost. Pripravila je veliko odmevnih razstav (npr. Redkosti, dragocenosti in zanimivosti koprške knjižnice), njena osebna bibliografija člankov pa obsega 71 enot.

ORGANI ZBDS ZA OBDOBJE 1997 - 1999

Organi ZBDS, izvoljeni na skupščini ZBDS v Portorožu, dne 28.10.1997

Predsedstvo ZBDS				
Stanislav Bahor	Predsednik ZBDS	NUK	Turjaška 1	1000 Ljubljana
Slavica Rampih Vajzovič	Namestnica predsednika	Mariborska knjižnica	Rotovski trg 2	2000 Maribor
Darja Molnar	DB Koroške, članica	Kor. osred. knjižnica dr. F. Sušnika	Na gradu 1	2390 Ravne na Koroškem
Dragica Turjak	DB Maribor, članica	Mariborska knjižnica	Rotovski trg 2	2000 Maribor
Smiljana Pejanovič	DB Ljubljana, članica	Centralna tehniška knjižnica	Trg revolucije 3	1000 Ljubljana
Srečko Maček	DB Celje, član	Osrednja knjižnica Celje	Muzejski trg 1a	3000 Celje
Dušan Šoštarič	DB Pomurja, član	Knjižnica Ljutomer	Glavni trg 1	9240 Ljutomer
Ivica Milič	DB Dolenjske, članica	Štud. knjižnica M. Jarca	Rozmanova 26-28	8000 Novo mesto
Daniela Leskošek	DB Gorenjske, članica	Knjižnica A.T. Linharta	Gorenjska c. 27	4240 Radovljica
Anica Božič	DB Primorske, članica	Mestna knjižnica in čitalnica	Trg. sv. Ahacija 2	5280 Idrija
Sekcije ZBDS				
Breda Karun	Sekcija za splošne knjižnice	KOŽ	Gosposka 3	1000 Ljubljana
Nataša Kuštrin Tušek	Sekcija za šolske knjižnice	Šolski center Nova Gorica	Delpinova 9	5000 Nova Gorica
Alenka Logar - Pleško	Sekcija za visokošolske knjižnice	OHK - Filozofska fakulteta	Aškerčeva 2	1000 Ljubljana
Violetta Bottazzo	Sekcija za specialne knjižnice	Ministrstvo za finance	Župančičeva 3	1002 Ljubljana
Branko Goropevšek	Sekcija za domoznastvo	Osrednja knjižnica Celje	Muzejski trg 1a	3000 Celje
Nika Pugelj	Sekcija za potujoče knjižnice	KOŽ, Potujoča knjižnica	Gosposka 3	1000 Ljubljana
Martina Kerec	Sekcija za študente bibliotekarstva	Filozofska fakulteta, Odd. za bibliotekarstvo	Aškerčeva 2	1000 Ljubljana
Kalanov sklad				
mag. Irena Sapač	Kalanov sklad	UKM	Gospejna 10	2000 Maribor
Komisija za Čopova priznanja				
Mihael Glavan	Komisija za Čopova priznanja	NUK	Turjaška 1	1000 Ljubljana

Revija Knjižnica				
Rajko Slokar	Predsednik ured. sveta Knjižnice	Goriška knj. F. Bevka	Kidričeva 20	5000 Nova Gorica
Tatjana Cmok	članica ur. sveta Knjižnice	Knjižnica Šentjur	Ul. Dušana Kvedra 16	3230 Šentjur
Majda Kotnik Verčko	članica ured. sveta Knjižnice	Kor. osred. knjižnica	Na gradu 1	2390 Ravne na Koroškem
Miroslav Nidorfer	član ured. sveta Knjižnice	UKM	Gospejna 10	2000 Maribor
Andreja Pleničar	članica ured. sveta Knjižnice	Knj. M. Jarca	Rozmanova 26/28	8000 Novo mesto
Častno razsodišče ZBDS				
Lučka Čehovin	članica častnega razsodišča	Kosovelova knjižnica	Mirka Pirca 1	6210 Sežana
Primož Krivec	član častnega razsodišča	OŠ Ob Dravinji		3210 Slovenske Konjice
dr. Jože Urbanija	član častnega razsodišča	Filozofska fakulteta, Odd. za bibliotekarstvo	Aškerčeva 2	1000 Ljubljana
Nadzorni odbor ZBDS				
Barbara Kovar	članica nadzornega odbora	Mariborska knjižnica	Rotovski trg 2	2000 Maribor
Ivo Pintarič	član nadzornega odbora		Rožna ulica 39	1000 Ljubljana
Lado Planko	član nadzornega odbora	Knjižnica KC Ivan Napotnik	Titov trg 5	3320 Velenje

Obvestilo avtorjem

V zadnjem času dobivamo v objavo članke naših kolegic in kolegov, ki študirajo ob delu na Oddelku za bibliotekarstvo na Filozofski fakulteti. Ti prispevki so nastali kot seminarske naloge pri posameznih predmetih in jih objavljamo v Knjižnici, ker so kvalitetni in zanimivi ter so prinesli v revijo nove teme, o katerih doslej nismo pisali. Kolege študente vabimo, da nam še naprej pošiljajo svoja zanimiva besedila v objavo, pri tem pa naj ne pozabijo pripisati, da so nastala v študijskem procesu na fakulteti. Uredništvo samo namreč ne more vedeti, kateri od poslanih prispevkov so taki, da potrebujejo tovrstno pripombo.

Vaša urednica

Jelka Gazvoda

VSEBINA - CONTENTS

ČLANKI - ARTICLES

AMBROŽIČ, Melita: Knjižnična statistika - Library statistics 5

ŽNIDERŠIČ, Martin: DOI - Digital object identifier.
Revolucija v upravljanju in trgovanju z avtorsko pravno
zaščitenimi informacijami na Internetu v tretjem tisočletju
- DOI - Digital Object Identifier. A revolution in the
management and trading of copyrighted information over
the Internet in the third millenium 33

ZUPANIČ, Saša: Kognitivni pristop v iskanju in komunikaciji
informacij - Cognitive approach to information retrieval
and communication 41

SELJAK, Marta: COBISS na pragu drugega desetletja
- COBISS on the verge of its second decade 55

PUŠNIK, Miro: Uporaba svetovnega spleta kot vira informacij
v knjižnici - The use of the World Wide Web as a source
of information in a library 75

HEDERIH, Jerneja: Uporabniško usmerjen pogled na geslenje
etnologije (2. del) - User oriented perspective of ethnology
indexing (Part 2) 87

KRISTAN, Slavka: Predšolska bralna značka "Mavrična ribica"
in njen vpliv na kasnejše bralne navade - Pre-school reading
badge called "Iridescent Little Fish" and its impact on
reading habits later in life 105

ZGODOVINA KNJIŽNIC - LIBRARY HISTORY

MARKOVIĆ, Ivan: Ljubezen do knjige ima na Primorskem globoke ko-
rene. Poizkus prereza zgodovine knjižnic na Primorskem
- The love of book in the Primorska region is deeply rooted:
an attempt at the survey of the history of libraries in the
Primorska region 125

RAZPRAVA - DISCUSSION

Šlajpah, Mara: Spremembe so gibalo napredka 145

ZBDS - SLA

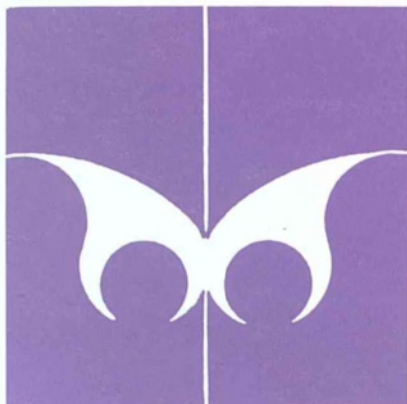
Čopove diplome 1997 149

Organi ZBDS, za obdobje 1997 - 1999 150

Obvestilo avtorjem 152

NAVODILA AVTORJEM

- Rokopise sprejema uredništvo revije oziroma glavni urednik na naslov ZBDS s pripisom "Za Knjižnico"
- Avtorje prosimo, da svoje prispevke pošiljajo na računalniških disketah z oznako zapisa in navedbo uporabljenega urejevalnika besedil ter izpisom na papirju.
- Članki naj ne bodo daljši od ene avtorske pole.
- Naslovu rokopisa (na posebnem listu) sledita ime in priimek avtorja z naslednjimi podatki: avtorjev poklic, delovno mesto in popoln naslov. Dodati je potrebno številko žiro računa oziroma izjavo, da žiro račun ni potreben.
- V primeru, da je prispevek napisalo več avtorjev, naj vsak od njih posreduje podatke iz tretje alineje, razen tega pa še svoj delež pri prispevku v odstotkih ali številu strani.
- Rokopisu članka je potrebno priložiti povzetek, ki naj ne bo daljši od 100 besed; po želji lahko avtor sam poskrbi za prevod naslova in povzetka v angleščino.
- Besedila, ki jih uvrščamo v Zapise ali druge rubrike, ne potrebujejo povzetka.
- Rokopis članka naj bo opremljen z UDK vrstilcem, po želji pa tudi s ključnimi besedami.
- Citirana dela naj bodo prav tako na posebnem listu, tipkana z enakim presledkom kot ostalo besedilo in označena z enakimi številkami kot v besedilu. Pri navajanju člankov iz revij je potrebno označiti ime in priimek avtorja, naslov članka, naslov revije, letnik, letnico, številko in strani, na katerih je članek izšel. Pri citiranju monografij je za popolnost podatkov treba upoštevati tudi kraj izdaje in izdajatelja oz. založbo.
- Citati v besedilu članka naj bodo natančno označeni, naveden mora biti vir: priimek avtorja, leto izdaje, stran.
- Uredništvo sprejema le taka besedila, ki še niso bila objavljena drugje in niso predložena v objavo v kakem drugem časopisu (za to odgovarja avtor).

Knjižnica. Glasilo Zveze bibliotekarskih društev Slovenije - Glasilo izdaja Zveza bibliotekarskih društev Slovenije - Letnik ima štiri številke - Glavna in odgovorna urednica J. Gazvoda - Uredniški odbor: M. Grum, S. Novljan - Naslov uredništva: ZBDS, Narodna in univerzitetna knjižnica, Turjaška 1, 61000 Ljubljana, Slovenija - Žiro račun 50100-678-47436 - Tisk biro m, Ljubljana